

سوره احقاف مکي آهي ۽ هن ۾ پنجٽيهه آيتون ۽ چار رکوع آهن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان باجهاري جي نالي سان (شروع) ف ١.

الجزء ٢٦

حٰمٓ ۝١ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝٢ مَا خَلَقْنَا
هي ڪتاب ف ٢ نازل ڪرڻ آهي الله عزت ۽ حڪمت واري جي طرف کان. اسان نه بڻايو
السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ وَ مَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَ اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ
آسمانن ۽ زمين کي ۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي مگر حق سان ف ٣ ۽ هڪ مقرر وقت تي ف ٤
وَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَمَّآ اُنْذِرُوْا مُعْرِضُوْنَ ۝٣ قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّا
۽ ڪافر جنهن شيءِ کان ڊيڄاريا ويا ف ٥ منهن ڦيريندڙ آهن. ف ٦ تون فرماءِ ڀلا ٻُڌايو ته اهي، جن جي
تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ
الله کان سواءِ توهان پوڄا ڪريو ٿا ڪ مون کي ڏيکاريو انهن زمين جو ڪهڙو ذرو ٺاهيو يا آسمان ۾ انهن جو ڪو حصو آهي
فِي السَّمٰوٰتِ ؕ اِيْتُوْنِيْ بِكِتٰبٍ مِّنْ قَبْلِ هٰذَآ اَوْ اَثٰرَةٍ مِّنْ عِلْمٍ
مون وٽ آڻيو ان کان اڳي جو ڪو ڪتاب ف ٨ يا ڪو بچيل سچيل علم ف ٩
اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝٤ وَ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَّدْعُوْا مِنْ دُوْنِ
جيڪڏهن توهان سچا آهيو. ف ١٠ ۽ ان کان وڌيڪ گمراهه ڪير آهي جيڪو الله کان سواءِ انهن جي پوڄا
اللّٰهِ مَنْ لَّا يَسْتَجِيْبُ لَهٗٓ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَ هُمْ عَنْ دُعَآىِٕهِمْ
ڪري ف ١١ جيڪي قيامت تائين اُن جي نه ٻُڌن ۽ انهن کي هنن جي پوڄا جي خبر به نه
غٰفِلُوْنَ ۝٥ وَ اِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوْا لَهُمْ اَعْدَآءً وَّ كَانُوْا بِعِبَادَتِهِمْ
هجي. ف ١٢ ۽ جڏهن ماڻهن کي محشر ۾ گڏ ڪيو ويندو ته اهي انهن جا دشمن ٿيندا ف ١٣ ۽ انهن جي پوڄا جو
كٰفِرِيْنَ ۝٦ وَ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
انڪار ڪندا. ف ١٤ ۽ انهن تي جڏهن ف ١٥ پڙهيون وڃن اسان جون روشن آيتون، ته ڪافر پاڻ وٽ آيل
لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۙ هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۝٧ ؕ اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ؕ قُلْ
حق جي باري ۾ ف ١٦ چون ٿا هيءُ ته کليو کلايو جادو آهي ف ١٧ ڇا چون ٿا ته ان هن کي پنهنجي دل مان گهڙيو آهي ف ١٨ تون فرماءِ

ف ١ سورة احقاف مکي آهي مگر ڪن وٽ هن جون چند آيتون مدني آهن. جيئن آيت قُلْ اَرَءَيْتُمْ ۽ آيت فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ ۽ ٽي آيتون وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ. هن سورت ۾ چار رڪوع، پنجٽيهه آيتون، ڇهه سؤ چوٽيتاليهه ڪلماڻ ۽ هزار پنج سؤ پنجانوي حرف آهن. ف ٢ يعني قرآن شريف. ف ٣ جو اسان جي قدرت ۽ وحدانيت تي دلالت ڪن ٿا. ف ٤ اهو مقرر ميعاد قيامت جو ڏينهن آهي، جنهن جي اچي وڃڻ تي آسمان ۽ زمين فنا ٿي ويندا. ف ٥ ان شيءِ مان مُراد يا عذاب آهي يا قيامت جي ڏينهن جي وحشت يا قرآن پاڪ، جيڪو بعث ۽ حساب جو خوف ڏياري ٿو. ف ٦ جو اُن تي ايمان نٿا آڻن. ف ٧ يعني بت، جن کي معبود بڻايو ٿا. ف ٨ جيڪو الله تعالىٰ قرآن پاڪ کان اڳ لاٿو هجي. مُراد هيءُ آهي ته هي ڪتاب يعني قرآن مجيد توحيد کي ثابت ۽ شرڪ کي باطل ڪري ٿو آهي ۽ جيڪو ڪتاب به ان کان اڳ الله تعالىٰ جي طرف کان آيو، اُن ۾ اهو ئي بيان آهي. توهان ڪتب الاهيه مان ڪو هڪ ڪتاب ته آڻيو ڪو ٿو اچو، جنهن ۾ توهان جي دين (بُت پرستي) جي گواهي هجي. ف ٩ اڳين جو. ف ١٠ پنهنجي ان دعوىٰ ۾ ته خدا جو ڪو شريڪ آهي جنهن جي عبادت جو اُن توهان کي حڪم ڏنو آهي. ف ١١ يعني بُتن کي.

ف ١٢ جو ته اهي جماد بي ساهه آهن.
ف ١٣ يعني بُت پنهنجي پوڄارين جا. ف ١٤ ۽ چوندا ته اسان انهن کي پنهنجي عبادت جي دعوت نه ڏني، حقيقت ۾ اهي پنهنجي خواهشن جا پوڄاري هُئا. ف ١٥ يعني مکي وارن تي. ف ١٦ يعني قرآن شريف کي غور ۽ فڪر ڪرڻ ۽ چڱيءَ طرح ٻُڌڻ کان سواءِ. ف ١٧ جوان جي جادو هجڻ ۾ شبهو نه آهي ۽ ان کان وڌيڪ بري ڳالهه چون ٿا، جنهن جو اڳتي ذڪر آهي. ف ١٨ يعني محبوب سيد عالم محبوب محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم.

اِنِ افْتَرَيْتُهٗ فَلَا تَمْلِكُوْنَ لِيْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ هُوَ اَعْلَمُ بِمَا
جيڪڏهن مون ان کي پاڻ ناهيو هجي ته توهان الله جي اڳيان منهنجي واسطي ڪو اختيار نٿا رکو ف١٩ ۽ اهو چڱي طرح ڄاڻي ٿو جن ڳالهين ۾
تُفِيْضُوْنَ فِيْهِ ؕ كَفٰى بِهٖ شَهِيْدًۢا بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ؕ وَهُوَ الْغَفُوْرُ
توهان مشغول آهيو ف٢٠ ۽ اهو ڪافي آهي منهنجي ۽ توهان جي وچ ۾ شاهد ۽ اهو ئي بخشڻهار
الرَّحِيْمُ ۝٨ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ وَمَآ اَدْرِيْ مَا يُفْعَلُ
مهربان آهي. ف٢١ تون فرماءِ مان ڪو نئون رسول نه آهيان ف٢٢ ۽ مان نٿو ڄاڻان ته مون سان ڇا ڪيو ويندو
بِيْ وَلَا بِكُمْ ؕ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ وَمَآ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۝٩
۽ توهان سان ڇا ف٢٣ مان ته فقط انهيءَ جو تابع آهيان جو ڪجهه مون ڏانهن وحي اچي ٿو ف٢٤ ۽ مان نه آهيان مگر صاف ڊيڄاريندڙ
قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهٖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ
تون فرماءِ ڀلا ڏسو ته جيڪڏهن اهو قرآن الله جي طرفان هجي ۽ توهان ان جو انڪار ڪيو ۽ بني اسرائيلن جو
مِّنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
هڪ شاهد ف٢٥ ان بابت شاهدي ڏيئي چڪو ف٢٦ پوءِ اهو ايمان آڻي چڪو ۽ توهان وڏائي ڪئي ف٢٧
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۝١٠ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
بيشڪ الله واٽ نه لائيندو آهي ظالمن کي. ۽ ڪافرن مسلمانن کي چيو جيڪڏهن ان ۾
لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُوْنَآ اِلَيْهِ ؕ وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوْا بِهٖ فَسَيَقُوْلُوْنَ
ف٢٨ ڪا ڀلائي هجي ها ته ف٢٩ اسان کان اڳ اهي ان تائين نه پهچن ها ف٣٠ ۽ جڏهن انهن کي ان جي طرف هدايت نه ٿي ته هاڻي ف٣١
هٰذَآ اِفْكٌ قَدِيْمٌ ۝١١ وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتٰبُ مُوْسٰٓى اِمَامًا وَّرَحْمَةً ؕ وَهٰذَا
چوندا هي ته پراڻو بهتان آهي. ۽ ان کان اڳي موسىٰ جو ڪتاب ف٣٢ آهي اڳواڻ ۽ رحمت ۽ هيءُ ڪتاب
كِتٰبٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۖ وَبُشْرٰى
آهي تصديق فرمائيندڙ ف٣٣ عربي ٻولي ۾ جيئن ظالمن کي ڊپ ٻڌائي ۽ نيڪن کي خوشخبري
لِلْمُحْسِنِيْنَ ۝١٢ اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا فَلَا خَوْفٌ
بيشڪ اهي جن چيو ته اسان جو رب الله آهي پوءِ ثابت قدم رهيا ف٣٤ نه انهن تي
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝١٣ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ خٰلِدِيْنَ
خوف آهي ف٣٥ ۽ نه انهن کي ڪو غم ف٣٦ اهي جنت وارا آهن جنهن ۾ هميشه رهندا

ع ١٠

ف١٩ يعني جيڪڏهن بالفرض مان دل کان ٺاهيان ها ۽ ان کي الله تعالىٰ جو ڪلام مڃايان ها ته اهو الله تعالىٰ تي بهتان هجي ها ۽ الله تعالىٰ اهڙي بهتان مڙهڻ واري کي جلد سزا ۾ گرفتار ڪري ٿو. توهان کي ته اها قدرت نه آهي، جو توهان ان جي سزا کان بچائي سگهو يا ان جي عذاب کي ٽاري سگهو. پوءِ ڪهڙي طرح ٿي سگهي ٿو جو مان توهان جي سبب الله تعالىٰ تي بهتان مڙهيان.

ف٢٠ ۽ جيڪو ڪجهه قرآن پاڪ جي متعلق چئو ٿا.

ف٢١ يعني جيڪڏهن توهان ڪفر کان توبه ڪري ايمان آڻيو ته الله تعالىٰ توهان جي بخشش فرمائيندو ۽ توهان تي رحمت ڪندو.

ف٢٢ مون کان اڳ به رسول اچي چڪا آهن، پوءِ توهان ڇو نبوت جو انڪار ڪريو ٿا.

ف٢٣ ان جي معنىٰ ۾ مفسرن جا چند قول آهن: هڪ هي ته قيامت ۾ جيڪو مون سان ۽ توهان سان ڪيو ويندو، اهو مون کي معلوم نه آهي. اها معنىٰ هجي ته پوءِ اها آيت منسوخ آهي. روايت ٿيل آهي ته جڏهن اها آيت نازل ٿي تڏهن مُشرڪ خوش ٿيا ۽ چوڻ لڳا ته لات ۽ عزىٰ جو قسم! الله تعالىٰ وٽ اسان جو ۽ (محبوب) محمد (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن) جو هڪجهڙو حال آهي، کين اسان تي ڪا به فضيلت حاصل نه آهي. اگر اهو قرآن پاڪ سندن ٺاهيل نه هجي ها ته سندن موڪلڻ وارو کين ضرور خبر ڏي ها ته ساڻن ڇا ڪندو. پوءِ الله تعالىٰ آيت لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْۢبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ نازل فرمائي. صحابه ڪرام عرض ڪيو يا محبوب نبي الله صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم! محبوب سائين جن کي مبارڪ هجي، جو حضور جن کي معلوم ٿي ويو ته حضور جن سان ڇا ڪيو ويندو. باقي هي انتظار آهي ته اسان سان ڇا ڪندو؟ ان تي الله تعالىٰ هي آيت نازل فرمائي لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ پڻ آيت بَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ فَضْلًا كَبِيْرًا يعني الله تعالىٰ بيان فرمائي ڇڏيو ته محبوب سائين جن سان ڇا برتاءُ ڪندو ۽ مؤمن سان ڇا. ٻيو قول هن آيت جي تفسير ۾ هي آهي ته آخرت جو حال ته محبوب سائين جن کي پنهنجو به معلوم آهي، مؤمن جو به، ڪوڙن جو به. پر دنيا ۾ ڇا ڇا ڪيو ويندو، سو معلوم نه آهي. جيڪڏهن اها معنىٰ ورتي وڃي ته پوءِ به آيت منسوخ آهي. الله تعالىٰ محبوب سائين کي هي به ٻڌائي ڇڏيو لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّيْنِ كُلِّهٖ ۽ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيْهِمْ. بهرحال الله تعالىٰ پنهنجي حبيب صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن ۽ سندن امت سان پيش اچڻ وارن امرن کان کين مطلع فرمائي ڇڏيو، ڀلي ٿي ڀلي دنيا جا هجن يا آخرت جا ۽ جيڪڏهن درايت، بمعنىٰ ادراڪ بالقياس يعني عقل سان ڄاڻڻ جي معنىٰ ورتي وڃي ته پوءِ مضمون اڃا به وڌيڪ صاف آهي ۽ آيت جو ان کان پوءِ وارو جملو ان جو مددگار ۽ مؤيد آهي. علامه نيشاپوري ان آيت جي تحت فرمايو ته ان ۾ نفي پنهنجي ذات سان ڄاڻڻ جي آهي، وحي جي طرف کان ڄاڻڻ جي نفي نه آهي. ف٢٤ يعني مان جيڪو ڪجهه ڄاڻان ٿو، الله تعالىٰ جي تعليم سان ڄاڻان ٿو.

ف٢٥ اهو حضرت عبدالله بن سلام آهي، جنهن نبي ڪريم محبوبِ عظيم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن تي ايمان آندو ۽ سندن نبوت جي صحت جي شاهدي ڏني. ف٢٦ ته اهو قرآن پاڪ الله تعالىٰ جي طرفان آهي. ف٢٧ ۽ ايمان کان محروم رهيو، پوءِ ان جو نتيجو ڇا ٿيندو آهي. ف٢٨ يعني دينِ محبوب محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم ۾. ف٢٩ غريب ماڻهو. ف٣٠ شان نزول: هيءَ آيت مڪي جي مُشرڪن جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي چوندا هئا ته دينِ محمدي حق هجي ها ته فلاڻو ۽ فلاڻو ان کي اسان کان اڳ ڪيئن قبول ڪري وٺن ها. ف٣١ عناد کان قرآن شريف جي نسبت. ف٣٢ توريت. ف٣٣ پهرين ڪتابن جي. ف٣٤ الله تعالىٰ جي توحيد ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي شريعت تي آخري گهڙي تائين. ف٣٥ قيامت ۾. ف٣٦ موت جي وقت.

فِيۡهَا ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيۡنَا الۡاِنۡسَانَ بِوَالِدَيۡهِ
سندن عملن جو انعام. ۽ اسان انسان کي حڪم ڪيو ته پنهنجي ماءُ پيءُ سان ڀلائي ڪري

اِحۡسٰنًا ؕ حَمَلَتۡهُ اُمُّهٗ كُرۡهًا وَّوَضَعَتۡهُ كُرۡهًا ؕ وَحَمۡلُهٗ وَفِصٰلُهٗ
سندس ماءُ کيس پيٽ ۾ رکيو تڪليف سان ۽ کيس ڄڻيائين تڪليف سان ۽ ان کي کڻڻ ۽ ان کان ٿڃ ڇڏائڻ

ثَلٰثُوۡنَ شَهۡرًا ؕ حَتّٰۤى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَبَلَغَ اَرۡبَعِيۡنَ سَنَةً ۙ
(جو مدو) ٽيهه مهينا آهي ف٣٧ ايستائين جو جڏهن پنهنجي طاقت کي پهتو ف٣٨ ۽ چاليهن سالن جو ٿيو ف٣٩ عرض

قَالَ رَبِّ اَوۡزِعۡنِىۡۤ اَنۡ اَشۡكُرَ نِعۡمَتَكَ الَّتِىۡۤ اَنۡعَمۡتَ عَلَىَّ وَ
ڪيائين اي منهنجا رب منهنجي دل ۾ همت ڏي ته مان تنهنجي نعمت جو شڪر ادا ڪريان جيڪا تو مون تي ۽ منهنجي ماءُ پيءُ

عَلٰى وَالِدَىَّ وَاَنۡ اَعۡمَلَ صَالِحًا تَرۡضٰٮهُ وَاَصۡلِحۡ لِىۡ فِىۡ
تي ڪئي ف٤٠ ۽ مان اهي ڪم ڪريان جيڪي تو کي وڻن ف٤١ ۽ بهتري ڪر منهنجي واسطي منهنجي اولاد ۾

ذُرِّيَّتِىۡ ؕۚ اِنِّىۡ تُبۡتُ اِلَيۡكَ وَاِنِّىۡ مِنَ الۡمُسۡلِمِيۡنَ ﴿١٥﴾ اُولٰٓـئِكَ
ف٤٢ بيشڪ مان تنهنجي طرف رجوع ڪيم ف٤٣ ۽ بيشڪ مان مسلمان آهيان ف٤٤ هي آهن اهي

الَّذِيۡنَ نَتَقَبَّلُ عَنۡهُمۡ اَحۡسَنَ مَا عَمِلُوۡا وَنَتَجَاوَزُ عَنۡ سَيِّاٰتِهِمۡ
جن جون نيڪيون اسان قبول فرمائيندا سين ف٤٥ ۽ انهن جي ڪوتاهين کان درگذر فرمائينداسين

فِىۡۤ اَصۡحٰبِ الۡجَـنَّةِ ؕ وَعۡدَ الصِّدۡقِ الَّذِىۡ كَانُوۡا يُوۡعَدُوۡنَ ﴿١٦﴾
جنت وارن ۾. سچو واعدو جيڪو انهن سان ڪيو ويندو هو. ف٤٦ ۽ اهو جنهن پنهنجي

وَالَّذِىۡ قَالَ لِـوَالِدَيۡهِ اُفٍّ لَّـكُمَاۤ اَتَعِدٰنِنِىۡۤ اَنۡ اُخۡرَجَ وَقَدۡ
ماءُ پيءُ کي چيو ف٤٧ اُف توهان کان دل ڀڄي ٿي ويئي ڇا مون کي ڌمڪي ڏيو ٿا ورِي جيارِيو ويندس حالانڪ مون کان اڳ ۾

خَلَتِ الۡقُرُوۡنُ مِنۡ قَبۡلِىۡ ۚ وَهُمَا يَسۡتَغِيۡثٰنِ اللّٰهَ وَيۡلَكَ اٰمِنۡ ۖق
ڪيئي قومون گذري چڪيون ف٤٨ ۽ اهي ٻئي ف٤٩ الله وٽ فرياد ڪن ٿا تنهنجي واسطي ويل هجي ايمان آڻ بيشڪ الله جو واعدو

اِنَّ وَعۡدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۖۚ فَيَـقُوۡلُ مَا هٰذَاۤ اِلَّاۤ اَسَاطِيۡرُ الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿١٧﴾ اُولٰٓـئِكَ
سچو آهي ف٥٠ پوءِ چوي ٿو هي ته نه آهن مگر اڳين جون آڪاڻيون. هي آهن اهي جن تي

الَّذِيۡنَ حَقَّ عَلَيۡهِمُ الۡقَوۡلُ فِىۡۤ اُمَمٍ قَدۡ خَلَتۡ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ مِّنَ
ڳالهه ثابت ٿي چڪي ف٥١ انهن ٽولن ۾ جيڪي انهن کان اڳي گذريا جن ۽

ف٣٧ مسئلو. هن آيت مان ثابت ٿئي ٿو ته حمل جي مدت گهٽ ۾ گهٽ ڇهه مهينا آهي ڇو ته جڏهن کير ڇڏائڻ جي مدت ٻه سال ٿي، جيئن الله تعالى فرمايو حَوۡلَيۡنِ كَامِلَيۡنِ ته پوءِ حمل جي لاءِ ڇهه مهينا باقي رهيا. اهو ئي قول آهي امام ابو يوسف ۽ امام محمد رحمهما الله تعالى جو ۽ حضرت امام اعظم ابو حنيفه رضى الله تعالى عنه وٽ هن آيت مان رضاع جي مدت اڍائي سال ثابت ٿئي ٿي. مسئلي جا تفصيل دليلن سان گڏ اصول جي ڪتابن ۾ مذڪور آهن. ف٣٨ ۽ عقل ۽ قوت مستحڪم ٿئي ۽ اها ڳالهه ٽيهن کان چاليهن سالن تائين جي عمر ۾ حاصل ٿئي ٿي. ف٣٩ هيءَ آيت حضرت ابوبڪر صديق رضى الله تعالى عنه جي حق ۾ نازل ٿي. سندس عمر محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن کان ٻه سال گهٽ هئي. جڏهن حضرت صديق اڪبر رضى الله تعالى عنه جي عمر ارڙهن سال ٿي ته پاڻ محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن جي صحبت اختيار ڪيائين. ان وقت محبوب سائين جن جي عمر مبارڪ ويهه سال هئي. حضور محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن جي همراهي ۾ واپار جي غرض سان شام ملڪ جو سفر ڪيائين. هڪ منزل تي ترسيا. اتي هڪ ٻير جو وڻ هو. محبوب ڪريم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن ان وڻ جي ڇانوَ ۾ تشريف فرما ٿيا. ويجهو ئي هڪ راهب رهندو هو. حضرت صديق اڪبر رضى الله تعالى عنه ان ڏانهن هليو ويو. راهب کيس چيو اهي صاحب ڪير آهن، جيڪي ان ٻير جي ڇانوَ ۾ جلوه فرما آهن؟ حضرت صديق اڪبر فرمايو ته اهي (محبوب) محمد (صلى الله تعالى عليه واله وسلم) بن عبد الله آهن، عبد المطلب جا پوٽا. راهب چيو خدا جو قسم اهي نبي آهن. ان ٻير جي ڇانوَ ۾ حضرت عيسىٰ عليه السلام کان پوءِ اڄ تائين انهن کان سواءِ ڪو به نه ويٺو. اهي ئي نبي آخر الزمان آهن. راهب جي اها ڳالهه حضرت صديق اڪبر رضى الله تعالى عنه جي دل تي گهرو اثر ڪيو ۽ نبوت جو يقين سندس دل ۾ ڄمي ويو ۽ هن پنهنجي سندن پاڪيزه محبت کي پاڻ تي لازم ڪيائين سفر ۽ حضر ۾ ڪا گهڙي جدا نه ٿيندو هو. جڏهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن جي عمر شريف چاليهه سال ٿي ۽ الله تعالى کين پنهنجي نبوت ۽ رسالت سان سرفراز فرمايو ته حضرت صديق اڪبر رضى الله تعالى عنه مٿن ايمان آندو ان وقت سندس عمر اٺٽيهه سال هئي. جڏهن سندس عمر چاليهه سال ٿي ته ان الله تعالى کان اها دعا گهري. ف٤٠ ته اسان سڀني کي هدايت فرمايئي ۽ اسلام سان مشرف ڪيئي. حضرت ابوبڪر صديق رضى الله تعالى عنه جي والد جو نالو ابوقحافه ۽ والده جو نالو ام الخير آهي. ف٤١ سندس اها دعا مستجاب ٿي ۽ الله تعالى کيس سهڻي عمل جي اها دولت عطا فرمائي، جو سموري امت جا عمل سندس هڪ عمل جي برابر نه ٿا ٿي سگهن. سندس نيڪين مان هڪ نيڪي هيءَ آهي ته نوان مؤمن جيڪي ايمان جي سبب کان سخت ايذائن ۽ تڪليفن ۾ مبتلا هئا تن کي پاڻ آزاد ڪيائين. انهن مان حضرت بلال رضى الله تعالى عنه آهي ۽ پاڻ هيءَ دعا گهريائين. ف٤٢ اها دعا به مستجاب ٿي. الله تعالى سندس اولاد ۾ صلاح رکي. سندس سموري اولاد مؤمن آهي ۽ انهن ۾ حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضى الله تعالى عنها جو مرتبو ڪيترو قدر بلند ۽ بالا آهي جو سڀني عورتن تي الله تعالى کيس فضيلت ڏني آهي. حضرت صديق اڪبر رضي الله تعالى عنه جا والدين سڳورا به مسلمان ۽ سندس صاحبزادا محمد، عبدالله ۽ عبدالرحمان ۽ سندس صاحبزاديون، حضرت عائشه ۽ حضرت اسماء ۽ سندس پوٽو محمد بن عبدالرحمان، اهي سڀ مؤمن ۽ سڀ صحابيت جي شرف سان مشرف آهن. سندس کان سواءِ ڪو ٻيو اهڙو نه آهي، جنهن کي اها فضيلت حاصل هجي جو ان جا والدين به صحابي هجن، خود به صحابي، اولاد به صحابي، چار پشتون صحابيت جي شرف سان مشرف. ف٤٣ هر امر ۾ جنهن ۾ تنهنجي رضا هجي. ف٤٤ دل سان به ۽ زبان سان به. ف٤٥ انهن تي ثواب ڏيندا سون. ف٤٦ دنيا ۾ نبي اڪرم محبوب مڪرم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن جي زبان مبارڪ سان. ف٤٧ ان مان مراد ڪو خاص شخص نه آهي، بلڪ ڪافر جيڪو آخرت جو منڪر هجي ۽ والدين جو نافرمان جنهن کي سندس والدين کيس دين حق جي دعوت ڏيندا هجن ۽ هو انڪار ڪندو هجي. ف٤٨ انهن مان ڪو مري ڪري نه زنده نه ٿيو. ف٤٩ ماءُ ۽ پيءُ. ف٥٠ مُئلن زنده فرمائڻ جو. ف٥١ عذاب جي.

الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ۚ
انسان بيشڪ اهي نقصان وارا هئا. ۽ هر هڪ جي واسطي وٝ٥٢ پنهنجي عمل جي مطابق درجا آهن وٝ٥٣
وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
۽ جيئن الله انهن کي سندن عمل جو پورو پورو بدلو ڏي وٝ٥٤ انهن تي ظلم نه ٿيندو. ۽ جنهن ڏينهن ڪافر باهه تي پيش ڪيا ويندا
عَلَى النَّارِ ۭ اَذْهَبْتُمْ طَيِّبٰتِكُمْ فِيْ حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ
انهن کي فرمايو ويندو ته توهان پنهنجي حصي جون پاڪ شيون پنهنجي دنيا جي حياتي ۾ فنا ڪري ڇڏيون ۽ انهن مان نفعو وٺي بيٺؤ
بِهَا ۚ فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُوْنَ فِي
وٝ٥٥ پوءِ اڄ توهان کي بدلو ڏنو ويندو خواري واري عذاب جو سزا ان جي جو توهان زمين ۾ ناحق وڏائي
الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُوْنَ ﴿٢٠﴾ ع وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ ۭ اِذْ
ڪندا هئا ۽ سزا ان جي جو نافرماني ڪندا هئا. وٝ٥٦ ۽ ياد ڪريو عاد جي قوم کي وٝ٥٧ جڏهن ان
اَنْذَرَ قَوْمَهٗ بِالْاَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ
پنهنجي قوم کي احقاف جي سرزمين ۾ ڊيڄاريو وٝ٥٨ ۽ بيشڪ ان کان اڳ ۾ ڊيڄاريندڙ گذري چڪا
مِنْ خَلْفِهٖٓ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ۭ اِنِّىْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
۽ ان کان پوءِ به ته الله کان سواءِ ڪنهن جي پوڄا نه ڪريو بيشڪ مون کي توهان تي هڪ وڏي ڏينهن جي عذاب جو خوف
عَظِيْمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا لِتَاْفِكَنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا ۚ فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ
آهي. چيائون ڇا تون هن لاءِ آئين جو اسان کي اسان جي معبودن کان ڦيرين پوءِ اسان تي آڻ وٝ٥٩ جنهن جو اسان کي وعدو ڏين ٿو
كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٢٢﴾ قَالَ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ ڮ وَاُبَلِّغُكُمْ مَّآ
جيڪڏهن تون سچو آهين. وٝ٦٠ ان فرمايو وٝ٦١ ان جي خبر ته الله وٽ ئي آهي وٝ٦٢ مان ته توهان کي پنهنجي رب جو
اُرْسِلْتُ بِهٖ وَلٰكِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضًا
پيغام پهچايان ٿو ها مان توهان کي جاهل قوم ڏسان ٿو وٝ٦٣ پوءِ جڏهن انهن عذاب کي ڏٺو ڪڪر وانگر
مُّسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ ۙ قَالُوْا هٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ۭ بَلْ هُوَ مَا
آسمان جي ڪناري ۾ ڪريل انهن جي وادين جي طرف ايندي وٝ٦٤ چيائون هي ڪڪر آهي اسان تي وسڻ وارو وٝ٦٥ بلڪ هي ته اهو
اسْتَعْجَلْتُمْ بِهٖ ۭ رِيْحٌ فِيْهَا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍۢ بِاَمْرِ
آهي جنهن جي توهان جلدي ٿي مچايو هڪ طوفان جنهن ۾ دردناڪ عذاب آهي هر شيءِ کي تباهه ڪري رکندو پنهنجي رب جي حڪم

ع ٢ ١٠ ٢

وٝ٥٢ مؤمن هجي يا ڪافر.

وٝ٥٣ يعني منزلون ۽ مرتبا آهن. الله تعاليٰ وٽ قيامت جي ڏينهن جنت جا درجا بلند ٿيندا ويندا ۽ جهنم جا درجا گهٽ ٿيندا ويندا، پوءِ جن جا عمل سٺا هجن، سي جنت ۾ مٿانهين درجي ۾ هوندا ۽ جيڪي ڪفر ۽ نافرماني ۾ انتها کي پهچي ويا هجن، سي جهنم جي سڀ کان هيٺين درجي ۾ هوندا.

وٝ٥٤ يعني مؤمن ۽ ڪافرن کي فرمانبرداري ۽ نافرماني جي پوري جزا ڏي.

وٝ٥٥ يعني لذت ۽ عيش، جيڪو توهان کي ملڻو هو، اهو سڀ دنيا ۾ ئي توهان ختم ڪري ڇڏيو. هاڻي توهان جي لاءِ آخرت ۾ ڪجهه به باقي نه رهيو ۽ ڪن مفسرن جو قول آهي ته طيبات مان طاقت جسمانيه ۽ جواني مراد آهي ۽ معنيٰ هيءَ آهي ته توهان پنهنجي جواني ۽ پنهنجين قوتن کي دنيا جي اندر ڪفر ۽ نافرماني ۾ خرچ ڪري ڇڏيو.

وٝ٥٦ هن آيت ۾ الله تعاليٰ دنيوي لذتن اختيار ڪرڻ تي ڪافرن کي ملامت فرمائي ته پوءِ محبوب رسول ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن ۽ سندن صحابه ڪرام دنيوي لذتن کان ڪناره ڪشي اختيار فرمائي، بخاري ۽ مسلم جي حديث ۾ آهي ته حضور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي وفات تائين محبوب سائين جي اهل بيت ڪڏهن جوَن جي ماني به ٻه ڏينهن برابر نه کاڌي. هي به حديث ۾ آهي پورو پورو مهينو گذري ويندو هو، دولت سراءِ اقدس ۾ باهه نه ٻرندي هئي. چند کارڪن ۽ پاڻيءَ تي گذر ڪيو ويندو هو. حضرت عمر رضي الله تعاليٰ عنه کان روايت ٿيل آهي ته پاڻ فرمائيندا هئا ته مان چاهيان ته توهان کان سٺو کاڌو کاوان ۽ توهان کان پلو لباس پهريان، پر مان پنهنجو عيش ۽ راحت پنهنجي آخرت جي لاءِ باقي رکڻ چاهيان ٿو.

وٝ٥٧ حضرت هود عليه السلام.

وٝ٥٨ شرڪ کان ۽ احقاف هڪ ريگستاني وادي آهي، جتي عاد قوم جا ماڻهو رهندا هئا.

وٝ٥٩ اهو عذاب.

وٝ٦٠ ان ڳالهه ۾ ته عذاب اچڻ وارو آهي.

وٝ٦١ يعني حضرت هود عليه السلام.

وٝ٦٢ جو عذاب ڪڏهن ايندو؟.

وٝ٦٣ جو عذاب ۾ جلدي ڪريو ٿا ۽ عذاب کي جاڻو نه ٿا ته ڇا شيءِ آهي. وٝ٦٤ ۽ گهڻي مدت کان انهن جي سرزمين ۾ برسات نه پئي هئي، ان ڪاري ڪڪر کي ڏسي ڪري خوش ٿيا.

وٝ٦٥ حضرت هود عليه السلام فرمايو.

رَبِّهَا فَاَصْبَحُوْا لَا یُرٰۤى اِلَّا مَسٰكِنُهُمْ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِی الْقَوْمَ
سان وڦ٦٦ صبح جو رهجي ويا جو ڏسڻ ۾ نه ٿي آيون مگر خالي جايون سندن اسان ايئن ئي سزا ڏيندا آهيون
الْمُجْرِمِیْنَ ﴿۲۵﴾ وَلَقَدْ مَكَّنّٰهُمْ فِیْمَاۤ اِنْ مَّكَّنّٰكُمْ فِیْهِ وَجَعَلْنَا
مجرمن کي. ۽ بيشڪ اسان انهن کي اهو جماءُ ڏنو هو جيڪو توهان کي نه ڏنو وڦ٦٧ ۽ انهن جي واسطي ڪن ۽
لَهُمْ سَمْعًا وَّاَبْصَارًا وَّاَفْـِٕدَةً ۖؗ فَمَاۤ اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَاۤ
اکيون ۽ دل بنائي وڦ٦٨ پوءِ سندن ڪنهن ڪم نه آيا ڪن ۽
اَبْصَارُهُمْ وَلَاۤ اَفْـِٕدَتُهُمْ مِّنْ شَیْءٍ اِذْ كَانُوْا یَجْحَدُوْنَ بِاٰیٰتِ
اکيون ۽ دل جڏهن جو الله جي آيتن جو انڪار ڪندا هئا
ع ٣ ٦ ٣ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ یَسْتَهْزِءُوْنَ۠ ﴿۲۶﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا
۽ انهن کي گهيري ويو ان عذاب جنهن تي کلندا هئا. ۽ اسان بيشڪ تباهه ڪري ڇڏيا
حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰیٰتِ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُوْنَ ﴿۲۷﴾ فَلَوْلَا
وڦ٦٩ توهان جي آس پاس جا ڳوٺ وڦ٧٠ ۽ قسمين قسمين نشانيون آنديون من اهي مڙي وڃن وڦ٧١. پوءِ ڇو نه
نَصَرَهُمُ الَّذِیْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً ؕ بَلْ ضَلُّوْا
مدد ڪئي انهن جي وڦ٧٢ جن کي انهن الله کان سواءِ قرب حاصل ڪرڻ جي واسطي خدا ٺاهي رکيو هو وڦ٧٣ بلڪ اهي انهن کان
عَنْهُمْ ۚ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوْا یَفْتَرُوْنَ ﴿۲۸﴾ وَاِذْ صَرَفْنَاۤ اِلَیْكَ نَفَرًا
وڃائجي ويا وڦ٧٤ ۽ هي انهن جو بهتان ۽ من گهڙت آهي وڦ٧٥. ۽ جڏهن جو اسان تنهنجي طرف ڪيترائي
مِّنَ الْجِنِّ یَسْتَمِعُوْنَ الْقُرْاٰنَ ۚ فَلَمَّا حَضَرُوْهُ قَالُوْۤا اَنْصِتُوْا ۚ
جن ڦيرايا وڦ٧٦ ڪن لائي قرآن ٻڌڻ جي واسطي پوءِ جڏهن اتي حاضر ٿيا پاڻ ۾ چيائون ته ماٺ رهو وڦ٧٧
فَلَمَّا قُضِیَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ مُّنْذِرِیْنَ ﴿۲۹﴾ قَالُوْا یٰقَوْمَنَاۤ اِنَّا سَمِعْنَا
پوءِ جڏهن پڙهڻ پورو ٿي چڪو موٽيا پنهنجي قوم جي طرف ڊيڄاريندڙ ٿي ڪري. وڦ٧٨ چيائون ته اي اسان جي قوم اسان
كِتٰبًا اُنْزِلَ مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى مُصَدِّقًا لِّمَا بَیْنَ یَدَیْهِ یَهْدِیْۤ
هڪ ڪتاب ٻڌو وڦ٧٩ جيڪو موسىٰ کان پوءِ لاٿو ويو وڦ٨٠ اڳين ڪتابن جي تصديق فرمائيندڙ
اِلَى الْحَقِّ وَاِلٰى طَرِیْقٍ مُّسْتَقِیْمٍ ﴿۳۰﴾ یٰقَوْمَنَاۤ اَجِیْبُوْا دَاعِیَ
حق ۽ سڌي واٽ ڏيکاري ٿو. اي اسان جي قوم الله جي منادي (پڙهو ڏيندڙ)

وڦ٦٦ اهڙيءَ طرح ان آنڌيءَ جي عذاب انهن جي مردن، عورتن، ننڍن ۽ وڏن سڀني کي هلاڪ ڪري ڇڏيو. انهن جا مال آسمان ۽ زمين جي وچ ۾ اڏرندا ڦرندا هئا، شيون ذرا ذرا ٿي ويون. حضرت هود عليه السلام پنهنجي ۽ مٿن ايمان آڻڻ وارن جي چوڌاري هڪ ليڪ ڪڍي ڇڏي هئي هوا جڏهن ان ليڪ جي اندر ايندي هئي ته نهايت نرم پاڪيزه فرحت انگيز سرد، ساڳي هوا قوم تي سخت شديد هلاڪ ڪرڻ واري هئي ۽ حضرت هود عليه السلام جو هڪ وڏو معجزو هو. وڦ٦٧ اي مڪي وارؤ! اهي قوت، مال ۽ عمر جي ڏيگهه ۾ توهان کان وڌيڪ هئا. وڦ٦٨ ته جيئن دين جي ڪم ۾ استعمال ڪن، مگر انهن دنيا جي طلب کان سواءِ انهن خداداد نعمتن کان دين جو ڪم ئي نه ورتو. وڦ٦٩ اي قريشؤ! وڦ٧٠ مثلاً عاد، ثمود ۽ لوط جي قوم جا. وڦ٧١ ڪفر ۽ سرڪشيءَ کان، پر اهي باز نه آيا ته پوءِ اسان انهن کي سندن ڪفر جي ڪري هلاڪ ڪري ڇڏيو. وڦ٧٢ انهن ڪافرن جي انهن بتن. وڦ٧٣ ۽ جن جي نسبت هي چوندا هئا ته انهن بتن جي پوڄڻ سان الله تعالىٰ جو قرب حاصل ٿئي ٿو. وڦ٧٤ عذاب جي نزول جي وقت ڪم نه آيا. وڦ٧٥ جو اهي بتن کي معبود چون ٿا ۽ بت پرستيءَ کي قرب الاهي جو ذريعو ٻڌائن ٿا. وڦ٧٦ يعني اي محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم! ان وقت کي ياد ڪريو، جڏهن اسان توهان جي طرف جنن جي هڪ جماعت کي موڪليو. ان جماعت جي تعداد ۾ اختلاف آهي. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته ست جن هئا. جن کي محبوب رسول ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن سندن قوم جي طرف قاصد ڪري موڪليو. ڪن روايتن ۾ آيو آهي ته اهي نو هئا. محققن عالمن جو ان تي اتفاق آهي ته جن سڀ جا سڀ مڪلف آهن. هاڻي انهن جنن جو حال ارشاد ٿئي ٿو ته جڏهن محبوب سڳورا بطن نخل ۾ مڪه مڪرمه ۽ طائف جي وچ ۾ مڪي شريف کان ايندي پنهنجي صحابه ڪرام سان گڏ فجر جي نماز پڙهي رهيا هئا ان وقت جن. وڦ٧٧ ته جيئن چڱيءَ طرح حضور محبوب سائين جن جي قرأت ٻڌون. وڦ٧٨ يعني محبوب رسول ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن تي ايمان آڻڻ سندن حڪم مبارڪ سان پنهنجي قوم جي طرف ايمان جي دعوت ڏيڻ ويا ۽ انهن کي ايمان نه آڻڻ ۽ محبوب ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي مخالفت ڪرڻ کان ڊيڄاريائون. وڦ٧٩ يعني قرآن شريف. وڦ٨٠ عطا چيو ته جڏهن جو اهي جن دين يهوديت تي هئا، ان ڪري انهن حضرت موسىٰ عليه السلام جو ذڪر ڪيو ۽ حضرت عيسىٰ عليه السلام جي ڪتاب جو نالو نه ورتو. ڪن مفسرن چيو ته حضرت عيسىٰ عليه السلام جي ڪتاب جو نالو نه وٺڻ جو سبب هي آهي ته ان ۾ صرف وعظ آهن، احڪام تمام ٿي گهٽ آهن.

39

اللّٰهِ وَ اٰمِنُوْا بِهٖ يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِّنْ عَذَابٍ

و٨١ جي ڳالهه مڃيو ۽ ان تي ايمان آڻيو جو اهو توهان جا ڪي گناهه معاف ڪري و٨٢ ۽ توهان کي دردناڪ عذاب کان

اَلِيْمٍ ﴿٣١﴾ وَمَنْ لَّا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْاَرْضِ وَ

بچائي. ۽ جيڪو الله جي منادي جي ڳالهه نه مڃيندو ۽ اهو زمين ۾ سندس قدرت کان ٻاهر نڪري نه ٿو سگهي و٨٣ ۽

لَيْسَ لَهٗ مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءُ ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣٢﴾ اَوَلَمْ

الله جي اڳيان ان جو ڪوئي مددگار نه آهي و٨٤ اهي و٨٥ کليل گمراهي ۾ آهن. ڇا انهن

يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ

و٨٦ نه ڄاتو ته اهو الله جنهن آسمانن ۽ زمين کي ٺاهيو ۽ انهن جي پيدا ڪرڻ ۾ نه ٿڪو

بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُّحْيِۦَ الْمَوْتٰى ؕ بَلٰٓى اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ

قدرت رکي ٿو جو مُئلن جياري، ڇو نه بيشڪ اهو سڀ ڪجهه ڪري سگهي ٿو.

يُعْرَضُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَلَى النَّارِ ؕ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ ؕ قَالُوْا

۽ جنهن ڏينهن ڪافر باهه تي پيش ڪيا ويندا انهن کي فرمايو ويندو ڇا هي حق نه آهي

بَلٰى وَرَبِّنَا ؕ قَالَ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ

چوندا ڇو نه اسان جي رب جو قسم، فرمايو ويندو پوءِ عذاب چکو پنهنجي ڪفر جي بدلي و٨٧.

كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَّهُمْ ؕ كَاَنَّهُمْ

پوءِ تون صبر ڪر جيئن همت وارن رسولن صبر ڪيو و٨٨ ۽ انهن جي واسطي جلدي نه ڪر و٨٩

يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوْعَدُوْنَ ۙ لَمْ يَلْبَثُوْٓا اِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ ؕ بَلٰغٌ ۚ

گويا اهي جنهن ڏينهن ڏسندا ان و٩٠ کي جو انهن کي وعدو ڏنو وڃي ٿو و٩١ دنيا ۾ نه رهيا هئا مگر ڏينهن جي هڪ گهڙي برابر هي

فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٣٥﴾ ع

پهچائڻ آهي و٩٢ پوءِ هلاڪ نه ڪيا ويندا مگر نافرمان ماڻهو. و٩٣

سُوْرَةُ مُحَمَّدٍ ٤٧ مَدَنِيَّةٌ ٩٥ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ٣٨ رُكُوْعَاتُهَا ٤

سورة محمّد (صلى الله تعالى عليه وآله وسلم) مدني آهي الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان شروع و١ هن ۾ ٣٨ آيتون ۽ چار رڪوع آهن

اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾

جن ڪفر ڪيو ۽ الله جي راهه کان روڪيائون و٢ الله انهن جا عمل برباد ڪري ڇڏيا و٣

و٨١ محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم.

و٨٢ جيڪي اسلام کان اڳ ٿيا ۽ جن ۾ حق العباد نه آهن.

و٨٣ الله تعالى کان ڪاڏي ڀڄي نه ٿو سگهي ۽ ان جي عذاب کان بچي نه ٿو سگهي.

و٨٤ جيڪو ان کي عذاب کان بچائي سگهي.

و٨٥ جيڪي الله تعالى جي منادي حضرت محبوب محمّد مصطفىٰ صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن جي ڳالهه نه مڃين.

و٨٦ يعني بعث جي منڪرن.

و٨٧ جنهن جا توهان دنيا ۾ مرتڪب ٿيا هيؤ. هن کان پوءِ الله تعالى حبيب اڪرم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن کي خطاب فرمائي ٿو.

و٨٨ پنهنجي قوم جي ايذائڻ تي.

و٨٩ عذاب طلب ڪرڻ ۾ ڇو ته عذاب انهن تي ضرور نازل ٿيڻ وارو آهي.

و٩٠ آخرت جي عذاب کي.

و٩١ جو ان جي ڊيگهه ۽ هميشگي جي اڳيان دنيا ۾ رهڻ جي مدت کي تمام ٿورو سمجهندا ۽ خيال ڪندا ته.

و٩٢ يعني هي قرآن ۽ اها هدايت ۽ بينات، جيڪي ان ۾ آهن، سا الله تعالى جي طرف کان تبليغ آهي.

و٩٣ جيڪي ايمان ۽ طاعت کان خارج آهن ⁘ ⁘ ⁘ ⁘

و١ سورة محمّد (صلى الله تعالى عليه واله وصحبه وسلم) مدني آهي هن ۾ چار رڪوع، اٺٽيهه آيتون، پنج سو اٺونجاهه ڪلما ۽ ٻه هزار چارسؤ پنجهتر حرف آهن.

ع ٩ ٤ ٤

و٢ يعني جيڪي ماڻهو خود اسلام ۾ داخل نه ٿيا ۽ ٻين کي به روڪيائون.

و٣ جيڪي ڪجهه به انهن ڪيا هجن، ڀُڃَڙي ٻڪين کي کارايو هجي يا قيدين کي ڇڏايو هجي يا غريبن جي مدد ڪئي هجي يا مسجد حرام يعني ڪعبة الله جي عمارت ۾ ڪا خدمت ڪئي هجي ۽ سڀ برباد ٿيا. آخرت ۾ ان جو ڪو ثواب نه آهي. ضحاڪ جو قول آهي ته مُراد هي آهي ته ڪافرن محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه واله وسلم جن جي لاءِ جيڪي مڪر سوچيا ۽ حيلا بنايا هئا، الله تعالى انهن جا هي سمورا ڪم باطل ڪري ڇڏيا.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاٰمَنُوْا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّهُوَ

۽ جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون ۽ ان تي ايمان آندائون جيڪو محمّد ﷺ تي نازل ڪيو ويو وٖ۴ ۽ اهو ئي انهن جي

الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ۙ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ

رب جي طرف کان حق آهي الله انهن جون برايون ميٽي ڇڏيون ۽ سندن حال سنواريو. وٖ۵ اهو انڪري

بِاَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا

جو ڪافرن باطل جي پيروي ڪئي ۽ ايمان وارن حق جي تابعداري ڪئي، جيڪو سندن

الْحَقَّ مِنْ رَّبِّهِمْ ؕ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾ فَاِذَا

رب جي طرف کان آهي وٖ۶ الله ماڻهن کي انهن جا احوال ايئن بيان فرمائيندو آهي. وٖ۷ پوءِ جڏهن ڪافرن

لَقِيْتُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ؕ حَتّٰۤى اِذَاۤ اَثْخَنْتُمُوْهُمْ فَشُدُّوا

سان توهان ملو وٖ۸ ته ڪنڌ ڪپيو وٖ۹ ايستائين جو جڏهن انهن کي خوب قتل ڪري بيهو وٖ۱۰ ته مضبوط ٻڌو ۽

الْوَثَاقَ ۙ فَاِمَّا مَنًّۢا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا ۚ۟ۛ

پوءِ ان کان بعد چاهي احسان ڪري ڇڏيو وٺيو ته فديو وٺو وٖ۱۱ ايستائين جو لڙائي پنهنجو بوجھ لاهي رکي وٖ۱۲

ذٰلِكَ ۛؕ وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِّيَبْلُوَا۟ بَعْضَكُمْ

ڳالهه اها آهي ۽ الله چاهي ها ته پاڻ ئي انهن کان بدلو وٺي ها وٖ۱۳ مگر هن لاءِ وٖ۱۴ ته توهان مان هڪڙن کي ٻين سان

بِبَعْضٍ ؕ وَالَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُّضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾

پرکي وٖ۱۵ ۽ جيڪي الله جي وات ۾ قتل ٿيا الله ڪڏهن به انهن جا عمل ضايع نه فرمائيندو وٖ۱۶

سَيَهْدِيْهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ ۚ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾

جلد انهن کي راهه ڏيندو وٖ۱۷ ۽ انهن جو ڪم سرانجام فرمائيندو ۽ انهن کي جنت ۾ نيندو انهن کي انجي سڃاڻپ ڪرائي ڇڏي آهي وٖ۱۸

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَ

اي ايمان وارو! جيڪڏهن توهان الله جي دين جي مدد ڪندو ته الله توهان جي مدد ڪندو وٖ۱۹ ۽ توهان جا قدم ڄمائيندو وٖ۲۰

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوْا

۽ جن ڪفر ڪيو انهن تي تباهي پوي ۽ الله سندن عمل برباد ڪري. هي انڪري جو انهن کي ناپسند ٿيو جيڪو

مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا

الله نازل ڪيو وٖ۲۱ پوءِ الله سندن عمل چٽ ڪري ڇڏيا. ڇا انهن زمين ۾ سفر نه ڪيو جو ڏسن ها

مع ١٣

وقف لازم

وٖ۴ يعني قرآن پاڪ. وٖ۵ دين جي امور ۾ توفيق عطا فرمائي ڪري ۽ دنيا ۾ سندن دشمنن جي مقابلي ۾ انهن جي مدد فرمائي ڪري. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته سندن حياتيءَ جي ڏينهن ۾ انهن جي حفاظت فرمائي ڪري ته انهن کان نافرماني واقع نه ٿئي. وٖ۶ يعني قرآن شريف. وٖ۷ يعني فريقين جو ڪافرن جا عمل بيڪار ۽ ايماندارن جون لغزشون به معاف. وٖ۸ يعني جنگ ٿئي. وٖ۹ يعني انهن کي قتل ڪريو. وٖ۱۰ يعني ڪثرت سان قتل ڪري چُڪو ۽ باقي رهيلن کي قيد ڪرڻ جو موقعو اچي وڃي. وٖ۱۱ پنهنجي ڳالهين جا اختيار آهي. مسئلو: مُشرڪن جي قيدين جو حڪم اسان وٽ هي آهي ته انهن کي قتل ڪيو وڃي يا مملوڪ بنايو وڃي ۽ احسان جي طور ڇڏڻ يا فديو وٺڻ جيڪو ان آيت ۾ مذڪور آهي، اهو سورة توبه جي آيت اُقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ سان منسوخ ٿي ويو. وٖ۱۲ يعني جنگ ختم ٿي وڃي هن طرح ته مُشرڪ اطاعت قبول ڪن ۽ اسلام آڻن. وٖ۱۳ جنگ کان سواءِ کين زمين ۾ دبائي ڪري يا مٿن پٿر وسائي ڪري يا ڪنهن ٻيءَ طرح. وٖ۱۴ توهان کي جنگ جو حڪم ڏنائين. وٖ۱۵ جنگ ۾ ته جيئن مقتول مسلمان ثواب حاصل ڪن ۽ ڪافر عذاب. وٖ۱۶ سندن عملن جو ثواب پورو پورو ڏيندو. شانِ نزول: هيءَ آيت اُحد جي ڏينهن نازل ٿي، جڏهن مسلمان زياده شهيد ٿيا ۽ ڦٽجي پيا. وٖ۱۷ بلند درجن جي طرف.

وٖ۱۸ اهي جنت جي منزلن ۾ مسافر ناواقف وانگر نه پهچندا. جيڪو ڪنهن مقام تي وڃي ٿو ته ان کي هر شيءِ جي دريافت ڪرڻ جي ضرورت درپيش ٿئي ٿو، بلڪ اهي واقفن وانگر داخل ٿيندا، پنهنجون منزلون ۽ جايون سڃاڻيندا هوندا، پنهنجي گهرواري ۽ خادمن کي سڃاڻيندا هوندا. هر شيءِ جو موقعو انهن جي علم ۾ هوندو جڻ ته اُهي هميشه کان اتان جا رهڻ وارا آهن. وٖ۱۹ توهان جي دشمن جي مقابلي ۾. وٖ۲۰ جنگ جي ميدان ۾ ۽ اسلام جي حجت تي ۽ پلصراط تي. وٖ۲۱ يعني قرآن شريف. هن لاءِ جو ان ۾ شهوتن ۽ لذتن جي ڇڏڻ ۽ عبادتن ۾ تڪليفن سهڻ جا احڪام آهن، جيڪي نفس تي ڳرا ٿين ٿا.

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ؗ وَلِلْكٰفِرِيْنَ

ته انهن جي اڳين ٢٢ جو ڪهڙو انجام ٿيو الله انهن تي تباهي سٽي ٢٣ ۽ انهن ڪافرن جي واسطي به اهڙا

اَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاَنَّ الْكٰفِرِيْنَ

ڪيئي مثال آهن. ٢٤ هي ٢٥ ان ڪري ته مسلمانن جو مولىٰ الله آهي ۽ ڪافرن جو ڪو به

لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿١١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

مولىٰ نه آهي. بيشڪ الله داخل فرمائيندو انهن کي جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا ٻن

جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَتَمَتَّعُوْنَ وَ

باغن ۾ جن جي هيٺان نهرون جاري آهن ۽ ڪافر نفعو وٺن ٿا ۽ کائن

يَاْكُلُوْنَ كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ

ٿا ٢٦ جيئن جانور کائن ٢٧ ۽ باهه ۾ انهن جو ٺڪاڻو آهي. ۽ ڪيترائي شهر جو انهن شهر کان

هِيَ اَشَدُّ قُوَّةً مِّنْ قَرْيَتِكَ الَّتِيْٓ اَخْرَجَتْكَ ۚ اَهْلَكْنٰهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾

٢٨ طاقت ۾ ڏاڍيڪ هئا جنهن توکي ٻاهر ڪڍيائون، اسان انهن کي تباهه ڪيو، پوءِ انهن جو ڪو به مددگار

اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّهٖ كَمَنْ زُيِّنَ لَهٗ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ وَ

نه آهي. ٢٩ پوءِ ڇا جيڪو پنهنجي رب جي طرفان روشن دليل تي هجي ٣٠ ان ٣١ وانگر ٿيندو جنهن جا برا عمل کيس چڱا نظر آيا هجن

اتَّبَعُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ ﴿١٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِيْ وُعِدَ الْمُتَّقُوْنَ ؕ فِيْهَآ اَنْهٰرٌ

۽ اهي سڌن پٺيان هليا ٣٢ احوال ان جنت جو جنهن جو پرهيزگارن سان وعدو آهي، ان ۾ اهڙي پاڻي جون نديون آهن

مِّنْ مَّآءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ ۚ وَاَنْهٰرٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهٗ ۚ وَاَنْهٰرٌ مِّنْ

جو ڪڏهن به خراب نه ٿين ٣٣ ۽ کير جون اهڙيون نهرون جنهن جو مزو نه بدليو هجي ٣٤ ۽ اهڙي شراب جون نهرون جنهن

خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشّٰرِبِيْنَ ۚ وَاَنْهٰرٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى ؕ وَلَهُمْ فِيْهَا

۾ پيئندڙن جي واسطي لذت آهي ٣٥ ۽ نهرون پاڪ شفاف ماکي جون ٣٦ ۽ انهن جي واسطي ان ۾ هر قسم

مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ ؕ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ

جا ميوا آهن ۽ پنهنجي رب جي مغفرت ٣٧ ڇا اهڙي آرام وارا انهن جهڙا ٿي ويندا جن کي هميشه باهه ۾ رهڻو آهي

وَسُقُوْا مَآءً حَمِيْمًا فَقَطَّعَ اَمْعَآءَهُمْ ﴿١٥﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّسْتَمِعُ اِلَيْكَ ۚ

۽ جن کي ٽهڪندڙ پاڻي پياريو ويندو جيڪو انهن جا آنڊا ٽڪر ٽڪر ڪري رکندو. ۽ انهن ٣٨ ماڻ ڪي تنهنجو ارشاد ٻڌندا آهن

٢٢ يعني اڳين امتن جو.

٢٣ جو انهن کي ۽ سندن اولاد ۽ سندن مالن کي سڀ کي هلاڪ ڪري ڇڏيو.

٢٤ يعني جيڪڏهن اهي ڪافر محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن تي ايمان نه آڻن ته پوءِ انهن جي لاءِ اڳين جهڙيون گهٽيون ۽ تباهيون آهن.

ع 11 5

٢٥ يعني مسلمانن جو فتح مند رهڻ ۽ ڪافرن جو تباهه ٿيڻ.

٢٦ دنيا ۾ چند ڏينهن غفلت سان پنهنجي انجام ۽ نتيجي کي وساري.

٢٧ ۽ انهن کي سمجهه نه هجي ته ان کائڻ کان پوءِ اهي ذبح ڪيا ويندا. اهوئي حال ڪافرن جو آهي، جيڪي غفلت سان دنيا طلبي ۾ مشغول آهن ۽ اچڻ وارين مصيبتن جو خيال به نه ٿا ڪن.

٢٨ يعني مڪه مڪرمه وارن کان.

٢٩ جيڪو عذاب ۽ هلاڪت کان بچائي سگهي. شان نزول: جڏهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن مڪه مڪرمه کان هجرت فرمائي ۽ غار جي طرف تشريف وٺي هليا ته مڪه مڪرمه جي طرف متوجه ٿي ڪري فرمايائون "الله تعالىٰ جي شهرن ۾ تون الله تعالىٰ کي گهڻو پيارو آهين ۽ الله تعالىٰ جي شهرن ۾ تون مون کي تمام پيارو آهين. جيڪڏهن مشرڪ مون کي نه ڪڍن ها ته مان توکان نه نڪران ها. ان تي الله تعالىٰ هيءَ آيت نازل فرمائي.

٣٠ ۽ اهي مؤمن آهن جو اهي قرآن معجز ۽ محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي معجزن ۾ مضبوط دليل سان پنهنجي دين تي ڪامل يقين ۽ سچو ارادو رکن ٿا.

٣١ اُن ڪافر مشرڪ.

٣٢ ۽ انهن ڪفر ۽ بت پرستي اختيار ڪئي، هرگز اهو مؤمن ۽ هي ڪافر هڪ مان نه ٿا ٿي سگهن ۽ انهن ٻنهي ۾ ڪا به نسبت نه آهي.

٣٣ يعني اهڙو لطف، جو نه سڙي، جو نه ان جي بوءِ تبديل ٿئي، نه ان جي ذائقي ۾ فرق اچي.

٣٤ دنيا جي کير جي خلاف، جو خراب ٿي وڃي ٿو.

٣٥ خالص لذت ئي لذت، نه دنيا جي شرابن وانگر جو ذائقو خراب ۽ ان ۾ گندگي ڪچرو ۽ نه خراب شين جي ملاوت، نه اهو سڙي ڪريو ٿيو ۽ نه ان جي پيئڻ سان عقل زائل ٿئي، نه مٿو چڪر کائي، نه خمار اچي، نه مٿي جو سور پيدا ٿئي. اهي سڀ آفتون دنيا جي شراب ۾ آهن. اتان جا شراب انهن سڀني عيبن کان پاڪ نهايت لذيذ، مفرح خوشگوار. ٣٦ پيدائش ۾ ، يعني صاف ئي پيدا ڪئي وئي. دنيا جي ماکي وانگر نه آهي جو مک جي پيٽ مان نڪري ٿي ۽ ان ۾ ميڻ وغيره جي ملاوت ٿئي ٿي.

٣٧ جو اهو رب انهن تي احسان فرمائي ٿو ۽ انهن کان راضي آهي ۽ انهن تان سمورا تڪليف وارا احڪام کنيا ويا آهن، جيڪو چاهن کائن، جيترو چاهن کائن، نه حساب نه عذاب.

٣٨ ڪافرن.

حَتّٰۤى اِذَا خَرَجُوْا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوْا لِلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفًا قف

ف٣٩ ايستائين جو جڏهن تو وٽان نڪري وڃن. ف٤٠ علم وارن کي چون ٿا ف٤١ هاڻي اُن ڇا فرمايو ف٤٢

اُولٰٓىِٕكَ الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَاتَّبَعُوْۤا اَهْوَآءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِيْنَ

اهي ـ اُهي آهن جن جي دلين تي الله مُهر لڳائي ڇڏي ف٤٣ ۽ پنهنجي سڌن جا تابع ٿيا. ف٤٤ ۽ جن راهه لڌي

اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَّاٰتٰىهُمْ تَقْوٰىهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا

ف٤٥ الله کين هدايت ف٤٦ اڃا وڌيڪ بخشي ۽ انهن جي تقوىٰ کين عطا فرمائي. ف٤٧ پوءِ ڇا جي انتظار ۾ آهن ف٤٨ مگر

السَّاعَةَ اَنْ تَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۚ فَقَدْ جَآءَ اَشْرَاطُهَا ۚ فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَآءَتْهُمْ

قيامت جي جو انهن تي اوچتو اچي بيشڪ ان جون علامتون ته ظاهر اچي ويون ف٤٩ پوءِ جڏهن اها اچي ويندي ته ڪٿي آهي اُنهن کي ان جو

ذِكْرٰىهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْۢبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ

سمجهڻ. پوءِ ڄاڻي ڇڏ ته الله کان سواءِ ڪنهن جي بندگي نه آهي ۽ اي محبوب پنهنجي خاصن ۽ عام مسلمان مردن

٢ ع ٨ ٦ وَالْمُؤْمِنٰتِ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰىكُمْ ﴿١٩﴾ ع وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ

۽ عورتن جي گناهن جي معافي گهر ف٥٠ ۽ الله ڄاڻي ٿو توهان جي ڏينهن ۾ ڦرڻ کي ۽ رات جو توهان جي آرام وٺڻ کي ف٥١ ۽ مسلمان چون ٿا ف٥٢

اٰمَنُوْا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُوْرَةٌ ۚ فَاِذَاۤ اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَّذُكِرَ فِيْهَا

ته ڪا سورت ڇو نه لاٿي وئي ف٥٣ پوءِ جڏهن ڪا محڪم سورت لاٿي وئي ف٥٤ ۽ ان ۾ جهاد جو حڪم فرمايو ويو

الْقِتَالُ ۙ رَاَيْتَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ يَّنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ نَظَرَ

ته تون ڏسندين انهن کي جن جي دلين ۾ مرض آهي ف٥٥ تهنجي طرف ف٥٦ ڏسندا آهن انهيءَ وانگر جنهن تي

الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ؕ فَاَوْلٰى لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَّقَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ قف

موت جا نيل هجي انهن جي حق ۾ بهتر هو. فرمانبرداري ڪرڻ ف٥٧ ۽ چڱي ڳالهه چوڻ

فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ قف فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿٢١﴾ ج فَهَلْ عَسَيْتُمْ

پوءِ جڏهن پڪو حڪم ٿي چڪو ف٥٨ پوءِ جي الله سان سچا رهن ها ف٥٩ ته انهن جو ڀلو هو پوءِ ڇا توهان جا اهي لڇڻ آهن

اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوْۤا اَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ اُولٰٓىِٕكَ

جو جيڪڏهن توهان کي حڪومت ملي ته توهان زمين ۾ فساد پکيڙيو ف٦٠ ۽ پنهنجا رشتا ڪٽي ڇڏيو. اهي آهن اُهي

الَّذِيْنَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰۤى اَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾ اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ

ف٦١ جن تي الله لعنت ڪئي ۽ انهن کي حق کان ٻوڙو ڪيائين ۽ انهن جون اکيون انڌيون ڪيائين ف٦٢ پوءِ ڇا اهي قرآن ۾

ف٣٩ خطبه وغيره ۾ نهايت بي توجهي سان. ف٤٠ اهي منافق مانڊوته پوءِ. ف٤١ يعني صحابه ڪرام کي. مثلاً ابن مسعود ۽ ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهم کي مسخريءَ جي طور تي. ف٤٢ يعني محبوبِ سيد الڪونين صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن الله تعالىٰ انهن منافقن جي حق ۾ فرمائي ٿو. ف٤٣ يعني جڏهن انهن حق جي تابعداري ڇڏي ڏني ته انهن جي دلين کي الله تعالىٰ مُهر ڪري ڇڏيو. ف٤٤ ۽ انهن نفاق اختيار ڪيو. ف٤٥ يعني اهي ايمان وارا، جن محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جو ڪلام غور سان ٻڌو ۽ ان مان نفعو ورتو. ف٤٦ يعني بصيرت ۽ علم ۽ سيني جو کولڻ. ف٤٧ يعني پرهيزگاري جي توفيق ڏنائين ۽ ان تي مدد فرمايائين يا هيءَ معنىٰ آهي ته انهن کي پرهيزگاري جي جزا ڏنائين ۽ ان جو ثواب عطا فرمايائين. ف٤٨ ڪافر ۽ منافق. ف٤٩ جن مان محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي بعثت مبارڪ ۽ چنڊ جو چيرجڻ آهي. ف٥٠ هي هن اُمت تي الله تعالىٰ جو اڪرام آهي، جو محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي فرمايائين ته انهن جي لاءِ بخشش طلب فرمايو ۽ پاڻ شفيع مقبول الشفاعة آهن. ان کان پوءِ مؤمنن سيني کي عام خطاب آهي. ف٥١ پنهنجي شغلن ۾ ۽ روزگار جي ڪمن ۾. ف٥٢ يعني اهو توهان جي سموري احوال جو ڄاڻڻ وارو آهي، ان کان ڪجهه به مخفي نه آهي. ف٥٣ شانِ نزول:- مؤمنن کي جهاد في سبيل الله جو گهڻو ئي شوق هو. اهي چوندا هئا ته اهڙي سورت ڇو نه نازل ٿئي، جنهن ۾ جهاد جو حڪم هجي ته اسان جهاد ڪريون. اُن تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. ف٥٤ جنهن ۾ صاف قطعي بيان هجي ۽ ان جو ڪو حڪم منسوخ ٿيڻ وارو نه هجي. ف٥٥ يعني منافقن کي. ف٥٦ پريشان ٿي ڪري.

ف٥٧ الله تعالىٰ ۽ محبوب رسول مقبول جي. ف٥٨ ۽ جهاد فرض ڪيو ويو. ف٥٩ ايمان ۽ طاعت تي قائم رهي ڪري. ف٦٠ رشوتون وٺو، ظلم ڪريو، پاڻ ۾ وڙهو ۽ هڪ ٻئي کي قتل ڪريو. ف٦١ مفسد. ف٦٢ سچي وات نه ٿا ڏسن.

الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوْبٍ اَقْفَالُهَا (٢٤) اِنَّ الَّذِيْنَ ارْتَدُّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ

سوچ نہ ٿا ڪن[٦٣] يا انهن جي دلين تي تالا آهن. و٦٤ بيشڪ اهي جيڪي پنهنجي پٺي ڀر ڦريا و٦٥ ان کان بعد

مِّنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطٰنُ سَوَّلَ لَهُمْ وَاَمْلٰى لَهُمْ (٢٥)

جو هدايت وٽن ظاهر ٿي چڪي هئي و٦٦ شيطان انهن کي ڌوڪو ڏنو و٦٧ ۽ انهن کي دنيا ۾ گهڻي مدت رهڻ جي اميد ڏيارڻائين.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لِلَّذِيْنَ كَرِهُوْا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ سَنُطِيْعُكُمْ فِيْ بَعْضِ

و٦٨ اهو ان ڪري جو انهن و٦٩ چيو انهن ماڻهن کي و٧٠ جن کي الله جو نازل ڪيل و٧١ نه وڻيو هڪ ڪم ۾ اسان توهان جي تابعداري

الْاَمْرِ ۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ (٢٦) فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُوْنَ

ڪنداسين و٧٢ ۽ الله انهن جون لڪيل ڳالهيون ڄاڻي ٿو. پوءِ ڪيئن هوندو جڏهن ملائڪ انهن جو روح قبض ڪندا انهن جي منهن کان

وُجُوْهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ (٢٧) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوْا مَآ اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوْا رِضْوَانَهٗ

۽ پٺيان ڌڪ هڻندي و٧٣. اهو هن ڪري جو انهن تابعداري ڪئي اهڙين ڳالهين جي جن ۾ الله جي ناراضگي آهي و٧٤ ۽ ناپسند ڪيائون

فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ (٢٨) اَمْ حَسِبَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ اَنْ

ان جي رضا کي و٧٥ پوءِ الله سندن عمل چٽ ڪري ڇڏيا. ڇا جن جي دلين ۾ بيماري آهي و٧٦ هن گهمنڊ ۾ آهن

لَّنْ يُّخْرِجَ اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ (٢٩) وَلَوْ نَشَآءُ لَاَرَيْنٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ

ته الله انهن جي لڪيل ساڙ کي ظاهر نه فرمائيندو و٧٧ ۽ جيڪڏهن اسان گهرون ته توکي اهي ڏيکاريون جو تون انهن جي صورت سان ڪين سڃاڻين و٧٨

بِسِيْمٰهُمْ ؕ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِيْ لَحْنِ الْقَوْلِ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اَعْمَالَكُمْ (٣٠) وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ

و٧٩ ۽ ضرور تون انهن کي ڳالهائڻ جي انداز ۾ سڃاڻي وٺندين و٧٩ ۽ الله توهان جا عمل ڄاڻي ٿو و٨٠

حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجٰهِدِيْنَ مِنْكُمْ وَالصّٰبِرِيْنَ ۙ وَنَبْلُوَا اَخْبَارَكُمْ (٣١) اِنَّ

۽ ضرور اسان توهان کي پرکينداسين و٨١ ايستائين جو ڏسون و٨٢ توهان جي مجاهدن ۽ صبر وارن کي ۽ توهان جي خبرون آزمائي وٺون و٨٣

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَشَآقُّوا الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ

بيشڪ اهي جن ڪفر ڪيو ۽ الله جي راهه کان و٨٤ روڪيائون ۽ رسول جي مخالفت ڪيائون بعد ان جي جو هدايت انهن تي ظاهر

مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى ۙ لَنْ يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا ؕ وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ (٣٢) يٰٓاَيُّهَا

ٿي چڪي هئي اهي الله کي هرگز ڪو نقصان پهچائي نه سگهندا ۽ تمام جلد الله انهن جي ڪيتو تن کي تباهه ڪندو و٨٥

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَلَا تُبْطِلُوْٓا اَعْمَالَكُمْ (٣٣)

اي ايمان وارؤ! الله جو حڪم مڃيو ۽ رسول جو حڪم مڃيو و٨٦ ۽ پنهنجا عمل باطل نه ڪريو و٨٧

و٦٣ جو حق کي سڃاڻن. و٦٤ ڪفر جا، جو حق جي ڳالهه انهن ۾ پهچي ئي نه ٿي. و٦٥ نفاق کان. و٦٦ ۽ هدايت جو طريقو واضح ٿي چڪو هو. قتاده چيو ته اهو ڪتابي ڪافرن جو حال آهي، جن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي سچاتو ۽ سندن نعت ۽ صفت پنهنجي ڪتاب ۾ ڏٺي. پوءِ به ڄاڻڻ سڃاڻڻ جي باوجود ڪفر اختيار ڪيائون. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما ۽ ضحاڪ ۽ سدي جو قول آهي ته هن مان منافق مراد آهن، جو ايمان آڻي ڪفر جي طرف ڦري ويا. و٦٧ ۽ برائين کي انهن جي نظر ۾ اهڙو وسينگاريائين جو ان کي سٺو سمجهن. و٦٨ ته اڃا عمر تمام گهڻي آهي، دنيا جا مزا خوب وٺو ۽ انهن تي شيطان جو فريب هلي ويو. و٦٩ يعني ڪتابين يا منافقن پوشيده طور تي. و٧٠ يعني مشرڪن کي. و٧١ قرآن پاڪ ۽ احڪام

٣ ع ٩ ٧ دين. و٧٢ يعني محبوب سيد عالم محمد مصطفىٰ احمد مجتبىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي دشمني ۽ سندن خلاف سندن ٻين دشمنن جي امداد ڪرڻ ۾ ۽ جهاد کان روڪڻ ۾. و٧٣ لوهه جي گرزن سان. و٧٤ اها ڳالهه محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي گڏ جائي ۾ جهاد لاءِ وڃڻ کان روڪڻ ۽ ڪافرن جي مدد ڪرڻ آهي. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته اها ڳالهه توريت جي انهن مضمونن جو لڪائڻ آهي، جن ۾ محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نعت شريف آهي.
و٧٥ ايمان واطاعت ۽ مسلمانن جي مدد ۽ محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وصحبه وسلم جن سان گڏ جهاد ۾ حاضر ٿيڻ. و٧٦ نفاق جي. و٧٧ يعني انهن جون اهي دشمنيون، جيڪي اهي مؤمنن سان رکن ٿا. و٧٨ حديث شريف ۾ آهي ته حضرت انس رضي الله تعالىٰ عنه فرمايو ته هن آيت جي نازل ٿيڻ کان پوءِ محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کان ڪو به منافق مخفي نه رهيو ۽ پاڻ محبوب سڳورا سيني کي انهن جي صورت مان سڃاڻيندا هئا. و٧٩ ۽ اهي پنهنجي ضمير جو حال انهن کان لڪائي نه سگهندا هئا. اهڙي طرح ان کان پوءِ جيڪو به منافق ڇپ چو ريندو هو ته محبوب سائين جن ان جي نفاق کي ان جي ڳالهه مان ۽ ان جي ڪلام جي مضمون مان سڃاڻي وٺندا هئا. فائدو:- الله تعالىٰ محبوب پاڪ جن کي گهڻن ئي علم جا سبب عطا فرمايا. انهن مان، صورت مان سڃاڻڻ به هڪ آهي ۽ ڳالهه مان سڃاڻڻ به. و٨٠ يعني پنهنجن ٻانهن جا سمورا عمل، هر هڪ کي ان جي لائق جزا ڏيندو. و٨١ آزمائش ۾ وجهنداسون. و٨٢ يعني ظاهر فرمائي ڇڏيون. و٨٣ ته جيئن ظاهر ٿي وڃي ته طاعت ۽ اخلاص جي دعوىٰ ۾ توهان مان ڪير سچو آهي. و٨٤ انهن جي ٻانهن کي. و٨٥ ۽ اهي صدقي وغيره ۾ ڪنهن شيءِ جو ثواب نه لهندا، ڇو ته جيڪو ڪم الله تعالىٰ جي لاءِ نه هجي ان جو ثواب ئي ڪهڙو؟ شانِ نزول:- جنگ بدر جي لاءِ جڏهن قريش نڪتا ته اهو ڏڪر جو سال هو. لشڪر جو کاڌو قريش جي دولتمندن واري واري سان پنهنجي ذمي ڪيو هو. مڪه مڪرمه کان نڪري ڪري سڀ کان پهريان کاڌو ابوجهل جي طرفان هو. جنهن لاءِ ان ڏهه اُٺ ذبح ڪيا هئا. پوءِ صفوان عُسفان جي مقام وٽ نو اُٺ ذبح ڪيا. پوءِ سهل قديد جي مقام وٽ ڏهه اُٺ. اتان ماڻهو سمنڊ جي طرف ڦري ويا ۽ رستو گم ٿي ويو. هڪ ڏينهن ترسيا، اتي شيبه جي طرف کان کاڌو ٿيو، نو اُٺ ذبح ٿيا. وري ابواء جي مقام وٽ پهتا اتي مقيس جمعي نو اُٺ ذبح ڪيا. حضرت عباس (ان وقت تائين پاڻ اسلام سان مشرف نه ٿيا هئا) جي طرفان به دعوت ٿي ۽ ڏهه اُٺ ذبح ڪيا ويا، پوءِ حارث جي طرفان نو ۽ ابوالبختري جي طرفان بدر جي چشمي وٽ ڏهه اُٺ ڪُٺا ويا. انهن کاڌي ڏيڻ وارن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي. و٨٦ يعني ايمان ۽ طاعت تي قائم رهو. و٨٧ رياء يا نفاق سان. شانِ نزول:- ڪن ماڻهن جو خيال هو ته جيئن شرڪ جي سبب کان سموريون نيڪيون ضايع ٿي وڃن ٿيون، اهڙي طرح ايمان جي برڪت سان ڪو گناهه نقصان نه ٿو ڪري. انهن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي ۽ ٻڌايو ويو ته مؤمن لاءِ خدا ۽ رسول جي اطاعت ضروري آهي، گناهه کان بچڻ لازمي آهي. مسئلو:- هن آيت ۾ عمل جي باطل ڪرڻ جي ممانعت فرمائي وئي، پوءِ ماڻهو جيڪو عمل شروع ڪري، تو ڏي اهو نفل ئي هجي نماز يا روزو يا ٻيو ڪو. لازم آهي ته ان کي باطل نه ڪري.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ

بيشڪ جن ڪفر ڪيو ۽ الله جي راهه کان روڪيائون پوءِ ڪافر ٿي مُئا ته الله هرگز انهن کي

فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ

نه بخشيندو ف٨٨ پوءِ توهان سستي نه ڪريو ف٨٩ ۽ پاڻ صلح جي طرف نه سڏيو ۽ توهان ئي غالب ايندؤ ۽ الله توهان

وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ

سان گڏ آهي ۽ توهان کي توهان جي عملن ۾ هرگز نقصان نه ڏيندو ف٩٠ دنيا جي حياتي ته فقط اها راند روند آهي ف٩١ ۽

وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِنْ

جيڪڏهن توهان ايمان آڻيو ۽ پرهيزگاري ڪريو ته اهو توهان کي توهان جو ثواب عطا فرمائيندو ۽ توهان کان توهان جو ڪو مال نه گهرندو ف٩٢

يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَا أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ

جيڪڏهن اهي ف٩٣ توهان کان گهري ۽ طلب زياده ڪري ته توهان بخيلي ڪندؤ ۽ اها بخيلي توهان جي دلين جي لاٽري کي ظاهر ڪندي هائو!

تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ ۖ وَمَنْ

توهان ته اهي آهيو جو سڏيا وڃو ٿا الله جي راهه ۾ خرچ ڪرڻ جي واسطي ف٩٤ پوءِ توهان مان ڪو بخيلي ڪندو آهي ۽ جيڪو بخيلي

يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ ۚ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ ۚ

ڪري ف٩٥ اهو پنهنجي ئي جان تي بخيلي ڪري ٿو ۽ الله بي نياز آهي ف٩٦ ۽ توهان سڀ محتاج ف٩٧

وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

۽ جيڪڏهن توهان منهن ڦيريو ف٩٨ ته اهو توهان جي جاءِ تي ٻيا ماڻهو آڻيندو پوءِ اهي توهان جهڙا نه هوندا ف٩٩ ف١٠٠ .

سُورَةُ الْفَتْحِ ٤٨ مَدَنِيَّةٌ ١١١ — بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ — آيَاتُهَا ٢٩ رُكُوعَاتُهَا ٤

سورة فتح مدني آهي ۽ هن ۾: الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان شروع ف١ : اُڻٽيهه آيتون ۽ چار رڪوع آهن

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ

بيشڪ اسان تنهنجي واسطي روشن فتح فرمائي ڇڏي ف٢ جيئن الله سبحانه تنهنجي سببان گناهه بخشي تنهنجي اڳين جا ۽ تنهنجي

وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾ وَ

پوين جا ف٣ ۽ پنهنجون نعمتون تو تي پوريون ڪري ف٤ ۽ توکي سڌي وات ڏيکاري. ف٥ ۽ الله تنهنجي

يَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ

زبردست مدد فرمائي ف٦ اهو ئي آهي جنهن ايمان وارن جي دلين ۾ اطمينان نازل ڪيو

ف٨٨ شان نزول :- هيءَ آيت اهل قليب جي حق ۾ نازل ٿي، قليب بدر ۾ هڪ کوهه آهي جنهن ۾ مقتول ڪافر اڇلايا ويا هئا. ابوجهل ۽ سندس ساٿي ۽ آيت جو حڪم هر ڪافر لاءِ عام آهي، جيڪو ڪفر تي مئو هجي. الله تعالىٰ ان جي مغفرت نه فرمائيندو. هن کان پوءِ محبوب رسول الله صلى الله تعالىٰ عليه سلم جن جي صحابه ڪرام کي خطاب فرمايو وڃي ٿو ۽ حڪم ۾ سمورا مسلمان شامل آهن.
ف٨٩ يعني دشمنن جي مقابلي ۾ ڪمزوري نه ڏيکاريو. ف٩٠ ڪافرن کي. قرطبيءَ ۾ آهي ته هن آيت جي حڪم ۾ عالمن جو اختلاف آهي. ڪن چيو ته هيءَ آيت وَإِنْ جَنَحُوا جي ناسخ آهي، ڇو ته الله تعالىٰ مسلمانن جي صلح جي طرف مائل ٿيڻ کي منع فرمايو، جڏهن ته صلح جي حاجت نه هجي ۽ ڪن عالمن چيو ته هيءَ آيت محڪم آهي ۽ ٻئي آيتون پنهنجي مختلف وقتن ۽ مختلف حالتن ۾ نازل ٿيون ۽ هڪ قول هي به آهي ته آيت وَإِنْ جَنَحُوا جو حڪم هڪ مقرر قوم سان خاص آهي ۽ هيءَ آيت عام آهي ته ڪافرن سان معاهدو جائز نه آهي مگر ضرورت جي وقت جڏهن ته مسلمان ضعيف هجن ۽ مقابلو نه ڪري سگهن. ف٩١ توهان کي عملن جو پورو پورو اجر عطا فرمائيندو. ف٩٢ نهايت جلد گذرڻ واري ۽ ان ۾ مشغول هجڻ ڪجهه به نافع نه آهي. ف٩٣ مگر خدا جي وات ۾ خرچ ڪرڻ جو حڪم ڏيندو ته جيئن توهان کي ان جو ثواب ملي. ف٩٤ يعني مال کي. ف٩٥ جتي خرچ ڪرڻ توهان تي فرض ڪيو ويو آهي. ف٩٦ صدقو ڏيڻ ۽ فرض ادا ڪرڻ ۾. ف٩٧ توهان جي صدقن ۽ طاعتن کان. ف٩٨ ان جي فضل ۽ رحمت جا. ف٩٩ ان جي ۽ سندس رسول مقبول جي طاعت کان. ف١٠٠ بلڪ نهايت مطيع ۽ فرمانبردار ٿيندا. ع ٤ ١٠ ٨
ف١ سورة فتح مَدَني آهي، هن ۾ چار رڪوع ۽ اُڻٽيهه آيتون ۽ پنج سؤ اٺ ڪلما ۽ ٻه هزار پنج سؤ اٺ حرف آهن. ف٢ شان نزول :- إِنَّا فَتَحْنَا حديبيه کان واپس ٿيندي محبوب سائين جن تي نازل ٿي، محبوب سائين جن کي ان جي نازل ٿيڻ سان تمام گهڻي خوشي حاصل ٿي ۽ صحابه ڪرام حضور محبوب جن کي مبارڪون ڏنيون. (بخاري، مسلم ۽ ترمذي). حديبيه هڪ کوهه آهي مڪه مڪرمه جي ويجهو. مختصر واقعو هي آهي ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن خواب ڏٺو ته پاڻ پنهنجن صحابن سڳورن سان گڏ امن سان مڪه مڪرمه ۾ داخل ٿيا. ڪن جا وار ڪوتريل هئا، ڪن جا وار ڪتيل هئا ۽ ڪعبه معظمه ۾ داخل ٿيا، ڪعبه جي ڪنجي ورتائون، طواف فرمايائون، عمرو ڪيائون. صحابه ڪرام کي ان جي خبر ڏنائون، سڀ خوش ٿيا. پوءِ حضور محبوب ڪريم جن عمري جو ارادو فرمايو ۽ هڪ هزار چار سؤ صحابه ڪرام سان گڏ پهرين ذي القعده سنه ٦ هه جو روانا ٿيا. ذوالحليفه ۾ پهچي ڪري اتي مسجد ۾ ٻه رڪعتون پڙهي ڪري عمري جو احرام ٻڌائون ۽ محبوب سائين جن سان گڏ گهڻن اصحابن سڳورن به، ڪن سڳورن جحفه کان احرام ٻڌو، رستي ۾ پاڻي ختم ٿي ويو. صحابه ڪرام عرض ڪيو ته لشڪر ۾ پاڻي بالڪل باقي نه آهي محبوب سائين جن جي لوٽي کان سواءِ جوان ۾ ٿورو پاڻي آهي، محبوب سائين جن لوٽي ۾ هٿ مبارڪ وڌو ته آڱرين مبارڪن مان پاڻي وهڻ لڳو، سموري لشڪر پاڻي پيتو، وضو ڪيائون جڏهن عُسفان جي مقام تي پهتا ته خبر آئي ته قريش جا ڪافر وڏي سر و سامان سان جنگ لاءِ تيار آهن. جڏهن حديبيه وٽ پهتا ته ان جو پاڻي ختم ٿي ويو ۽ هڪ قطرو به نه رهيو، گرمي تمام سخت هئي، محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کوهه ۾ ڪُرڙي فرمائي ته ان جي برڪت سان کوهه ڀرجي ويو، سڀني پيتو، اُٺن کي پياريائون. اتي قريش جي ڪافرن جي طرف کان حال معلوم ڪرڻ جي لاءِ ڪيترا شخص موڪليا ويا، سڀني وڃي اهو ئي بيان ڪيو ته محبوب سائين جن عمري جي لاءِ تشريف فرما ٿيا آهن، جنگ جو ارادو نه آهي، پر انهن کي يقين نه آيو، آخرڪار انهن عروه بن مسعود ثقفي کي جيڪو طائف جو وڏو سردار ۽ عرب جو نهايت مالدار شخص هو، حال جي تحقيق جي لاءِ موڪليو، اُن اچي ڪري ڏٺو ته محبوب سائين هٿ مبارڪ ڌوئين ٿا ته صحابه ڪرام تبرڪ جي لاءِ غساله شريف حاصل ڪرڻ جي لاءِ ٽٽي پون ٿا. جيڪڏهن ڪڏهن لعاب مبارڪ خارج ڪرڻ فرمائن ٿا ته ماڻهوان جي حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪن ٿا ۽ جنهن کي اهو حاصل ٿي وڃي ٿو سو پنهنجي چهري ۽ بدن تي برڪت جي لاءِ مَلي ٿو. جسم اقدس جو ڪو وار مبارڪ نه ٿو ڪِري جيڪڏهن ڪڏهن جدا ٿيو به ته صحابه ڪرام ان کي گهڻي ادب ۽ محبت سان کڻن ٿا ۽ جان کان وڌ عزيز ۽ پيارو رکن ٿا. جڏهن محبوب سائين ڪلام فرمائن ٿا ته سڀ ماٺ ٿي وڃن ٿا. محبوب سائين جي ادب ۽ تعظيم کان ڪو شخص نظر مٿي نه ٿو کڻي سگهي. عروه قريش کي اهو سڀ حال وڃي بيان ڪري ٻڌايو ۽ چيو ته مان فارس، روم ۽ مصر جي بادشاهن جي درٻارن ۾ ويو آهيان، مگر مان ڪنهن بادشاهه جي اهڙي عظمت نه ڏٺي، جيڪا (محبوب) محمّد مصطفىٰ (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم) جن جي سندن صحابه ڪرام ۾ آهي، مون کي انديشو آهي ته توهان سندن مقابلي ۾ ڪامياب نه ٿي سگهندؤ. قريش چيو اهڙي ڳالهه نه ڪر، ان ڀيري هن سال کين واپس ڪري ڇڏينداسون، اهي ايندڙ سال اچن. عروه چيو ته مون کي انديشو آهي ته توهان کي ڪا مصيبت پهچي. اهو چئي اهو پنهنجن ساٿين سميت طائف واپس هليو ويو ۽ ان واقعي کان پوءِ الله تعالىٰ کيس اسلام سان مشرف فرمايو. اتي ئي حضور محبوب سائين پنهنجي صحابه ڪرام کان بيعت ورتي، ان کي بيعت رضوان چون ٿا. بيعت جي خبر ٻڌڻ سان

الْمُؤْمِنِيْنَ لِيَزْدَادُوْٓا اِيْمَانًا مَّعَ اِيْمَانِهِمْ ؕ وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ
جيئن انهن کي يقين مٿي يقين وڌي وڃي ۽ الله جي ئي ملڪيت آهن تمام لشڪر آسمانن ۽ زمين جا
وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝٤ لِّيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ
ء الله علم ۽ حڪمت وارو آهي . و٩ جيئن وٺي وڃي مؤمن مردن ۽ عورتن کي
جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ
باغن ۾ جن جي هيٺان نهرون جاري آهن انهن ۾ هميشه رهندا ۽ لاجيئن انهن جون برايون انهن کان
سَيِّاٰتِهِمْ ؕ وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا عَظِيْمًا ۝٥ وَّيُعَذِّبَ الْمُنٰفِقِيْنَ
ميٽي ڇڏي ۽ اها الله وٽ وڏي ڪاميابي آهي . ۽ جيئن عذاب ڏي منافق مردن
وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَالْمُشْرِكٰتِ الظَّآنِّيْنَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ ؕ
۽ منافق عورتن ۽ مشرڪ مردن ۽ مشرڪ عورتن کي جيڪي الله جي واسطي بدگماني رکندا آهن و١٠
عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ ۚ وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ
انهن تي آهي و١١ بُري گردش ۽ الله انهن تي ڏمر فرمايو ۽ انهن تي لعنت ڪيائين ۽ انهن جي واسطي جهنم
جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ۝٦ وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ
تيار فرمايائين ۽ اهو ڪهڙو نه خراب انجام آهي . ۽ الله جي ئي ملڪيت آهن آسمانن ۽ زمين جا سمورا لشڪر ۽ الله
اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ۝٧ اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ شَاهِدًا وَّمُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ۝٨
عزت ۽ حڪمت وارو آهي . بيشڪ اسان توکي موڪليو حاضر ۽ ناظر و١٢ ۽ خوشخبري ڏيندڙ ۽ ڊيڄاريندڙ ڪري . و١٣
لِّتُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتُعَزِّرُوْهُ وَتُوَقِّرُوْهُ ؕ وَتُسَبِّحُوْهُ بُكْرَةً وَّ
تہ جيئن اي انسانو توهان الله ۽ ان جي رسول تي ايمان آڻيو ۽ رسول جي تعظيم ۽ احترام ڪريو ۽ صبح و١٤ شام الله جي پاڪائي
اَصِيْلًا ۝٩ اِنَّ الَّذِيْنَ يُبَايِعُوْنَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ اللّٰهَ ؕ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ
بيان ڪريو و١٤ . اهي جيڪي تنهنجي بيعت ڪن ٿا و١٥ اهي الله سان ئي بيعت ڪن ٿا و١٦ انهن جي هٿن تي الله جو هٿ و١٧
اَيْدِيْهِمْ ۚ فَمَنْ نَّكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عٰهَدَ
هٿ آهي پوءِ جنهن عهد ٽوڙيو ان پنهنجي نقصان جي واسطي واعدو ٽوڙيو و١٨ ۽ جنهن پورو ڪيو الله سان ڪيل
عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ۝١٠ سَيَقُوْلُ لَكَ الْمُخَلَّفُوْنَ
ع ١ ١٠ ٩
عهد، پوءِ تمام جلد الله ان کي وڏو ثواب ڏيندو . و١٩ هاڻي توکي چوندا جيڪي وڏا ٿي پٺتي رهجي

ڪافر خوف زده ٿيا ۽ سندن راءِ وارن اهوئي مناسب سمجهيو تہ صلح ڪن . اهڙيءَ طرح صلح نامو لکيو ويو ۽ ايندڙ سال محبوب پاڪ جن جو تشريف فرمائڻ مقرر ٿيو اهو صلح مسلمانن جي حق ۾ گهڻو نفعي وارو ٿيو بلڪ نتيجن جي اعتبار سان فتح ثابت ٿي . انهيءَ ڪري گهڻا مفسر فتح مان صلح حديبيه مراد وٺن ٿا ۽ اسلام جون سموريون فتحون جيڪي آئنده ٿيڻ واريون هيون ۽ ماضي جي صيغي سان تعبير سندن يقيني هجڻ جي سبب کان آهي . (خازن ۽ روح البيان) . و٣ ۽ توهان جي صدقي امت جي مغفرت فرمائي . (خازن ۽ روح البيان) . و٤ دنيوي به ۽ اخروي به و٥ رسالت جي تبليغ ۽ رياست جي دستور جي اقامت ۾ (بيضاوي) . و٦ دشمنن تي ڪامل غلبو عطا ڪري .

و٧ ۽ پڪي عقيدي جي باوجود نفس جو اطمينان حاصل ٿئي . و٨ اهو قادر آهي جنهن سان گهري ، پنهنجي رسول محبوب صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي مدد فرمائي . آسمانن ۽ زمين جي لشڪرن مان ياتہ آسمانن ۽ زمين جا ملائڪ مراد آهن يا آسمانن جا ملائڪ ۽ زمين جا حيوان . و٩ ان مؤمنن جي دلين جي تسڪين ۽ فتح ۽ مدد جو واعدو هن ڪري فرمايو . و١٠ تہ اهو پنهنجي رسول محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وصحبه وسلم ۽ مؤمنن ايمان آڻڻ وارن جي مدد نہ فرمائيندو . و١١ عذاب ۽ هلاڪت جي . و١٢ پنهنجي امت جي اعمال ۽ احوال جو تہ جيئن قيامت جي ڏينهن انهن جي شاهدي ڏيو . و١٣ يعني مقرب مؤمنن کي جنت جي خوشي ۽ نافرمانن کي دوزخ جي عذاب جو خوف ٻڌائيندڙ . و١٤ صبح جي وقت تسبيح ۾ فجر جي نماز ۽ شام جي تسبيح ۾ باقي چارئي نمازون داخل آهن . و١٥ هن بيعت مان مُراد بيعتِ رضوان آهي جيڪا محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن حديبيه ۾ ورتي هئي . و١٦ ڇوتہ رسول سان بيعت ڪرڻ الله تعالىٰ سان ئي بيعت ڪرڻ آهي جيئن تہ رسول جي اطاعت الله تعالىٰ جي اطاعت آهي . و١٧ جن سان انهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي بيعت جو شرف حاصل ڪيو . و١٨ ان واعدي ٽوڙڻ جو وبال انهيءَ تي ڪرندو . و١٩ يعني حديبيه کان توهان جي واپسيءَ جي وقت .

مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَآ اَمْوَالُنَا وَاَهْلُوْنَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ يَقُوْلُوْنَ
ويا وٽ٢٠ اسان کي اسان جي مال ۽ اسان جي گهر ٻار وچڙ کان روڪي ورتو وٽ٢١ هاڻي سائين جن اسان جي بخشش گهرڻ وٽ٢٢ پنهنجي
بِاَلْسِنَتِهِمْ مَّا لَيْسَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ ؕ قُلْ فَمَنْ يَّمْلِكُ لَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ
زبان سان ڳالهه ڪن ٿا جيڪا سندن دل ۾ ڪانهي وٽ٢٣ تون فرماءِ الله جي اڳيان ڪنهن کي توهان جي لاءِ ڪو اختيار آهي
شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ؕ بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا
جيڪڏهن اهو توهان جو نقصان چاهي يا توهان سان ڀلائي جو ارادو فرمائي بلڪ الله کي توهان جي عملن جي
تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا (١١) بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّنْقَلِبَ الرَّسُوْلُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ
خبر آهي. بلڪ توهان جو گمان هو ته رسول ۽ مسلمان هرگز گهرن ڏي واپس نه ايندا
اِلٰٓى اَهْلِيْهِمْ اَبَدًا وَّزُيِّنَ ذٰلِكَ فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ ۚۖ
وٽ٢٤ ۽ اها ڳالهه پنهنجي دل ۾ چڱي سمجهيو ويٺا هئا ۽ توهان تمام برو گمان قائم ڪيو وٽ٢٥
وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُوْرًا (١٢) وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ فَاِنَّآ اَعْتَدْنَا
۽ توهان هلاڪ ٿيڻ وارا ماڻهو هئا. وٽ٢٦ ۽ جن ايمان نه آندو الله ۽ ان جي رسول تي وٽ٢٧ بيشڪ اسان
لِلْكٰفِرِيْنَ سَعِيْرًا (١٣) وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ
ڪافرن جي واسطي ٻرندڙ باهه تيار ڪري رکي آهي. ۽ الله تعالىٰ جي واسطي ئي آهي آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي جنهن کي وڻيس
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا (١٤) سَيَقُوْلُ الْمُخَلَّفُوْنَ
بخشي ۽ جنهن کي گهري عذاب ڏي وٽ٢٨ ۽ الله بخشڻهار مهربان آهي. هاڻي چوندا پٺتي ويهي رهڻ وارا
اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَاْخُذُوْهَا ذَرُوْنَا نَتَّبِعْكُمْ ۚ يُرِيْدُوْنَ
وٽ٢٩ جڏهن توهان غنيمتون وٺڻ هلو وٽ٣٠ ته اسان کي به پنهنجي پٺيان اچڻ ڏيو وٽ٣١ اهي گهرن ٿا ته الله جو ڪلام
اَنْ يُّبَدِّلُوْا كَلٰمَ اللّٰهِ ؕ قُلْ لَّنْ تَتَّبِعُوْنَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ ۚ
مٽائن وٽ٣٢ تون فرماءِ توهان ڪڏهن به اسان سان گڏ جي نه هلجو الله اڳيئي ايئن فرمائي ڇڏيو آهي
فَسَيَقُوْلُوْنَ بَلْ تَحْسُدُوْنَنَا ؕ بَلْ كَانُوْا لَا يَفْقَهُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا (١٥)
وٽ٣٣ پوءِ هاڻي چوندا بلڪ توهان اسان تي سڙو ٿا وٽ٣٤ بلڪ اهي ڳالهه نه ٿي سمجهيا وٽ٣٥ مگر ٿوري. وٽ٣٦
قُلْ لِّلْمُخَلَّفِيْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُولِيْ بَاْسٍ
انهن پٺتي رهجي ويندڙ ڳوٺاڻن کي فرماءِ وٽ٣٧ عنقريب توهان کي هڪ سخت لڙندڙ قوم جي طرف سڏيو ويندو وٽ٣٨

وٽ٢٠ قبيله غفار، مزينه، جهينه، اشجع ۽ اسلم جا جڏهن جو محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن حديبيه جي سال عمري جي نيت سان مڪ مڪرمه جو اراده فرمايو ته مدينه جي آس پاس جي ڳوٺن ۽ ٻهراڙين وارا قريش جي خوف کان محبوب سائين جن سان گڏ وڃڻ کان رُڪيا هن جي باوجود جو محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن عمري جو احرام ٻڌو هو ۽ قرباني جا جانور ساڻ هئا ۽ ان مان صاف ظاهر هو ته جنگ جو اراده نه آهي، پوءِ به گهڻن اعرابين تي وڃڻ بار ٿيو ۽ اهي ڪم جو حيلو ڪري رهجي ويا ۽ انهن جو گمان هو ته قريش گهڻا طاقتور آهن مسلمان انهن کان بچي ڪري نه ايندا، سڀ اتي هلاڪ ٿي ويندا، هاڻي جڏهن ته مدد الاهي سان معاملو انهن جي خيال جي بالڪل خلاف ٿيو ته انهن کي پنهنجي نه وڃڻ تي افسوس ٿيندو ويو ۽ معذرت ڪندا.

وٽ٢١ چوڻ ته عورتون ۽ ٻار اڪيلا هئا ۽ انهن جو ڪو خبر وٺندڙ نه هو، ان ڪري اسان قاصر رهيا سون.

وٽ٢٢ الله تعالىٰ انهن جي تڪذيب فرمائي ٿو.

وٽ٢٣ يعني اهي عذر ڪرڻ ۽ استغفار جي طلب ۾ ڪوڙا آهن.

وٽ٢٤ دشمن انهن سڀني جو اتي ئي خاتمو ڪري ڇڏيندا.

وٽ٢٥ ڪفر ۽ فساد جي غلبي ۽ وعدهُ الاهي جي پوري نه ٿيڻ جي.

وٽ٢٦ عذابِ الاهي جا حقدار.

وٽ٢٧ هن آيت ۾ خبر آهي ته جيڪو الله تعالىٰ ۽ سندس رسول تي ايمان نه آڻي، انهن مان ڪنهن هڪ جو به منڪر هجي، اهو ڪافر آهي.

وٽ٢٨ اهو سڀ ان جي مشيت ۽ حڪمت تي آهي.

وٽ٢٩ جيڪي حديبيه جي حاضري کان قاصر هيا، اي ايمان وارؤ!

وٽ٣٠ خيبر جي. ان جو واقعو هي هو ته جڏهن مسلمان صلح حديبيه کان فارغ ٿي ڪري واپس ٿيا ته الله تعالىٰ ساڻن خيبر جي فتح جو واعدو فرمايو ۽ اتان جون غنيمتون حديبيه ۾ حاضر ٿيڻ وارن جي لاءِ مخصوص ڪري ڇڏيون ويون. جڏهن مسلمانن کي خيبر جي طرف رواني ٿيڻ جو وقت آيو ته انهن ماڻهن کي لالچ ٿي ۽ انهن غنيمت جي لالچ کان چيو:

وٽ٣١ يعني اسان به خيبر تي انهن توهان سان گڏ هلون ۽ جنگ ۾ شريڪ ٿيون. الله تعالىٰ فرمائي ٿو.

وٽ٣٢ يعني الله تعالىٰ جو واعدو، جيڪو حديبيه وارن جي لاءِ فرمايو هو ته خيبر جي غنيمت خاص انهن جي لاءِ آهي.

وٽ٣٣ يعني اسان جي مدينه اچڻ کان اڳ. وٽ٣٤ ۽ هي پسند نه ٿا ڪريو ته اسان توهان سان گڏ غنيمتون حاصل ڪريون. الله تعالىٰ فرمائي ٿو. وٽ٣٥ دين جي. وٽ٣٦ يعني صرف دنيا جي ايستائين جو انهن جون باني اقرار به دُنيا جي ئي غرض کان هو ۽ آخرت جي اُمور کي بالڪل نه سمجهندا هئا. (جمل). وٽ٣٧ جيڪي مختلف قبيلن جا ماڻهو آهن ۽ انهن ۾ ڪي اهڙا به آهن جن جي توبه تائب ٿيڻ جي اميد ڪئي وڃي ٿي. ڪي اهڙا به آهن جيڪي نفاق ۾ گهڻا پختا ۽ سخت آهن، انهن کي آزمائش ۾ وجهڻ منظور آهي ته جيئن توبه تائب ۽ غير توبه تائب ۾ فرق ٿي وڃي، ان ڪري حڪم ٿيو ته انهن کي فرمايو. وٽ٣٨ ان قوم مان بني حنيفه يمامه جي رهڻ وارا، جيڪي مسيلمه ڪذاب جي قوم جا ماڻهو آهن، اهي مراد آهن. جن سان حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعالىٰ عنه جنگ فرمائي ۽ هي به چيو ويو آهي ته انهن مان مُراد فارس ۽ روم وارا آهن، جن سان جنگ جي لاءِ حضرت عمر رضي الله تعالىٰ عنه دعوت ڏني.

شَدِيْدٍ تُقَاتِلُوْنَهُمْ اَوْ يُسْلِمُوْنَ ۚ فَاِنْ تُطِيْعُوْا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا
جو انهن سان لڙندا يا اهي مسلمان ٿي وڃن پوءِ جيڪڏهن توهان فرمان مڃيندا ته الله توهان کي سهڻو اجر ڏيندو
حَسَنًا ۚ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٦﴾
۽ جيڪڏهن ڦري ويندؤ جيئن اڳي ڦري ويا هُئا ف٣٩ ته توهان کي دردناڪ عذاب ڏيندو.
لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْمَرِيْضِ
انڌي تي تنگي نه آهي ف٤١ ۽ نه منڊي تي ستم ۽ نه بيمار تي پڪڙ
حَرَجٌ ؕ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
ف٤٢ ۽ جيڪو الله ۽ سندس رسول جو حڪم مڃي الله ان کي باغن ۾ وٺي ويندو جن جي هيٺان
الْاَنْهٰرُ ۚ وَمَنْ يَّتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ
نهرون وهن ٿيون ۽ جيڪو ڦرندو ف٤٣ ان کي دردناڪ عذاب فرمائيندو. بيشڪ الله راضي ٿيو ايمان وارن
الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِيْ قُلُوْبِهِمْ
کان جڏهن اهي ان وڻ جي هيٺان تنهنجي بيعت ڪري رهيا هُئا ف٤٤ پوءِ الله کي علم آهي جو ڪجهه انهن جي دلين ۾ آهي
فَاَنْزَلَ السَّكِيْنَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيْبًا ﴿١٨﴾ وَّمَغَانِمَ كَثِيْرَةً
ف٤٥ پوءِ انهن تي اطمينان لاٿائين ۽ انهن کي جلد ملڻ واري فتح جو انعام ڏنائين ف٤٦ ۽ گهڻيون غنيمتون
يَّاْخُذُوْنَهَا ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيْرَةً
ف٤٧ جن کي حاصل ڪن ۽ الله عزت ۽ حڪمت وارو آهي. ۽ الله توهان سان واعدو ڪيو آهي تمام گهڻين غنيمتن جو
تَاْخُذُوْنَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهٖ وَكَفَّ اَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ ۚ وَلِتَكُوْنَ
جيڪي توهان وٺندؤ ف٤٨ پوءِ هي توهان کي جلدي عطا فرمايائين ۽ ماڻهن جا هٿ توهان کان روڪي ڇڏيائين ف٤٩ ۽ هن لاءِ ته
اٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿٢٠﴾ وَّاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوْا
ايمان وارن جي واسطي نشاني ٿئي ف٥٠ ۽ توهان کي سڌي واٽ ڏيکاري ف٥١ ۽ هڪ ٻي ف٥٢ جيڪا توهان جي
عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرًا ﴿٢١﴾
وس جي نه هُئي ف٥٣ اها الله جي قدرت هيٺ آهي ۽ الله هر شيءِ تي قدرت رکي ٿو
وَلَوْ قٰتَلَكُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّ
۽ جيڪڏهن ڪافر توهان سان لڙن ف٥٤ ته ضرور توهان جي مقابلي ۾ پٺي ڏيئي ڀڄندا ف٥٥ پوءِ ڪو به حمايتي نه لهندا

ف٣٩ مسئلو: هيءَ آيت شيخين جليلين حضرت ابوبڪر صديق ۽ حضرت عمر فاروق رضي الله تعالىٰ عنهما جي خلافت جي صحيح هجڻ جو دليل آهي جو انهن سڳورن جي اطاعت تي جنت جو ۽ انهن جي مخالفت تي جهنم جو وعدو ڏنو ويو. ف٤٠ حديبيه جي موقعي تي. ف٤١ جهاد کان رهجي وڃڻ ۾. شانِ نزول: جڏهن مٿيون آيت نازل ٿي ته پوءِ جيڪي ماڻهو اپاهج ۽ عذر وارا هئا، انهن عرض ڪيو يا رسول الله صلى الله تعالىٰ عليك وسلم! اسان جو ڇا حال هوندو؟ ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. ف٤٢ جو اهي عذر ظاهر آهن ۽ جهاد ۾ حاضر نه ٿيڻ انهن ماڻهن جي لاءِ جائز آهي؛ ڇو ته نه اهي ٿا ڏٺو دُشمنن تي حملي ڪرڻ جي طاقت رکن ٿا، نه انهن جي حملي کان بچڻ ۽ ڀڄڻ جي. انهن جي حڪم ۾ اهي پوڙها ضعيف داخل آهن، جن کي اٿڻ ويهڻ جي طاقت نه آهي يا جن ۾ دم جي بيماري ۽ کنگهه آهي يا جن جي تري تمام ڏي
ع ٢
وٺي هُجي ۽ جن کي گهمڻ ڦرڻ ڏکيو آهي. ظاهر آهي ته اهي عذر جهڙا
١٠
کان روڪڻ وارا آهن، انهن کان سواءِ ٻيا به عذر آهن. مثلاً انتها درجي جي محتاجي ۽ سفر جي ضروري حاجتن ۽ ضرورتن جي قدرت نه رکڻ يا اهڙا ضروري شغل، جيڪي سفر کان مانع هجن. مثلاً ڪنهن اهڙي مريض جي خدمت، جنهن جي خدمت ان تي لازم آهي ۽ ان کان سواءِ ڪو ان جي خدمت انجام ڏيڻ وارو نه آهي. ف٤٣ طاعت کان مُنهن موڙيندو ۽ ڪفر ۽ نفاق تي رهندو. ف٤٤ حديبيه ۾ جڏهن ته انهن بيعت ڪرڻ وارن کي رضاءِ الاهي جي خوشخبري ڏني وئي، ان ڪري ان بيعت کي بيعتِ رضوان چون ٿا. ان بيعت جو سبب ظاهري سببن سان هي پيش آيو جو محبوبِ سرورِ ڪونين سيد الثقلين صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن حديبيه کان حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه کي قريش جي اشراف ڏانهن مڪي شريف موڪليو ته انهن کي خبر ڏئي ته جهانن جو سردار محبوبِ سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن بيت الله تعالىٰ جي زيارت جي لاءِ عمري جي ارادي سان تشريف فرما ٿيا آهن، سندن جنگ جو ارادو نه آهي ۽ هي به فرمائي ڇڏيو هئائون ته جيڪي ڪمزور مسلمان اتي آهن، تن کي به اطمينان ڏئي ته مڪو شريف جلد فتح ٿيندو ۽ الله تعالىٰ پنهنجي دين کي غالب فرمائيندو. قريش هن ڳالهه تي متفق ٿيا ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن هن سال ته تشريف فرما نه ٿين ۽ حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه کي چيائون ته جيڪڏهن توهان ڪعبه معظمه جو طواف ڪرڻ چاهيو ته ڪريو. حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه فرمايو ته ايئن نه ٿو ٿي سگهي جو مان محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن کان سواءِ طواف ڪريان. حديبيه ۾ مسلمانن چيو ته عثمان غني (رضي الله تعالىٰ عنه) وڏو خوش نصيب آهي، جو ڪعبه معظمه پهتو ۽ طواف سان مشرف ٿيو. محبوب پاڪ جن فرمايو ته مان ڄاڻان ٿو ته اهو اسان کان سواءِ طواف نه ڪندو، حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه مڪه معظمه جي ضعيف مسلمانن کي به حڪم ۾ ٿي محبوب جي حڪم مطابق فتح جي خوشخبري به ڏئي آيو. پوءِ قريشن حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه کي روڪي ڇڏيو. حديبيه ۾ هيءَ خبر مشهور ٿي وئي ته حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه کي شهيد ڪيو ويو. ان تي مسلمانن کي گهڻو جوش آيو ۽ محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن صحابه ڪرام کان ڪافرن جي مقابلي ۾ جهاد ۾ ثابت قدم رهڻ تي بيعت ورتي. اها بيعت هڪ وڏي ڪنڊن واري وڻ جي هيٺان ٿي، جنهن کي عرب ۾ سمره چوندا آهن. محبوب سائينءَ جن پنهنجو کابو هٿ مبارڪ پنهنجي سڄي هٿ مبارڪ ۾ ورتو ۽ فرمايائون ته هي عثمان (رضي الله تعالىٰ عنه) جي بيعت آهي ۽ فرمايائون يا رب! عثمان (رضي الله تعالىٰ عنه) تنهنجي ۽ تنهنجي رسول (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن) جي ڪم ۾ آهي. هن واقعي مان معلوم ٿئي ٿو ته محبوب سرورِ ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي نبوت جي نور سان معلوم هو ته حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه شهيد نه ٿيو. تڏهن ته سندس بيعت ورتائون. مُشرڪ ان بيعت جو حال ٻڌي خائف ٿيا ۽ انهن حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه کي موڪلي ڇڏيو. حديث شريف ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته جن ماڻهن وڻ جي هيٺان بيعت ڪئي هُئي، تن مان ڪو به دوزخ ۾ داخل نه ٿيندو. (مسلم شريف) ۽ جنهن وڻ هيٺان بيعت ورتي وئي هئي، تنهن کي الله تعالىٰ غائب ڪري ڇڏيو. ايندڙ سال صحابه ڪرام ڪيتري ئي تلاش ڪئي مگر ڪنهن کي به ان جو پتو نه پيو. ف٤٥ صدق، اخلاق ۽ وفا. ف٤٦ يعني فتح خيبر جو، جيڪا حديبيه کان موٽي ڪري ڇهه مهينا پوءِ حاصل ٿي. ف٤٧ خيبر جون ۽ خيبر وارن جا مال، جو محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن ورهائي تقسيم فرمايا. ف٤٨ ۽ توهان جو فتحون ٿينديون رهنديون. ف٤٩ جو اهي خوفزده ٿي ڪري توهان جي اهل و عيال کي نقصان نه پهچائي سگهيا. ان جو واقعو هي هو ته جڏهن مسلمان خيبر جي جنگ لاءِ روانا ٿيا ته خيبر وارن جي حليف بني اسد ۽ غطفان چاهيو ته مدينه طيبه تي حملو ڪري مسلمانن جي اهل و عيال کي لُٽيون.

لَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ
۽ نه مددگار. الله جو دستور آهي جيڪو اڳي کان هلندو اچي ٿو ف٥٦ ۽ توهان ڪڏهن به الله جو دستور

اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ
بدلبو نه ڏسندوءُ. ۽ اهو ئي آهي جنهن انهن جا هٿ ف٥٧ توهان کان روڪيا ۽ توهان جا هٿ انهن کان روڪيائين

بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا
مڪي جي واديءَ ۾ ف٥٨ هن کان پوءِ جو توهان کي انهن تي ڪاميابي عطا فرمايائين ۽ الله توهان جا عمل ڏسي ٿو

تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ
اِهي ف٥٩ اهي آهن جن ڪفر ڪيو ۽ توهان کي مسجد حرام ف٦٠ کان روڪيائون

الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ ۚ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ
۽ قرباني جا جانور رڪيل رهيا پنهنجي جاءِ تي پهچڻ کان. ف٦١ ۽ جيڪڏهن هيءُ نه هجي ها ته ڪي مسلمان مرد ۽ ڪي مسلمان

وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ
عورتون ف٦٢ جن جي توهان کي خبر نه آهي ف٦٣ متان توهان انهن کي لتاڙي وجهو ف٦٤ پوءِ توهان کي انهن کان بي خبريءَ ۾ ڪا

مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ لَوْ تَزَيَّلُوا
تڪليف پهچي ته انهن سان توهان کي لڙڻ جي اجازت ڏيون ها انهن جو تحفظ هن ڪري آهي ته الله پنهنجي رحمت ۾ داخل ڪري جنهن کي گهري ۽ جيڪڏهن اهي جدا

لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا
هجن ها ف٦٥ ته ضرور اسان انهن منجهان ڪافرن کي دردناڪ عذاب ڏيون ها. ف٦٦ جڏهن ته ڪافرن پنهنجي دل ۾

فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ
تعصب رکيو ساڳيو جاهليت جي زماني جو تعصب ف٦٧ پوءِ الله پنهنجو اطمينان پنهنجي رسول ۽ ايمان وارن

رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ
تي لاٿو ف٦٨ ۽ پرهيزگاري جو ڪلمو انهن تي لازم فرمايائين ف٦٩ ۽ اهي ان جا وڌيڪ حقدار

بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾ لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ ع ٣ ١١
۽ ان جا اهل هئا ف٧٠ ۽ الله سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو ف٧١. بيشڪ الله سچو ڪيو پنهنجي

رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ ۖ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ
رسول جو سچو خواب ف٧٢ بيشڪ توهان ضرور مسجد حرام ۾ داخل ٿيندؤ جيڪڏهن الله گهريو،

الله تعالىٰ انهن جي دلين ۾ رُعب وڌو ۽ انهن جا هٿ روڪي ڇڏيا. ف٥٠ هي غنيمت ڏيڻ ۽ دشمنن جا هٿ روڪي ڇڏڻ. ف٥١ الله تعالىٰ تي توڪل ڪرڻ ۽ ڪم ان جي حوالي ڪرڻ جي، جنهن سان بصيرت ۽ يقين زياده ٿئي. ف٥٢ فتح. ف٥٣ ان مان مُراد يا فارس ۽ روم جون غنيمتون آهن يا خيبر جنهن جو الله تعالىٰ اڳيئي واعدو فرمايو هو ۽ مسلمانن کي ڪاميابي جي اميد هُئي. الله تعالىٰ انهن کي فتح ڏني ۽ هڪ قول هي آهي ته اها مڪي جي فتح آهي ۽ هڪ قول هي به آهي ته اها هر فتح آهي، جيڪا الله تعالىٰ مسلمانن کي عطا فرمائي. ف٥٤ يعني اهل مڪه يا اهل خيبر جا حليف اسد ۽ غطفان. ف٥٥ مغلوب ٿيندا ۽ انهن کي شڪست ٿيندي.

ف٥٦ جو مؤمنن جي مدد فرمائي ٿو ۽ ڪافرن کي مقهور ڪري ٿو. ف٥٧ يعني ڪافرن جا. ف٥٨ فتح مڪه جي ڏينهن ۽ هڪ قول هي آهي ته بطن مڪه مان حديبيه مُراد آهي. شانِ نزول: حضرت انس رضی الله تعالىٰ عنه کان هن آيت جي شان نزول ۾ روايت ٿيل آهي ته مڪي وارن مان اسي هٿيار بند جوان تنعيم جبل کان مسلمانن تي حملي ڪرڻ جي ارادي سان لٿا. مسلمانن انهن کي گرفتار ڪري محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ حاضر ڪيو، محبوب پاڪ جن معاف فرمايو ۽ ڇڏي ڏنائون. ف٥٩ مڪي جا ڪافر. ف٦٠ اتي پهچڻ کان ۽ ان جي طواف ڪرڻ کان. ف٦١ يعني ذبح جي مقام کان، جيڪو حرم ۾ آهي. ف٦٢ مڪه مڪرمه ۾ آهن. ف٦٣ توهان انهن کي نه ٿا سڃاڻيو. ف٦٤ ڪافرن سان جنگ ڪرڻ ۾. ف٦٥ يعني مسلمان ڪافرن کان ممتاز ٿي وڃن ها. ف٦٦ توهان جي هٿان قتل ڪرائي ۽ توهان جي قيد ۾ آڻي. ف٦٧ جو محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن ۽ صحابه ڪرام کي مڪه معظمه کان روڪيائون. ف٦٨ جو انهن ايندڙ سال اچڻ تي صلح ڪيو، جيڪڏهن اهي به قريش جي ڪافرن وانگر ضد ڪن ها ته ضرور جنگ ٿي وڃي ها. ف٦٩ ڪلمهٔ تقوىٰ مان مُراد لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ آهي. ف٧٠ ڇو ته الله تعالىٰ انهن کي پنهنجي دين ۽ پنهنجي محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن جي صحبت سان مشرف فرمايو.

ف٧١ ڪافرن جو حال به ڄاڻي ٿو ۽ مسلمانن جو به، ڪا به شيءِ ان کان مخفي نه آهي. ف٧٢ شانِ نزول: محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن حديبيه جي ارادي فرمائڻ کان اڳ مدينه طيبه ۾ خواب ڏٺو هو جو پاڻ صحابه ڪرام سان گڏ مڪه مڪرمه ۾ امن امان سان داخل ٿيا ۽ صحابه ڪرام مٿي جا وار ڪوڙايا، ڪن ڪترايا. اهو خواب پاڻ پنهنجن اصحابن سڳورن کي بيان فرمايائون ته انهن کي خوشي ٿي ۽ انهن خيال ڪيو ته انهيءَ سال اهي مڪه مڪرمه ۾ داخل ٿيندا، جڏهن مسلمان حديبيه جي صلح کان پوءِ واپس ٿيا ۽ ان سال مڪه مڪرمه ۾ داخل نه ٿيا ته منافقن ٺٺولي ڪئي، طعنا ڏنا ۽ چيو ته اهو خواب ڇا ٿيو؟ ان تي الله تعالىٰ هيءَ آيت نازل فرمائي ۽ ان خواب جي مضمون جي تصديق فرمائي ته ضرور ايئن ٿيندو ۽ اهڙيءَ طرح ايندڙ سال ايئن ئي ٿيو ۽ مسلمان ايندڙ سال وڏي شان وشوڪت سان مڪي شريف ۾ فاتحانه داخل ٿيا.

اٰمِنِيْنَ ۙ مُحَلِّقِيْنَ رُءُوْسَكُمْ وَمُقَصِّرِيْنَ ۙ لَا تَخَافُوْنَ ۭ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوْا

امن ۽ امان سان پنهنجي متي جا وار وٽ۴۳ ڪوڙائيندي يا ڪتائيندي وٽ۴۴ بي خوف پوءِ ان کي علم آهي جيڪو توهان کي معلوم نه آهي

فَجَعَلَ مِنْ دُوْنِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيْبًا ﴿۲۷﴾ هُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ

وٽ۴۵ پوءِ ان کان اڳي وٽ۴۶ هڪ قريب اچڻ واري فتح رکيائين وٽ۴۷. اهو ئي آهي جنهن پنهنجي رسول کي

بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّيْنِ كُلِّهٖ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۲۸﴾

هدايت ۽ سچي دين سان موڪليو جوان کي سمورن دينن تي غالب ڪري وٽ۴۸ ۽ الله ڪافي آهي شاهد وٽ۴۹

مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ ۭ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗٓ اَشِدَّاۗءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاۗءُ بَيْنَهُمْ تَرٰىهُمْ

محمد الله جو رسول آهي ۽ ان جا ساٿي وٽ۸۰ ڪافرن تي سخت آهن وٽ۸۱ ۽ پاڻ ۾ نرم دل وٽ۸۲ تون انهن کي

رُكَّعًا سُجَّدًا يَّبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا ۡ سِيْمَاهُمْ فِيْ وُجُوْهِهِمْ

ڏسندين رڪوع ڪندي سجدي ۾ ڪرندي وٽ۸۳ الله جو فضل ۽ رضا گهرندي انهن جي نشاني انهن جي منهن ۾

مِّنْ اَثَرِ السُّجُوْدِ ۭ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ ڔ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيْلِ ڔ

آهي سجدي جي نشان کان وٽ۸۴ اها انهن جي صفت توريت ۾ آهي ۽ انهن جي صفت انجيل ۾ وٽ۸۵

كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهٗ فَاٰزَرَهٗ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰي سُوْقِهٖ يُعْجِبُ

جيئن هڪ پوک ان پنهنجو سلو ڪڍيو پوءِ ان کي طاقت ڏنائين پوءِ سخت ٿي پوءِ پنهنجي ڪاني تي سڌي بيهي

الزُّرَّاعَ لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۭ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

رهي هارين کي چڱي لڳي ٿي وٽ۸۶ جيئن انهن سان ڪافرن جي دل سڙي. الله واعدو ڪيو انهن سان جن انهن مان

ع ۳ / ۱۲ الصّٰلِحٰتِ مِنْهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۲۹﴾

ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون وٽ۸۷ بخشش ۽ وڏي ثواب جو.

سُوْرَةُ الْحُجُرٰتِ ۴۹ مَدَنِيَّةٌ ۱۰۶ — اٰيَاتُهَا ۱۸ — رُكُوْعَاتُهَا ۲

سورة حجرات مدني آهي هن ۾ ارڙهن آيتون ۽ ٻه رڪوع آهن.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) وٽ۱

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاتَّقُوا

اي ايمان وارؤ! الله ۽ ان جي رسول کان اڳتي نه وڌو وٽ۲ ۽ الله کان ڊڄو

وٽ۴۳ سمورا. وٽ۴۴ ٿورا. وٽ۴۵ يعني هي جو توهان جو داخل ٿيڻ ايندڙ سال آهي ۽ توهان هن ئي سال سمجهيو ٿي ۽ توهان جي لاءِ اها تاخير بهتر هئي جو ان جي سبب ان اتان جا ضعيف مسلمان تباهه ۽ برباد ٿيڻ کان بچي ويا. وٽ۴۶ يعني حرم جي دخول کان اڳ. وٽ۴۷ فتح خيبر ته فتح موعود جي حاصل ٿيڻ تائين مسلمانن جون دليون ان سان راحت لهن. ان کان پوءِ جڏهن ٻيو سال آيو ته الله تعالىٰ محبوب سائين جن جي خواب جو جلوو ڏيکاريو ۽ ان جي مطابق واقعا ظاهر ٿيا. جيئن ارشاد فرمائي ٿو. وٽ۴۸ توڙي اهي مُشرڪن جا دين هجن يا ڪتابين جا. اهڙيءَ طرح الله تعالىٰ اها نعمت عطا فرمائي ۽ اسلام کي سمورن دينن تي غالب فرمائي ڇڏيو. وٽ۴۹ پنهنجي حبيب محمّد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي رسالت تي، جيئن ته فرمائي ٿو. وٽ۸۰ يعني سندن صحابه ڪرام. وٽ۸۱ جيئن جو شير شڪار تي ۽ صحابه ڪرام جو تشدد ڪافرن سان ان حد تي هو، جو اهي لحاظ رکندا هئا ته سندن بدن ڪنهن ڪافر جي بدن سان نه گسجي (لڳي) وڃي ۽ سندن ڪپڙي سان ڪنهن ڪافر جو ڪپڙو نه لڳي وڃي. (مدارڪ). وٽ۸۲ هڪ ٻئي تي محبت ان حد تائين پهچي رهي جو جڏهن هڪ مؤمن ٻئي کي ڏسي ته فرطِ محبت سان مصافحه ۽ معانقه ڪري. وٽ۸۳ گهڻائي سان نمازون پڙهندي، نمازن تي هميشگي ڪندي. وٽ۸۴ ۽ هيءَ علامت اهو نور آهي، جيڪو قيامت جي ڏينهن انهن جي چهرن مان چمڪندڙ هوندو ۽ ان سان سڃاتا ويندا جو انهن دنيا ۾ الله تعالىٰ جي لاءِ گهڻا سجدا ڪيا آهن ۽ هي به چيو ويو آهي ته انهن جي چهرن ۾ سجدي جي جاءِ چوڏهين تاريخ جي چنڊ وانگر چمڪندي هوندي. عطا جو قول آهي ته رات جي ڊگهين نمازن کان انهن جي چهرن تي نور ظاهر ٿئي ٿو. جيئن حديث شريف ۾ آهي ته جيڪو رات جو نماز جي ڪثرت ڪري ٿو، صبح جو ان جو چهرو خوبصورت ٿي وڃي ٿو ۽ هي به چيو ويو آهي ته مٽي جو نشان به سجدي جي نشاني آهي. وٽ۸۵ هيءُ مذڪور آهي ته. وٽ۸۶ هي مثال اسلام جي شروعات ۽ ان جي ترقيءَ جو بيان فرمايو ويو ته محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن اڪيلا اُٿيا، پوءِ الله تعالىٰ ڪين پنهنجن مخلص اصحابن سڳورن سان تقويت ڏني. قتاده چيو ته محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي صحابه ڪرام جو مثال انجيل ۾ هي لکيل آهي ته هڪ قوم پوک وانگر پيدا ٿيندي، اهي نيڪين جو حڪم ڪندا بُراين کان روڪيندا. چيو ويو آهي ته پوک محبوب پاڪ جن آهن ۽ ان جون شاخون صحابه ڪرام ۽ مخلص مؤمن. وٽ۸۷ صحابه ڪرام سڀ جا سڀ ايمان ۽ صالح عمل وارا آهن انهيءَ ڪري اهو واعدو سڀني سان آهي. ؞ ؞ وٽ۱ سورة حجرات مدني آهي، هن ۾ ٻه رڪوع، ارڙهن آيتون، ٽي سؤ ٽيتاليهه ڪلما ۽ هڪ هزار چار سؤ ڇاهتر حرف آهن.

وٽ۲ يعني توهان تي لازم آهي ته اصلاً توهان کان تقديم واقع نه ٿئي، نه قول ۾، نه فعل ۾، جو تقديم ڪرڻ محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي ادب جي ۽ احترام خلاف آهي. بارگاهِ رسالت ۾ نياز مندي ۽ آداب لازم آهن. شانِ نزول:- چند شخصن عيد الاضحىٰ جي ڏينهن محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن کان اڳ قرباني ڪري ورتي ته انهن کي حڪم ڏنو ويو ته ٻيهر قرباني ڪن ۽ حضرت عائشه صديقه رضى الله تعالىٰ عنها کان روايت ٿيل آهي ته ڪي ماڻهو رمضان کان هڪ ڏينهن اڳ ئي روزو رکڻ شروع ڪري ڏيندا هئا، تن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي ۽ حڪم ڏنو ويو ته روزي رکڻ ۾ پنهنجي محبوب نبي سڳوري کان اڳرائي نه ڪريو. (صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وصحبه اجمعين).

اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ① يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْۤا اَصْوَاتَكُمْ
بيشڪ الله ٻڌي ڄاڻي ٿو اي ايمان وارؤ! پنهنجو آواز مٿي نه ڪريو هن
فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ
نبي (غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ) جي آواز کان وٽ ۽ انجي بارگاه ۾ ائين ڪري نه ڳالهايو جيئن پاڻ ۾ هڪ ٻئي جي سامهون
اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ② اِنَّ الَّذِيْنَ يَغُضُّوْنَ
رڙ ڪندا آهيو متان توهان جا عمل ڇٽ ٿي وڃن ۽ توهان کي خبر به نه هجي وٽ. بيشڪ جيڪي پنهنجو آواز
اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ
جهڪو رکندا آهن الله جي رسول وٽ وٺ اُهي ئي آهن جن جي دل الله پرهيزگاري جي واسطي پرکي ڇڏي
لِلتَّقْوٰى ؕ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ③ اِنَّ الَّذِيْنَ يُنَادُوْنَكَ مِنْ
آهي انهن جي واسطي بخشش ۽ وڏو ثواب آهي. بيشڪ اهي جيڪي توکي حُجرن جي ٻاهران پُڪارن ٿا
وَّرَآءِ الْحُجُرٰتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ④ وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوْا حَتّٰى
انهن مان اڪثر بي عقل آهن وٺ. ۽ جيڪڏهن اهي صبر ڪن ها ايتري تائين جو تون پاڻ انهن وٽ
تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ⑤ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ
تشريف فرمائين وٺ ته اهو انهن جي لاءِ بهتر هو ۽ الله بخشڻهار مهربان آهي وٺ. اي ايمان وارؤ!
اٰمَنُوْۤا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوْۤا اَنْ تُصِيْبُوْا قَوْمًۢا بِجَهَالَةٍ
جيڪڏهن ڪو فاسق توهان وٽ ڪا خبر آڻي ته پوءِ تحقيق ڪري وٺو وٺ جو متان ڪنهن قوم کي اڻ ڄاڻائي ۾
فَتُصْبِحُوْا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نٰدِمِيْنَ ⑥ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ فِيْكُمْ رَسُوْلَ
ڪا تڪليف نه ڏيئي رهجو پوءِ پنهنجي ڪيل تي پڇتائيندي رهجي وڃو ۽ يقين ڪيو ته توهان ۾ الله جو رسول آهي وٺ
اللّٰهِ ؕ لَوْ يُطِيْعُكُمْ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ
گهڻن معاملن ۾ جيڪڏهن توهان جي خوشي جو خيال رکي ته توهان ضرور تڪليف ۾ پئو پر الله توهان کي ايمان
اِلَيْكُمُ الْاِيْمَانَ وَزَيَّنَهٗ فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوْقَ وَ
وڻايو آهي ۽ ان کي توهان جي دلين ۾ سينگاريائين ۽ ڪفر ۽ فسق ۽ نافرماني کان توهان ۾
الْعِصْيَانَ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الرّٰشِدُوْنَ ⑦ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً ؕ
نفرت پيدا ڪيائين اهڙا ئي ماڻهو راهه تي آهن وٺ الله جو فضل ۽ احسان

منزل ٦

وٺ يعني جڏهن حضور ۾ ڪجهه عرض ڪريو ته آهستي ۽ گهٽ آواز سان عرض ڪريو. اهوئي دربارِ رسالت جو ادب ۽ احترام آهي. وٺ هن آيت ۾ محبوب سائين جن جي اجلال واڪرام ۽ ادب واحترام جي تعليم فرمائي وئي ۽ حڪم ڏنو ويو ته ندا ڪرڻ ۾ ادب جو پورو لحاظ رکون جيئن پاڻ ۾ هڪ ٻئي جو نالو وٺي ڪري سڏيون ٿا، اهڙي طرح نه سڏيون بلڪ ادب وتعظيم ۽ توصيف وتڪريم جي ڪلمن ۽ عظمت جي لقبن سان عرض ڪريون جيڪو عرض ڪرڻو هجي؛ ڇو ته ادب جي ڇڏڻ سان نيڪين جي برباد ٿيڻ جو انديشو آهي. شانِ نزول:- حضرت ابن عباس رضی اللّٰہ تعالٰی عنهما کان روايت ٿيل آهي ته هيءَ آيت ثابت بن قيس بن شماس جي حق ۾ نازل ٿي، سندن ڳالهائڻ گرو هو، آواز اُچو هو، ڳالهائڻ ۾ آواز بلند ٿي ويندو هوس. جڏهن هيءَ آيت نازل ٿي تڏهن حضرت ثابت پنهنجي گهر ۾ ويهي رهيو ۽ چوڻ لڳو ته مان دوزخين مان آهيان. محبوب سائين جن حضرت سعد کان ان جو حال معلوم فرمايو، ان عرض ڪيو ته اهو منهنجو پاڙيسري آهي ۽ منهنجي علم ۾ ان کي ڪا بيماري ته نه ٿي آهي پوءِ اچي ڪري حضرت ثابت کي ان جو ذڪر ڪيائين، ثابت چيو ته هيءَ آيت نازل ٿي آهي توهان ڄاڻو ٿا ته مان توهان سڀني کان بلند آواز وارو آهيان ته پوءِ مان جهنمي ٿي ويس. حضرت سعد اهو حال خدمتِ اقدس ۾ پيش ڪيو، ان جهه واري محبوب پاڪ جن فرمايو ته اهو جنتين مان آهي. وٺ ادب ۽ تعظيم جي ڪري. شانِ نزول:- يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْۤا اَصْوَاتَكُمْ آيت جي نازل ٿيڻ کان پوءِ حضرت ابوبڪر صديق ۽ حضرت عمرِ فاروق رضی اللّٰہ تعالٰی عنهما ۽ ڪن ٻين صحابه ڪرام گهڻو احتياط لازم ڪري ورتو ۽ خدمت اقدس ۾ تمام گهٽ آواز سان عرض پيش ڪندا هُئا. انهن سڳورن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي. وٺ شانِ نزول: هيءَ آيت بني تميم وفد جي حق ۾ نازل ٿي. جو محبوب ڪريم صلی اللّٰہ تعالٰی عليه وآله وسلم جن جي خدمتِ اقدس ۾ ٻيپهري جي وقت پهتا، جڏهن ته محبوب پاڪ جن آرام فرما هُئا. انهن ماڻهن حُجرن جي ٻاهران حضور محبوب اقدس صلی اللّٰہ تعالٰی عليه وآله وسلم جن کي سڏڻ شروع ڪيو. محبوب سائين جن تشريف وٺي آيا. انهن ماڻهن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي ۽ محبوب رسول صلی اللّٰہ تعالٰی عليه وآله وسلم جن جي شان جي اجلال جو بيان فرمايو ويو ته بارگاهِ اقدس ۾ اهڙي طرح سڏڻ جهالت ۽ بي عقلي آهي ۽ انهن ماڻهن کي ادب جي تلقين ڪئي وئي. وٺ ان وقت اهي عرض ڪن ها. جيڪو انهن کي عرض ڪرڻو هو، اهو ادب انهن تي لازم هو، ان کي بجا آڻن ها. وٺ انهن مان انهن جي لاءِ جيڪي توبهه ڪن. وٺ جو صحيح آهي يا غلط. شانِ نزول:- هيءَ آيت وليد بن عقبه جي حق ۾ نازل ٿي جو محبوب ڪريم صلی اللّٰہ تعالٰی عليه وآله وسلم جن ان کي بني مصطلق کان صدقات وصول ڪرڻ جي لاءِ موڪليو هو ۽ جاهليت جي زماني ۾ هنن ۽ انهن جي وچ ۾ دشمني هُئي. جڏهن وليد انهن جي ڳوٺ جي ويجهو ٿيو ۽ انهن کي خبر پئي ته ان خيال کان ته اهو حضرت محبوب ڪريم صلی اللّٰہ عليه وآله وسلم جن جو موڪليل آهي. گهڻا ماڻهو تعظيمًا ان جي استقبال جي واسطي آيا. وليد گمان ڪيو ته هيءَ پراڻي دشمني سبب مون کي قتل ڪرڻ جي لاءِ مڙي آيا آهن ۽ اهو خيال ڪري وليد واپس ٿي ويو ۽ محبوب سيد عالم صلی اللّٰہ تعالٰی عليه وآله وسلم جن کي عرض ڪيائين ته حضور محبوب پاڪ! انهن ماڻهن صدقا روڪي ڇڏيا ۽ منهنجي قتل جي پريان ٿي ويا. محبوب سائين جن حال جي تحقيق جي لاءِ خالد بن وليد کي موڪليو. حضرت خالد ڏٺو ته اهي ماڻهو آذانون چون ٿا، نماز پڙهن ٿا ۽ انهن ماڻهن صدقات پيش ڪيا، سي ڪٺي حضرت خالد خدمتِ اقدس ۾ حاضر ٿيو ۽ واقعو عرض ڪيائين. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي. ڪن مفسرن چيو ته هيءَ آيت عام آهي ۽ هن بيان ۾ نازل ٿي ته فاسق جي قول تي اعتماد نه ڪيو وڃي. مسئلو: هن آيت مان ثابت ٿيو ته هڪ شخص جيڪڏهن عادل هجي ته ان جي خبر معتبر آهي. وٺ جيڪڏهن توهان ڪوڙ ڳالهائيندؤ ته الله تعالٰی جي خبردار ڪرڻ سان اهي توهان جو حال ظاهر ڪري توهان کي خوار ڪندا. وٺ ۽ توهان جي راءِ جي مطابق حڪم ڏين. وٺ جو سچي رستي تي قائم رهيا.

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿۸﴾ وَاِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا

۽ الله علم ۽ حڪمت وارو آهي. ۽ جيڪڏهن مسلمانن جا ٻه ٽولا پاڻ ۾ وڙهي پون ته انهن ۾

فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا ۚ فَاِنْۢ بَغَتْ اِحْدٰىهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا

صلح ڪرايو ف۱۳ پوءِ جيڪڏهن هڪڙو ٻئي تي زيادتي ڪري ف۱۴ ته ان زيادتي ڪرڻ واري سان وڙهو ايستائين

الَّتِيْ تَبْغِيْ حَتّٰى تَفِيْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا

جو هو الله جي حڪم جي طرف موٽي اچي، پوءِ جيڪڏهن موٽي اچي ته انهن ۾ انصاف سان ناهه ڪري ڇڏيو

بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿۹﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ

۽ عدل و انصاف ڪريو بيشڪ عدل وارا الله کي پسند آهن. مسلمان ڀائر ۾

ع ۱ ۱۰ ۱۳ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۰﴾

ڀائر آهن ف۱۵ پوءِ پنهنجي ٻن ڀائرن جي وچ ۾ ناهه ڪريو ف۱۶ ۽ الله کان ڊڄو من توهان تي رحمت ٿئي ف۱۷

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا

اي ايمان وارؤ! مرد، مردن تي ٺٺوليون نه ڪن ف۱۸ عجب نه آهي جو اهي ٺٺول ڪندڙن کان بهتر هجن

مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ وَلَا

ف۱۹ ۽ نه عورتون عورتن سان، ٿي سگهي ٿو جو اهي مسخري ڪندڙن کان بهتر هجن ف۲۰ ۽ هڪ ٻئي کي

تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ ؕ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ

طعنا نه هڻو ف۲۱ ۽ هڪ ٻئي جا خراب نالا نه رکو ف۲۲ ڪهڙو نه برو نالو آهي مسلمان ٿي ڪري فاسق

بَعْدَ الْاِيْمَانِ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۱۱﴾ يٰٓاَيُّهَا

چورائڻ ف۲۳ ۽ جن توبهه نه ڪئي ته اهي ئي ظالم آهن. اي

الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ ۫ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ

ايمان وارؤ! گهڻن گمانن کان بچو ف۲۴ بيشڪ ڪو گمان گناهه ٿي ويندو آهي ف۲۵ ۽

وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا ؕ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ

عيب تلاش نه ڪريو ف۲۶ ۽ هڪ ٻئي جي گلا نه ڪريو ف۲۷ ڇا توهان مان ڪو پسند ڪندو جو

يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ

پنهنجي مُئل ڀاءُ جو گوشت کائي، اهو توهان کي نه وڻندو ف۲۸ ۽ الله کان ڊڄو بيشڪ الله نهايت توبهه قبول ڪندڙ

ف۱۳ شانِ نزول: محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن گهوڙي تي سوار ٿي تشريف وٺي وڃي رهيا هئا. انصار جي مجلس تي گذرندي اتي ترسيو ۽ وقفو فرمايائون. ان جڳهه تي گهوڙي پيشاب ڪيو ته ابن ابيّ نڪ بند ڪيو. حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله تعالىٰ عنه فرمايو ته محبوب پاڪ جن جي گهوڙي جو پيشاب تنهنجي مُشڪ کان به وڌيڪ خوشبوءِ رکي ٿو. محبوب پاڪ جن ته تشريف وٺي ويا، مگر انهن ۾ ڳالهه وڌي ويئي ۽ انهن جون قومون پاڻ ۾ وڙهي پيون ۽ ٿپا ٿپي تائين وڃي نوبت پهتي ته پوءِ محبوب سيدِ عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن واپس تشريف فرمايا ۽ انهن ۾ صلح ڪرايائون. اُن معاملي ۾ هيءَ آيت نازل ٿي. ف۱۴ ظلم ڪري ۽ صلح کان انڪاري ٿي وڃي. مسئلو: باغي گروهه جو اهو ئي حڪم آهي ته ان سان قتال ڪيو وڃي، ايستائين جو اهو جنگ کان باز اچي. ف۱۵ جو پاڻ ۾ ديني رابطي ۽ اسلامي محبت سان ڳنڍيل آهن ۽ هي رشتو تمام دنيوي رشتن کان مضبوط تر آهي. ف۱۶ جڏهن به انهن ۾ جهيڙو واقع ٿئي.

ف۱۷ ڇو ته الله تعالىٰ کان ڊڄڻ ۽ پرهيزگاري اختيار ڪرڻ مؤمنن جي باهمي محبت ۽ مودت جو سبب آهي ۽ جيڪو الله تعالىٰ کان ٿو ڊڄي، الله تعالىٰ جي رحمت ان تي ٿئي ٿي. ف۱۸ شانِ نزول: هن آيت جو نزول ڪيترن واقعن ۾ ٿيو. پهريون واقعو هي آهي ته ثابت بن قيس بن شماس کي ٻوڙاڻپ هئي، جڏهن اهو محبوب سيدِ عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي مجلس شريف ۾ حاضر ٿيندو هو ته صحابه ڪرام کيس اڳتي ويهاريندا هئا ۽ سندس لاءِ جاءِ خالي ڪندا هئا ته جيئن اهو محبوب ڪريم جن جي ويجهو حاضر ٿي ڪلام مبارڪ ٻُڌي سگهي. هڪ ڏينهن کيس حاضري ۾ دير ٿي ويئي ۽ مجلس شريف ڀرجي ويئي ان وقت ثابت آيو ۽ قائدو هي هو ته جيڪو اهڙي وقت ۾ اچي ۽ مجلس ۾ جڳهه نه لهي ته پوءِ جتي هجي اتي ويهي رهي. ثابت آيو ته اهو رسول مقبول محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي ويجهو ويهڻ جي لاءِ ماڻهن کي هٽائيندي هي چوندي هليو ته جڳهه ڏيو جڳهه، ايستائين جو محبوب سائين جن جي ويجهو پهچي ويو ۽ سندس ۽ محبوب سائين جن جي وچ ۾ صرف هڪ شخص هجي ويو. اُن ان کي به چيو ته جڳهه ڏيو. اُن چيو ته توکي جڳهه ملي ويئي آهي، ويهي رهه. ثابت غصي ۾ اچي ڪري ان جي پويان ويهي رهيو ۽ جڏهن ڏينهن گهڻو روشن ٿيو ته ثابت ان جو جسم دٻائي چيو ته تون ڪير؟ ان چيو ته مان فلانو شخص آهيان. ثابت سندس ماءُ جو نالو وٺي ڪري چيو ته فلاڻيءَ جو پٽ؟! انتي اهو شخص شرم کان مٿو جهڪايو ۽ ان زماني ۾ اهڙو ڪلمو عار ڏيارڻ جي لاءِ چيو ويندو هو. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي. ٻيو واقعو ضحاڪ بيان ڪيو ته هيءَ آيت بني تميم جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي حضرت عمار، خباب، بلال، صهيب، سلمان ۽ سالم رضي الله تعالىٰ عنهم وغيره غريب صحابه ڪرام جي غربت ڏسي انهن تي کلندا هئا، تن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي ۽ فرمايو ويو ته مرد مردن تي ٺٺول نه ڪن يعني مالدار غريبن سان مسخري نه ڪن

نه عالي نسب، گهٽ نسب وارن سان، نه تندرست اپاهج سان ۽ نه بينا انڌن سان، جنهن جي اک ۾ عيب هجي. ف۱۹ صدق ۽ اخلاص ۾. ف۲۰ شانِ نزول: هيءَ آيت ام المؤمنين حضرت صفيه بنت حيي رضي الله تعالىٰ عنها جي حق ۾ نازل ٿي. کيس معلوم ٿيو هو ته ام المؤمنين حضرت حفصه بنت حضرت عمر فاروق رضي الله تعالىٰ عنهما کيس يهوديءَ جي ڌيءَ چيو. ان تي کيس ڏک ٿيو ۽ روئي ۽ محبوب سيدِ عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي شڪايت ڪيائين ته محبوب سائين جن فرمايو ته تون نبي زادي ۽ نبي جي بيبي آهين، تو تي اهو ڇا فخر ڪري ٿي ۽ حضرت حفصه کي فرمايائون اي حفصه! خدا کان ڊڄ. (الترمذي وقال حسن صحيح غريب). ف۲۱ هڪ ٻئي تي عيب نه هڻو. جيڪڏهن هڪ مؤمن ٻئي مؤمن تي عيب هنيو ته ڄڻ پنهنجو پاڻ کي عيب لڳايائين. ف۲۲ جيڪي انهن کي ناپسند معلوم ٿين. مسائل: حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ ڪنهن برائي کان توبهه ڪئي آهي، اُن کي توبهه کان پوءِ اُن برائي کان عار ڏيارڻ به هن نهي ۾ داخل ۽ ممنوع آهي. ڪن عالمن فرمايو ته ڪنهن مسلمان کي ڪتو يا گڏهه يا سوئر چوڻ به انهيءَ ۾ داخل آهي. ڪن عالمن فرمايو ته ان مان اهي لقب مراد آهن جن سان مسلمان جي برائي نڪرندي هجي ۽ انهن کي ناپسند هجي. تعريف وارا لقب جيڪي سچا هجن، ممنوع نه آهن، جيئن حضرت ابوبڪر صديق جو لقب عتيق، حضرت عمر فاروق جو فاروق، حضرت عثمان جو ذو النورين، حضرت علي جو ابو تراب ۽ حضرت خالد جو سيف الله رضي الله تعالىٰ عنهم ۽ جيڪي لقب نالي جي مثل ٿي ويا ۽ لقب واري کي ناپسند نه آهن، اهي لقب به ممنوع نه آهن، جيئن ته اعمش، اعرج. ف۲۳ پوءِ اي مسلمانو! ڪنهن مسلمان تي ٺٺول ڪري يا ان کي عيب لڳائي ڪري پنهنجو پاڻ کي فاسق نه چورايو. ف۲۴ ڇو ته هر گمان صحيح نه ٿو ٿئي. ف۲۵ مسئلو: صالح مؤمن سان برو گمان ممنوع آهي، اهڙي طرح ان جو ڪلام ٻڌي فاسد معنىٰ مراد وٺڻ جي باوجود جو ان جي ٻي صحيح معنىٰ موجود هجي ۽ مسلمان جو حال انهن جي موافق هجي، اهو به بڇڙي گمان ۾ داخل آهي. سفيان ثوري رضي الله تعالىٰ عنه فرمايو ته گمان ٻه نمونا آهي: هڪ هي ته دل ۾ اچي ۽ زبان سان به چيو وڃي جيڪڏهن مسلمان تي اهو برائي سان آهي ته گناهه آهي. ٻيو هي ته دل ۾ اچي ۽ زبان سان نه چيو وڃي، جيتوڻيڪ اهو گناهه نه آهي، پوءِ به دل ان کان خالي ڪرڻ ضروري آهي. مسئلو: گمان جا ڪيترائي قسم آهن: هڪ واجب آهي، اهو الله پاڪ سان سٺو گمان رکڻ، ٻيو مستحب، اهو صالح مؤمن سان نيڪ گمان. ٽيون ممنوع حرام، اهو الله عزوجل سان برو گمان ڪرڻ، چوٿون جائز اهو ته کليل فاسق بابت اهڙو گمان رکڻ جهڙا اهو ڪندو وتي. ف۲۶ يعني مسلمانن جي عيب جوئي نه ڪريو ۽ انهن جي لِڪل حال جي ڳولا ۾ نه رهو جنهن کي الله تعالىٰ پنهنجي ستاريءَ سان ڇپايو. حديث شريف ۾ آهي ته گمان کان بچو، گمان وڏي ڪوڙي ڳالهه آهي، مسلمانن جي عيبجوئي نه ڪريو، انهن سان حرص، حسد، بغض ۽ بي رخي نه ڪريو

رَّحِيْمٌ ﴿۱۲﴾ يٰاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ وَّاُنْثٰى وَجَعَلْنٰكُمْ
مهربان آهي. اي انسانو! اسان توهان کي هڪ مرد ف۲۹ ۽ هڪ عورت ف۳۰ مان پيدا ڪيو ف۳۱ ۽ توهان کي ذاتيون
شُعُوْبًا وَّ قَبَآىِٕلَ لِتَعَارَفُوْا ؕ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ ؕ اِنَّ
۽ قبيلا ڪيو، جيئن هڪ ٻئي جي سڃاڻپ ڪريو ف۳۲ بيشڪ الله وٽ توهان ۾ زياده عزت وارو اهو آهي جيڪو توهان مان وڌيڪ پرهيزگار آهي ف۳۳ بيشڪ
اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿۱۳﴾ قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا ؕ قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا وَلٰكِنْ
الله ڄاڻڻ وارو ۽ خبردار آهي ف۳۴ ٻهراڙين چيو اسان ايمان آندو، تون فرماءِ توهان ايمان نه آندو ف۳۵
قُوْلُوْۤا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمَانُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ ؕ وَاِنْ تُطِيْعُوا
ها ائين چئو ته اسان تابعدار ٿيا آهيون ف۳۶ ۽ ايمان توهان جي دلين ۾ اڃان ڪٿي داخل ٿيو ف۳۷ ۽ جيڪڏهن توهان الله
اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ
۽ ان جي رسول جي فرمانبرداري ڪندؤ ف۳۸ ته توهان جي ڪنهن به عمل ۾ توهان کي گهٽ اجر نه ڏيندو ف۳۹ بيشڪ الله بخشڻهار
رَّحِيْمٌ ﴿۱۴﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوْا
مهربان آهي. ايمان وارا ته اهي آهن جن الله ۽ ان جي رسول تي ايمان آندو پوءِ شڪ نه ڪيائون
وَجٰهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓىِٕكَ هُمُ
۽ پنهنجي جان ۽ مال سان الله جي راهه ۾ جهاد ڪيائون اهي ئي ف۴۰
الصّٰدِقُوْنَ ﴿۱۵﴾ قُلْ اَتُعَلِّمُوْنَ اللّٰهَ بِدِيْنِكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي
سچار آهن. ف۴۱ تون فرماءِ ڇا توهان الله کي پنهنجو دين ٻڌايو ٿا ۽ الله ڄاڻي ٿو، جو ڪجهه آسمانن ۾
السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۶﴾ يَمُنُّوْنَ عَلَيْكَ
جو ڪجهه زمين ۾ آهي ف۴۲ ۽ الله سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو. ف۴۳ اي محبوب اهي تو تي احسان ڄاڻائن ٿا
اَنْ اَسْلَمُوْا ؕ قُلْ لَّا تَمُنُّوْا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ ۚ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ
مسلمان ٿيڻ جو، تون فرماءِ مون تي پنهنجي اسلام جو احسان نه ڄاڻايو بلڪ الله توهان تي احسان ڪري ٿو جو
اَنْ هَدٰىكُمْ لِلْاِيْمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۷﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ
اُن توهان کي اسلام جي راهه ڏيکاري جيڪڏهن توهان سچا آهيو ف۴۴. بيشڪ الله ڄاڻي ٿو
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۸﴾
آسمانن ۽ زمين جا سمورا غيب ۽ الله توهان جا ڪم ڏسي پيو ٿو. ف۴۵

منزل ۶

اي الله تعالیٰ جا ٻانهو! ڀائر ٿي رهو، جيئن توهان کي حڪم ڏنو ويو. مسلمان مسلمان جو ڀاءُ آهي، اُن تي ظلم نه ڪري، ان کي خوار نه ڪري، ان جي حقارت بيان نه ڪري، پرهيزگاري هتي آهي، پرهيزگاري هتي آهي، پرهيزگاري هتي آهي (۽ هتي جي لفظ مان پنهنجي سيني جي طرف اشارو فرمايائون) ماڻهوءَ جي لاءِ هي برائي گهڻي آهي جو پنهنجي مسلمان ڀاءُ کي حقير ڏسي، هر مسلمان ۽ مسلمان تي حرام آهي، ان جو خون به، ان جي عزت به، ان جو مال به. الله تعالیٰ توهان جي جسمن، صورتن ۽ عملن تي نظر نٿو فرمائي، پر توهان جي دلين تي نظر فرمائي ٿو (بخاري ۽ مسلم). حديث شريف ۾ آهي ته جيڪو ٻانهو دنيا ۾ ٻئي جي پرده پوشي ڪري ٿو، الله تعالیٰ قيامت جي ڏينهن اُن جي پرده پوشي ڪندو. ف۲۷ حديث شريف ۾ آهي ته گلا هيءَ آهي جو مسلمان ڀاءُ جي پٺ پٺيان اهڙي ڳالهه چئي وڃي، جيڪا اُن کي پسند نه هجي، جيڪڏهن اها ڳالهه سچي آهي ته گلا، ورنه بهتان. ف۲۸ پوءِ مسلمان ڀاءُ جي گلا به پسند نه هئڻ گهرجي، جو ته اُن جي پرپٺ برو چوڻ اُن جي مرڻ کان پوءِ ان جي گوشت کائڻ جي مثل آهي، جو ته جهڙي طرح ڪنهن جي گوشت کائڻ سان ان کي ايذاءُ ٿئي ٿو، تهڙي طرح ان کي بدگوئي سان دلي تڪليف ٿئي ٿي ۽ حقيقت ۾ عزت گوشت کان زياده پياري آهي. شانِ نزول:- محبوب رحمة للعالمين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جڏهن جهاد جي لاءِ سفر ۾ روانا ٿيندا هئا ته هر ٻن مالدارن سان گڏ هڪ غريب مسلمان کي ڪري ڇڏيندا هئا ته اهو غريب انهن جي خدمت ڪري ۽ اهي کيس کارائن پيارن، جيئن هر هڪ جو ڪم هلي. اهڙي طرح حضرت سلمان رضی الله تعالیٰ عنه ٻن ماڻهن سان گڏ ڪيو ويو هو. هڪ ڏينهن اهو سمهي پيو ۽ کاڌو تيار نه ڪري سگهيو. پوءِ انهن ٻنهي کيس کاڌي طلب ڪرڻ جي لاءِ محبوب رسول ڪريم سراپا رحمت صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ موڪليو. محبوب سائين جن جو بورچي حضرت اُسامه رضی الله تعالیٰ عنه هو. ان وٽ به ڪجهه نه رهيو هو، سو ان فرمايو مون وٽ ڪجهه نه آهي. حضرت سلمان رضی الله تعالیٰ عنه اهو ئي اچي چيو، انهن چيو ته اُسامه (رضی الله تعالیٰ عنه) بخل ڪيو. جڏهن اهي محبوب رب العالمين حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمتِ اقدس ۾ حاضر ٿيا ته ڏهن سراپا نور محبوب سائين جن کين فرمايو مان توهان جي وات ۾ گوشت جي ڪيفيت ڏسان ٿو. عرض ڪيائون اسان گوشت کاڌو ئي نه آهي. فرمايائون توهان گلا ڪئي ۽ جيڪو مسلمان جي گلا ڪري، اُن مسلمان جو گويا گوشت کاڌو. مسئلو:- گلا متفق طور تي ڪبائر مان آهي
ع ۲ ۸ ۱۴
گلا ڪرڻ واري کي توبه لازم آهي. هڪ حديث ۾ هي آهي ته گلا جو ڪفارو هي آهي ته جنهن جي گلا ڪئي وئي، ان جي لاءِ مغفرت جي دعا گهري وڃي. مسئلو:- فاسق لعنتي جي عيب جو بيان گلا نه آهي. حديث شريف ۾ آهي ته فاجر جو عيب بيان ڪريو ته ماڻهو ان کان بچن. مسئلو:- حسن رضی الله تعالیٰ عنه کان روايت ٿيل آهي ته ٽن شخصن جي حرمت نه آهي: هڪ هوا (سد) جو مالڪ (بدمذهب). ٻيو فاسق لعنتي. ٽيون ظالم بادشاهه يعني انهن جا عيب بيان ڪرڻ گلا نه آهي. ف۲۹ حضرت آدم عليه السلام. ف۳۰ حضرت حوا. ف۳۱ نسب جي انتهائي درجي تي وڃي توهان سمورن جا سمورا ملي وڃو ٿا. پوءِ نسب ۾ فخر ۽ فضيلت جو ڪو سبب نه آهي، سڀ برابر آهيو، هڪ وڏي ڏاڏي جو اولاد. ف۳۲ ۽ هڪ ٻئي جو نسب ڄاڻي ۽ ڪو پنهنجي ابي ڏاڏي کان سواءِ ٻئي جي طرف نسبت نه ڪري، نه هي جو نسب تي فخر ڪري ۽ ٻين جي حقارت ڪري. هن کان پوءِ ان شيءِ جو ذڪر فرمايو وڃي ٿو جيڪا انسان جي لاءِ شرافت ۽ فضيلت جو سبب ۽ جنهن سان ان کي بارگاهِ الاهي ۾ عزت حاصل ٿئي ٿي. ف۳۳ هن مان معلوم ٿيو ته عزت ۽ فضيلت جو مدار پرهيزگاري آهي، نه نسب. شانِ نزول:- محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن مدينه طيبه جي بازار ۾ هڪ حبشي غلام ڏٺو فرمايو، جيڪو هي چئي رهيو هو ته جيڪو مون کي خريد ڪري، تنهن سان منهنجو هي شرط آهي ته مون کي محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي اقتدا ۾ پنجن ئي نمازن ادا ڪرڻ کان نه روڪي. ان غلام کي هڪ شخص خريد ڪيو، پوءِ اهو غلام بيمار ٿي پيو ته محبوب رحمت عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن ان جي عيادت لاءِ تشريف وٺي ويا پوءِ ان جي وفات ٿي وئي ۽ پاڻ ڪريم محبوب رسول صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن ان جي دفن ۾ تشريف آوري فرمائي، ان تي ماڻهن ڪجهه چيو، جنهن تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. ف۳۴ شانِ نزول:- هيءَ آيت بني اسد بن خزيمه جي هڪ جماعت جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي ڏڪر جي زماني ۾ محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمتِ اقدس ۾ حاضر ٿيا ۽ اسلام جو اظهار ڪيائون، حقيقت ۾ اهي ايمان نه رکندا هئا ۽ پڻ انهن مدينه طيبه جي رستي ۾ گند گيون ڪيون ۽ اتان جو اگهه گهرو ڪري ڇڏيائون. صبح ۽ شام محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ اچي اسلام آڻڻ جو احسان جتائيندا هئا ۽ چوندا هئا ته اسان کي ڪجهه ڏيو. انهن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي. ف۳۵ دل جي صدق سان. ف۳۶ ظاهر ۾. ف۳۷ مسئلو:- فقط زباني اقرار جنهن سان گڏ دلي اقرار جي تصديق نه هجي، معتبر نه آهي، ان سان ماڻهو مؤمن نٿو ٿي سگهي. اطاعت ۽ فرمانبرداري اسلام جو لغوي معنا آهن ۽ شرعي معنيٰ ۾ اسلام ۽ ايمان هڪ آهن، ڪو فرق نه آهي. ف۳۸ ظاهرًا ۽ باطنًا صدق ۽ اخلاص سان نفاق کي ڇڏي ڪري. ف۳۹ توهان جي نيڪين جو ثواب گهٽ نه ڪندو. ف۴۰ پنهنجي دين ۽ ايمان ۾. ف۴۱ ايمان جي دعويٰ ۾. شانِ نزول:- جڏهن هي ٻئي آيتون نازل ٿيون ته اعرابي محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن

سورة ق مڪي آهي ۽ هن ۾ پنجيتاليهه آيتون ۽ ٽي رڪوع آهن.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١

قٓ ۚ وَالۡقُرۡاٰنِ الۡمَجِيۡدِ ۚ ① بَلۡ عَجِبُوۡۤا اَنۡ جَآءَهُمۡ مُّنۡذِرٌ مِّنۡهُمۡ

عزت واري قرآن جو قسم. ف٢ بلڪ انهن کي حيرت لڳي ته انهن وٽ انهن مان هڪڙو ڊيڄارڻ وارو تشريف

فَقَالَ الۡكٰفِرُوۡنَ هٰذَا شَىۡءٌ عَجِيۡبٌ ۚ ② ءَاِذَا مِتۡنَا وَكُنَّا تُرَابًا ۚ

وٺي آيو ف٣ پوءِ ڪافر چيو، هيءَ ته عجيب ڳالهه آهي. ڇا جڏهن اسان مري ۽ مٽي ٿي وينداسين ورري زنده ٿينداسين

ذٰلِكَ رَجۡعٌۢ بَعِيۡدٌ ③ قَدۡ عَلِمۡنَا مَا تَنۡقُصُ الۡاَرۡضُ مِنۡهُمۡ ۚ وَ

اهو موٽڻ پري آهي. ف٤ اسان ڄاڻون ٿا جو ڪجهه زمين انهن مان گهٽائي ٿي ف٥ ۽ اسان وٽ

عِنۡدَنَا كِتٰبٌ حَفِيۡظٌ ④ بَلۡ كَذَّبُوۡا بِالۡحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمۡ فَهُمۡ

هڪ ياد رکندڙ ڪتاب آهي. ف٦ بلڪ انهن حق کي ڪوڙو ڄاتو جڏهن وٽن آيو پوءِ اهي هڪ پريشان ۽

فِىۡۤ اَمۡرٍ مَّرِيۡجٍ ⑤ اَفَلَمۡ يَنۡظُرُوۡۤا اِلَى السَّمَآءِ فَوۡقَهُمۡ كَيۡفَ بَنَيۡنٰهَا وَ

اڻ ثابت ڳالهه ۾ آهن. ف٨ ڇا انهن پنهنجي مٿان آسمان کي نه ڏٺو ف٩ اسان ان کي ڪيئن ٺاهيو ف١٠ ۽

زَيَّنّٰهَا وَمَا لَهَا مِنۡ فُرُوۡجٍ ⑥ وَالۡاَرۡضَ مَدَدۡنٰهَا وَاَلۡقَيۡنَا فِيۡهَا

سينگاريو ف١١ ۽ ان ۾ ڪٿي به سوراخ ڪونهي. ف١٢ ۽ زمين کي اسان ڦهلايو ف١٣ ۽ ان ۾ لنگر ٽنيا سي

رَوَاسِىَ وَاَنۡۢبَتۡنَا فِيۡهَا مِنۡ كُلِّ زَوۡجٍۢ بَهِيۡجٍ ۙ ⑦ تَبۡصِرَةً وَّذِكۡرٰى

ف١٤ ۽ ان ۾ هر جاءِ هر قسم جا بارونق جوڙا ڄمايا. سوجهه ۽ سمجهه ف١٥

لِكُلِّ عَبۡدٍ مُّنِيۡبٍ ⑧ وَنَزَّلۡنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً مُّبٰرَكًا فَاَنۡۢبَتۡنَا بِهٖ

هر رجوع ڪندڙ ٻانهي جي واسطي. ف١٦ ۽ اسان آسمان مان برڪت وارو پاڻي لاٿو ف١٧ پوءِ ان سان باغ ڄمايا سي

جَنّٰتٍ وَّحَبَّ الۡحَصِيۡدِ ۙ ⑨ وَالنَّخۡلَ بٰسِقٰتٍ لَّهَا طَلۡعٌ نَّضِيۡدٌ ۙ ⑩ رِّزۡقًا

۽ اناج جو ڪٽيو ويندو آهي. ف١٨ ۽ ڪجيءَ جا ڊگها وڻ جن جو ڦل ڪو ٿر ٻانهن جي روزي جي واسطي

لِّلۡعِبَادِ ۙ وَاَحۡيَيۡنَا بِهٖ بَلۡدَةً مَّيۡتًا ؕ كَذٰلِكَ الۡخُرُوۡجُ ⑪ كَذَّبَتۡ قَبۡلَهُمۡ

۽ اسان ان ف١٩ سان مئل شهر جيارو ف٢٠ اهڙيءَ طرح قبرن مان توهان جو نڪرڻ آهي ف٢١ هنن کان اڳين ڪوڙو چيو ف٢٢

جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيا ۽ انهن قسم کنيو ته اسان مخلص مؤمن آهيون. ان ۾ ايندڙ آيت نازل ٿي ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي خطاب فرمايو ويو. ف٤٢ ان کان ڪجهه به مخفي نه آهي. ف٤٣ مؤمن جو ايمان به ۽ منافق جو نفاق به، توهان جي ٻڌائڻ ۽ خبر ڏيڻ جي حاجت نه آهي. ف٤٤ پنهنجي دعوىٰ ۾. ف٤٥ ان کان توهان جو ڪو حال لڪل نه آهي، نه ظاهر نه مخفي. ۞ ۞ ۞

ف١ سورة قٓ مڪي آهي ان ۾ ٽي رڪوع، پنجيتاليهه آيتون، ٽي سو ستونجاه ڪلما ۽ هڪ هزار چار سؤ چورانوي حرف آهن.

ف٢ اسان ڄاڻون ٿا ته مڪي جي ڪافرن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن تي ايمان نه آندو.

ف٣ جنهن جي عدالت ۽ امانت ۽ صدق وسچائي کي اهي گهڻو ڄاڻن ٿا ۽ هي به انهن جي دلنشين آهي ته اهڙين صفتن جو شخص سچو نصيحت ڪندڙ ٿئي ٿو ان جي باوجود انهن جو محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نبوت ۽ سندن ڊيڄارڻ کان تعجب ۽ انڪار ڪرڻ حيرت جي قابل آهي.

ف٤ انهن جي ان ڳالهه جي رد ۽ جواب ۾ الله تعالىٰ فرمائي ٿو.

ف٥ يعني سندن جسمن جو جيڪو حصو گوشت، رت ۽ هڏا وغيره زمين کائي وڃي ٿي، انهن مان ڪا به شيءِ اسان کان لڪل نه آهي ته پوءِ اسان انهن کي ايئن ئي زنده ڪرڻ تي قادر آهيون، جيئن اهي اڳي هئا.

ف٦ جنهن ۾ انهن جا نالا، عدد ۽ جو ڪجهه انهن مان زمين کاڌو، سو سڀ ثابت، لکيل ۽ محفوظ آهي.

ف٧ سوچڻ ۽ سمجهڻ کان سواءِ ۽ حق مان مراد يا نبوت آهي، جنهن سان ڳنڍيل معجزا آهن يا قرآن مجيد.

ف٨ جو ڪڏهن محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي شاعر، ڪڏهن جادوگر ته ڪڏهن ڪاهن ۽ اهڙيءَ طرح قرآن پاڪ کي شعر، جادو ۽ ڪهانت چون ٿا، ڪنهن هڪ ڳالهه تي قرار نه اٿن.

ف٩ ڏسندڙ اک ۽ اعتبار جي نظر سان ته ان جي پيدائش ۾ اسان جي قدرت جا نشان ظاهر آهن.

ف١٠ ٿنڀي کان سواءِ بلند ڪيو.

ف١١ ستارن جي روشن جسمن سان.

ف١٢ ڪو عيب ۽ قصور نه آهي.

ف١٣ پاڻيءَ تائين. ف١٤ جبلن جا جو قائم رهي. ف١٥ جو ان سان بينائي ۽ نصيحت حاصل ٿئي. ف١٦ جيڪو الله تعالىٰ جي صفت جي نادر شين ۽ خلقت جي عجائب ۾ نظر ڪري ان جي طرف رجوع ڪري. ف١٧ يعني برسات، جنهن سان هر شيءِ جي زندگي ۽ گهڻو خير و برڪت آهي. ف١٨ قسم قسم جي ڪڻڪ، جوءَ ۽ چڻا وغيره. ف١٩ برسات جي پاڻي. ف٢٠ جنهن جا باغ خشڪ ٿي چُڪا هئا، پوءِ ان کي سرسبز ڪري ڇڏيو سين. ف٢١ پوءِ الله تعالىٰ جي قدرت جا نشان ڏسي ڪري مرڻ کان پوءِ ورري زنده ٿيڻ جو ڇو انڪار ڪريو ٿا. ف٢٢ رسولن کي.

قَوْمُ نُوْحٍ وَّاَصْحٰبُ الرَّسِّ وَثَمُوْدُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَّفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ

نوح جي قوم ۽ رس وارن ف٢٣ ثمود ۽ عاد ۽ فرعون ۽ لوط جي قوم وارن

لُوْطٍ ﴿١٣﴾ وَّاَصْحٰبُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ ؕ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ

۽ ٻَڙيءَ وارن ۽ تبع جي قوم ف٢٤ انهن مان هرهڪ رسولن کي ڪوڙو ڄاتو پوءِ منهنجي عذاب جو واعدو ثابت

وَعِيْدِ ﴿١٤﴾ اَفَعَيِيْنَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ ؕ بَلْ هُمْ فِيْ لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ

ٿي ويو. ف٢٥ پوءِ ڇا اسان پهرين پيري بنائڻ ۾ ٿڪجي پيا آهيون؟ ف٢٦ بلڪ اهي نئين سر خلقڻ بابت ف٢٧ شڪ ۾

ع ١٥ — 15

جَدِيْدٍ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهٗ ۚۖ

آهن. ۽ بيشڪ اسان انسان کي پيدا ڪيو ۽ اسان ڄاڻون ٿا جيڪي وسوسا سندس نفس رکندو آهي ف٢٨ ۽ اسان

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ ﴿١٦﴾ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيٰنِ

دل جي رڳ کان به ان کي وڌيڪ ويجها آهيون. ف٢٩ جڏهن ان کان وٺن ٿا ٻه وٺڻ وارا ف٣٠ هڪ ساڄي

عَنِ الْيَمِيْنِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيْدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ

سڄي طرف کان ۽ ٻيو کٻي کان ويٺل آهي ف٣١ اهو ڪا ڳالهه زبان مان نٿو ڪڍي مگر ان وٽ هڪ نگهبان

رَقِيْبٌ عَتِيْدٌ ﴿١٨﴾ وَجَآءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ

تيار ويٺو آهي ف٣٢. ۽ آئي موت جي سختي ف٣٣ حق سان گڏ ف٣٤ هي آهي جنهن کان تون

مِنْهُ تَحِيْدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ ؕ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيْدِ ﴿٢٠﴾ وَجَآءَتْ

ڀڄندو هئين ۽ صور ۾ ڦوڪيو ويو ف٣٥ هي آهي عذاب جي واعدي جو ڏينهن ف٣٦. ۽ هر ساهه ايئن حاضر ٿيو

كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ وَّشَهِيْدٌ ﴿٢١﴾ لَقَدْ كُنْتَ فِيْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا

جو ان سان گڏ هڪ هڪلڻ وارو ف٣٧ ۽ هڪ شاهد ف٣٨ بيشڪ تون ان کان غفلت ۾ هئين ف٣٩

فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيْدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِيْنُهٗ

پوءِ اسان تو کان پردو هٽايو ف٤٠ پوءِ اڄ تنهنجي نگاهه تکي آهي ف٤١ ۽ ان جي ساٿي ملائڪ ف٤٢

هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيْدٌ ﴿٢٣﴾ اَلْقِيَا فِيْ جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيْدٍ ﴿٢٤﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ

چيو هي آهي ف٤٣ جيڪو منهنجي وٽ حاضر آهي حڪم ٿيندو ته توهان ٻئي جهنم ۾ سٽيو هر وڏي ناشڪر ۽ هٺيلي کي.

مُعْتَدٍ مُّرِيْبٍ ﴿٢٥﴾ اِلَّذِيْ جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيٰهُ فِي

جيڪو ڀلائي کان روڪڻ وارو حد کان لنگهندڙ شڪ ڪندڙ ف٤٤ جنهن الله سان گڏ ڪو ٻيو معبود ٺاهيو توهان ٻئي ان کي

ف٢٣ "رس" هڪ کوهه آهي، جتي اهي ماڻهو پنهنجن جانورن سان گڏ رهندا هئا ۽ بتن کي پوڄيندا هئا. اهو کوهه زمين ۾ ڌڄي ويو ۽ ان جي ويجهي زمين به ۽ اهي ماڻهو ۽ سندس مال ان سان گڏ ڌڄي ويا. ف٢٤ انهن سڀني جا تذڪرا فرقان ۽ حجر ۽ دخان سورتن ۾ گذري چڪا. ف٢٥ هن ۾ قريشن کي ڊيڄارڻ ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي تسلي آهي جو توهان قريشن جي ڪفر کان تنگدل نه ٿيو. اسان هميشه رسولن جي مدد فرمائيندا ۽ سندن دشمنن تي عذاب ڪندا رهيا آهيون. هن کان پوءِ بعث جي انڪارين جي نشانن جو جواب ارشاد ٿئي ٿو. ف٢٦ جو ٻيهر پيدا ڪرڻ اسان کي دشوار هجي، هن ۾ بعث جي انڪارين جي ڪمال جهالت جو اظهار آهي جو هنن اقرار جي باوجود ته خلق الله تعالىٰ پيدا ڪئي، ان جي ٻيهر پيدا ڪرڻ کي محال ۽ بعيد سمجهن ٿا.

ف٢٧ يعني موت کان پوءِ پيدا ڪرڻ کان. ف٢٨ اسان کان ان جو اندر ڳجهه لڪل نه آهي. ف٢٩ هي ڪمال علم جو بيان آهي جو اسان ٻانهي جي حال کي خود ان کان زياده ڄاڻڻ وارا آهيون. "وريد" اها رڳ آهي جنهن ۾ رت جاري ٿي ڪري بدن جي هرهڪ جزي ۾ پهچي ٿو. هيءَ رڳ ڪنڌ ۾ آهي. معنىٰ هيءَ آهي ته انسان جا جزا هڪ ٻئي کان پردي ۾ آهن مگر الله تعالىٰ کان ڪا به شيءِ پردي ۾ نه آهي. ف٣٠ ملائڪ ۽ اهي انسان جي هر عمل ۽ ان جي هر ڳالهه لکڻ تي معمور آهن. ف٣١ ساڄي طرف وارو نيڪيون لکي ٿو ۽ کاٻي وارو برايون. هن ۾ اظهار آهي ته الله تعالىٰ ملائڪن جي لکڻ کان بي پرواهه آهي ۽ اهو زياده لڪل ڳالهين جو ڄاڻڻ وارو آهي، نفس جا خطرا به ان کان لڪل نه آهن. ملائڪن جي ڪتابت حڪمت جي تقاضا جي مطابق آهي ته جيئن قيامت جي ڏينهن هر شخص کي سندس اعمال ناما سندس هٿ ۾ ڏنا وڃن. ف٣٢ تو ڙي اهو ڪٿي به هجي حاجت جي قضا جي وقت ۽ جماع جي وقت کان سواءِ. ان وقت اهي ملائڪ ماڻهوءَ کان هٽي وڃن ٿا. مسئلو:- انهن ٻنهي حالتن ۾ ماڻهوءَ کي ڳالهائڻ جائز نه آهي ته جيئن ان جي لکڻ جي لاءِ ملائڪن کي ان حالت ۾ ان جي ويجهو ٿيڻ جي تڪليف نه ٿئي. اهي ملائڪ ماڻهوءَ جي هر ڳالهه لکن ٿا، بيماري جو ڪنجهڻ به ۽ هي به چيو ويو آهي ته صرف اهي شيون لکن ٿا، جن ۾ اجر ۽ ثواب يا پڪڙ ۽ عذاب هجي. امام بغوي هڪ حديث روايت ڪئي آهي ته جڏهن ماڻهو هڪ نيڪي ڪري ٿو ته سڄي طرف وارو ملائڪ ڏهه نيڪيون لکي ٿو ۽ جڏهن برائي ڪري ٿو ته سڄي طرف وارو ملائڪ کٻي پاسي واري ملائڪ کي چوي ٿو ته اجا بيهه، شايد اهو شخص استغفار ڪري. بعث جي انڪارين جي رد فرمائڻ ۽ پنهنجي قدرت ۽ علم سان انهن تي حجتن قائم ڪرڻ کان پوءِ انهن کي ٻڌايو وڃي ٿو ته جنهن شيءِ جو انڪار ڪن ٿا سا عنقريب سندن موت ۽ قيامت جي وقت پيش اچڻ واري آهي ۽ ماضي جي صيغي سان سندن اچڻ جو تعبير فرمائي ان جي قرب جو اظهار ڪيو وڃي ٿو، جيئن ارشاد ٿئي ٿو. ف٣٣ جيڪا عقل ۽ حواس کي بگاڙي ڇڏي ۽ ڍرو ڪري ڇڏي ٿي. ف٣٤ حق مان مراد يا موت جي حقيقت آهي يا آخرت جو امر جنهن جو انسان خود معائنو ڪري ٿو يا انجام ڪار سعادت ۽ شقاوت ۽ سڪرات جي حالت ۾ مرڻ واري کي چيو وڃي ٿو ته موت. ف٣٥ بعث جي لاءِ. ف٣٦ جنهن جو الله تعالىٰ ڪافرن سان واعدو فرمايو هو. ف٣٧ ملائڪ جيڪو ان کي محشر جي طرف هڪلي. ف٣٨ جيڪو سندس عملن جي شاهدي ڏئي. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته هڪلڻ وارو ملائڪ هوندو ۽ شاهد خود سندس نفس. ضحاڪ جو قول آهي ته هڪلڻ وارو ملائڪ آهي ۽ شاهد پنهنجي بدن جا عضوا هٿ ۽ پير وغيره. حضرت عثمان غني رضي الله تعالىٰ عنه منبر تي چڙهي ڪري فرمايو ته هڪلڻ وارو به ملائڪ آهي ۽ شاهد به ملائڪ. (جمل). پوءِ ڪافر کي چيو ويندو. ف٣٩ دنيا ۾. ف٤٠ جيڪو تنهنجي دل، ڪن ۽ اکين تي پيل هو. ف٤١ جو تون انهن شين کي ڏسي رهيو آهين، جن جو دنيا ۾ انڪار ڪندو هئين. ف٤٢ جيڪو سندس عملن لکڻ وارو ۽ مٿس شاهدي ڏيڻ وارو آهي (مدارڪ ۽ خازن). ف٤٣ ان جو اعمال نامو (مدارڪ). ف٤٤ دين ۾.

الْعَذَابِ الشَّدِيْدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرِيْنُهٗ رَبَّنَا مَآ اَطْغَيْتُهٗ وَلٰكِنْ كَانَ

سخت عذاب ۾ سٽيو. ان جي ساٿي شيطان چيو ف٤٥ اسان جا رب مون ان کي سرڪش نه ڪيو ف٤٦ ها ٿو هو پاڻ ئي پري

فِيْ ضَلٰلٍ بَعِيْدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوْا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ

جي گمراهي ۾ هو. ف٤٧ فرمائيندو مون وٽ جهيڙو نه ڪريو ف٤٨ مان توهان کي پهريائين عذاب جو خوف ڏيئي رهيو هوس

ع ٢ / ١٤ / ١٦ بِالْوَعِيْدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَآ اَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ

مون وٽ ڳالهه تبديل نه ٿيندي آهي ۽ نه ئي مان ٻانهن تي ظلم ڪيان

نَقُوْلُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَاْتِ وَتَقُوْلُ هَلْ مِنْ مَّزِيْدٍ ﴿٣٠﴾ وَاُزْلِفَتِ

اسان جهنم کي فرمائينداسين ڇا تون ڀرجي وئين. ف٥٠ اهو عرض ڪندو ڇا ڪجهه وڌيڪ آهي ف٥١ ۽ ويجهي ڪئي ويندي جنت

الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِيْنَ غَيْرَ بَعِيْدٍ ﴿٣١﴾ هٰذَا مَا تُوْعَدُوْنَ لِكُلِّ اَوَّابٍ

پرهيزگارن جي واسطي جو انهن کان پري نه هوندي ف٥٢. هي آهي اها جنهن جو توهان سان واعدو ڪيو ويو ف٥٣ هر رجوع ڪندڙ

حَفِيْظٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَآءَ بِقَلْبٍ مُّنِيْبِ ﴿٣٣﴾

نگاه رکندڙ جي واسطي ف٥٤. جيڪو رحمٰن کان اڻ ڏٺي ڊڄي ٿو ۽ رجوع ڪندڙ دل وٺي آيو ف٥٥. انهن کي فرمايو ويندو

ادْخُلُوْهَا بِسَلٰمٍ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُوْدِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ فِيْهَا وَلَدَيْنَا

جنت ۾ وڃو سلامتي سان گڏ ف٥٦ هي هميشگي جو ڏينهن آهي ف٥٧ انهن جي واسطي آهي ان ۾ جيڪي گهرن ۽ اسان وٽ ان کان

مَزِيْدٌ ﴿٣٥﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا

زياده آهي. ف٥٨ انهن کان اڳ ف٥٩ اسان ڪيتريون ئي قومون تباهه فرمايون جيڪي پڪڙ ۾ انهن کان سخت هيون ف٦٠

فَنَقَّبُوْا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّحِيْصٍ ﴿٣٦﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ

پوءِ شهرن ۾ تلاش ڪيائون ف٦١ ته ڪا ڀڄڻ جي جاءِ ف٦٢ بيشڪ ان ۾ نصيحت آهي ان جي واسطي

كَانَ لَهٗ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيْدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا

جيڪو دل رکي ٿو ف٦٣ يا ڪن لڳائي ف٦٤ ۽ متوجهه هجي. ۽ بيشڪ اسان آسمانن

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ وَّمَا مَسَّنَا مِنْ لُّغُوْبٍ ﴿٣٨﴾

۽ زمين کي ۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي ڇهن ڏينهن ۾ ٺاهيو ۽ اسان کي ڪا ٿڪاوٽ نه ٿي ف٦٥.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَ

پوءِ انهن جي ڳالهين تي صبر ڪر ۽ پنهنجي رب جي پاڪائي بيان ڪر تعريف ڪندي سج اڀرڻ کان اڳ ۽

منزل ٧

ف٤٥ جيڪو دنيا ۾ ان تي مسلط هو. ف٤٦ هي شيطان جي طرف کان ڪافر جو جواب آهي، جيڪو جهنم ۾ وڃڻ وقت چوندو ته اي اسان جا رب! مون کي شيطان ٻرغلايو، ان تي شيطان چوندو ته مان کيس گمراهه نه ڪيو. ف٤٧ مان کيس گمراهي جي طرف سڏيو، ان قبول ڪيو ان تي ارشادِ الاهي ٿيندو. الله تعالىٰ. ف٤٨ جو جزا جي گهر ۽ حساب جي جاءِ ۾ جهڳڙو ڪجهه نفعي وارو نه آهي. ف٤٩ پنهنجن ڪتابن ۾ ۽ پنهنجن رسولن جي زبانن تي. مان توهان جي لاءِ ڪا حجت باقي نه ڇڏي. ف٥٠ الله تعالىٰ جهنم سان واعدو فرمايو ته کيس جنن ۽ انسانن سان ڀريندس ان واعدي جي تحقيق جي لاءِ جهنم کان اهو سوال پڇيو ويندو. ف٥١ هن جي معنىٰ هيءَ به ٿي سگهي ٿي ته هاڻي مون ۾ گنجائش باقي نه آهي، مان ڀرجي ويس ۽ هي به ٿي سگهي ٿو ته اڃا به گنجائش آهي. ف٥٢ عرش جي ساڄي طرف جتان موقف وارا ان کي ڏسندا ۽ انهن کي ڇيو ويندو. ف٥٣ رسولن جي معرفت دنيا ۾. ف٥٤ رجوع ڪرڻ مان اهو مراد آهي، جيڪو نافرماني کي ڇڏي طاعت اختيار ڪري. سعيد بن مسيّب فرمايو ته "اَوَّابُ" اهو آهي، جيڪو گناهه ڪري، وري توبه ڪري، وري ان کان گناهه صادر ٿئي، وري توبه ڪري ۽ نگاهه رکڻ وارو اهو، جيڪو الله تعالىٰ جي حڪم جو لحاظ رکي حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو، جيڪو پنهنجو پاڻ کي گناهن کان محفوظ رکي ۽ انهن کان استغفار ڪري ۽ هي به چيو ويو آهي ته جيڪو الله تعالىٰ جي امانتن ۽ ان جي حقن جي حفاظت ڪري ۽ هي به بيان ڪيو ويو آهي ته جيڪو طاعتن جو پابند هجي، خدا ۽ رسول جا حڪم پورا ڪري ۽ پنهنجي نفس جي نگهباني ڪري، يعني هڪ گهڙي به خدا ذوالجلال جي ياد کان غافل نه رهي نفسن جي حفاظت ڪري ؎

اگر تو پاسداری پاس انفاس ؛ بسلطانی رسانندت ازیں پاس.

ترا یک پند بس در ہر دو عالم ؛ زجانت بر نیاید بے خدا دم .

ف٥٥ يعني اخلاص سان، طاعت قبول ڪندڙ ۽ صحيح العقيده دل. ف٥٦ خوف ۽ خطري کان سواءِ امن ۽ اطمينان سان، نه توهان کي عذاب ٿئي، نه توهان جون نعمتون ختم ٿين. ف٥٧ هاڻي نه فنا آهي، نه موت آهي. ف٥٨ جيڪو اهي طلب ڪن ۽ اهو ديدارِ الاهي ۽ تجلي رباني آهي، جنهن سان هر جمعي تي دارالڪرامت ۾ نوازيا ويندا. ف٥٩ يعني توهان جي زماني جي ڪافرن کان اڳ. ف٦٠ يعني اهي امتون هنن کان مضبوط ۽ زبردست هيون. ف٦١ ۽ ڳولا ۾ جا بجا ڦريا. ف٦٢ موت ۽ حڪمِ الاهي کان، مگر ڪا اهڙي جڳهه نه لڌائون. ف٦٣ عقل مند دل. شبلي قدس سره فرمايو ته قرآني نصيحتن مان فيض حاصل ڪرڻ جي لاءِ دل حاضر گهرجي، جنهن ۾ اک ڇنڀ جي لاءِ به غفلت نه اچي. ف٦٤ قرآن ۽ نصيحت ڏي. ف٦٥ شان نزول:- مفسرن چيو ته هي آيت يهودين جي رد ۾ نازل ٿي، جيڪي چوندا هئا ته الله تعالىٰ آسمانن ۽ زمين ۽ انهن جي وچ ۾ ڪائنات کي ڇهن ڏينهن ۾ بنايو، جن مان پهريون آچر آهي ۽ پويون جمعو. پوءِ اهو معاذالله ٿڪجي پيو ۽ ڇنڇر جي ڏينهن ان عرش تي ليٽي ڪري آرام ڪيو. هن آيت ۾ انهن جو رد آهي ته الله تعالىٰ ان کان پاڪ آهي جو ٿڪجي. اهو قادر آهي، جو هڪ گهڙي ۾ سارو جهان بنائي، هر شيءِ کي حڪمت جي تقاضا مطابق هستي عطا فرمائي ٿو. شانِ الاهي ۾ يهودين جا اهو ڪلمو محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن کي ناپسند لڳو ۽ غضب جي سختيءَ کان چهري مبارڪ تي سرخي ظاهر ٿي پئي ته الله تعالىٰ سندن تسڪين فرمائي ۽ خطاب ٿيو.

قبل الغروب ﴿٣٩﴾ ومن الّيل فسبحه وادبار السّجود ﴿٤٠﴾ واستمع يوم

سج لهڻ کان اڳي و٦٦ ۽ ڪجهه رات گذاري ان جي تسبيح ڪر و٦٧ ۽ نمازن کان پوءِ. و٦٨ ۽ ڪن لائي ٻُڌ

ينادِ المنادِ من مّكانٍ قريب ﴿٤١﴾ يّوم يسمعون الصّيحة بالحقّ ذٰلك

جنهن ڏينهن پڪارڻ وارو پڪاريندو و٦٩ هڪ ويجهي جاءِ کان و٧٠. جنهن ڏينهن خوفناڪ آواز ٻُڌندا اُحق سان و٧١ ڏ

يوم الخروج ﴿٤٢﴾ انّا نحن نحي ونميت والينا المصير ﴿٤٣﴾ يوم تشقّق

هي ڏينهن آهي قبرن مان ٻاهر نڪرڻ جو. بيشڪ اسان جياريون ٿا ۽ اسان ماريون ٿا ۽ اسان جي طرف ئي موٽڻ آهي و٧٢. جنهن ڏينهن زمين جيڪي انهن کان ڦاٽندي

الارض عنهم سراعًا ذٰلك حشرٌ علينا يسيرٌ ﴿٤٤﴾ نحن اعلم بما يقولون

جلدي ڪندي نڪرندا و٧٣ اهو گڏ ڪرڻ اسان تي آسان آهي. اسان خوب ڄاڻون ٿا جو ڪجهه اهي چئي رهيا آهن و٧٤

وما انت عليهم بجبّار فذكّر بالقران من يّخاف وعيد ﴿٤٥﴾ ع ٣ / ١٦ / ١٧

۽ تون انهن تي ڪا ڏاڍائي ڪرڻ وارو نه آهين و٧٥ پوءِ قرآن سان نصيحت ڪر ان کي جيڪو منهنجي ڌمڪي کان ڊڄي

سورة الذّٰريٰت ٥١ مكّيّة ٦٧ — اٰياتها ٦٠ — ركوعاتها ٣

سورة ذاريات مڪي آهي هن ۾ سٺ آيتون ۽ ٽي رڪوع آهن.

بسم الله الرحمٰن الرحيم

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) و١

والذّٰريٰت ذروًا ﴿١﴾ فالحٰملٰت وقرًا ﴿٢﴾ فالجٰريٰت يسرًا ﴿٣﴾ فالمقسّمٰت

قسم انهن جو جيڪي پکيڙي اڏائيندڙ و٢. پوءِ بار کڻندڙ و٣. پوءِ نرم هلندڙ و٤ پوءِ حڪم سان ورهائيندڙ

امرًا ﴿٤﴾ انّما توعدون لصادقٌ ﴿٥﴾ وّانّ الدّين لواقعٌ ﴿٦﴾ والسّماء

و٥. بيشڪ جنهن ڳالهه جو توهان سان واعدو ڪيو وڃي ٿو ضرور سچ آهي ۽ بيشڪ انصاف ضرور ٿيڻو آهي و٦ ۽ سينگار واري آسمان

ذات الحبك ﴿٧﴾ انّكم لفي قولٍ مّختلفٍ ﴿٨﴾ يّؤفك عنه من

جو قسم. و٧ توهان مختلف ڳالهه ۾ آهيو و٨ هن قرآن کان اهو ئي اونڌو ڪيو ويندو آهي جنهن جي قسمت ۾ اونڌو ٿيڻ

افك ﴿٩﴾ قتل الخرّٰصون ﴿١٠﴾ الّذين هم في غمرةٍ ساهون ﴿١١﴾

هجي. و٩ مار پوي دل کان گهڙيندڙن تي. جيڪي نشي ۾ وساري ويهندڙ آهن. و١١

يسـٔلون ايّان يوم الدّين ﴿١٢﴾ يوم هم على النّار يفتنون ﴿١٣﴾

پڇن ٿا و١٢ انصاف جو ڏينهن ڪڏهن ٿيندو. و١٣ ان ڏينهن ٿيندو جنهن ڏينهن اهي باهه تي تپايا ويندا و١٤ فرمايو ويندو

و٦٦ يعني فجر ۽ ظهر ۽ عصر جي وقت. و٦٧ يعني مغرب ۽ عشاء ۽ تهجد جي وقت. و٦٨ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن سڀني نمازن کان پوءِ تسبيح ڪرڻ جو حڪم فرمايو (بخاري). محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته جيڪو شخص هر نماز کان پوءِ ٽيٽيهه دفعا سُبْحَانَ اللهُ، ٽيٽيهه ڀيرا اَلْحَمْدُ لِلهِ، ٽيٽيهه ڀيرا اَللهُ اَكْبَرُ ۽ هڪ ڀيرو لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ پڙهي، ان جا گناه بخشيا وڃن، توڙي سمنڊ جي جهڳ برابر هجن يعني تمام گهڻا هجن. (مسلم شريف). و٦٩ يعني حضرت اسرافيل عليه السلام. و٧٠ يعني بيت المقدس جي پٿر کان جيڪو آسمان جي طرف زمين جو سڀ کان ويجهو مقام آهي. حضرت اسرافيل جي ندا هي هوندي اي مٽي ٿيل هڏيون ۽ ڇڙيل جوڙو ۽ ذرا ذرا ٿيل گوشتو، ٽڙيل پکڙيل وارو! الله تعالىٰ توهان کي فيصلي جي لاءِ گڏ ٿيڻ جو حڪم ڏئي ٿو. و٧١ سيپي ماڻهو هن مان مراد ٻي ڦوڪ آهي. و٧٢ آخرت ۾. و٧٣ مثل محشر جي طرف. و٧٤ يعني قريش جا ڪافر. و٧٥ جو انهن کي زور سان اسلام ۾ داخل ڪريو، توهان جو ڪم دعوت ڏيڻ ۽ سمجهائڻ ئي آهي. (وڪان هذا قبل الامر بالقتال).

و١ سورة ذاريات مڪي آهي، هن ۾ ٽي رڪوع، سٺ آيتون، ٽي سؤ سٺ ڪلمان ۽ هڪ هزار ٻه سؤ اٺيتاليهه حرف آهن. و٢ يعني اهي هوائون، جيڪي مٽي وغيره کي اڏائن ٿيون. و٣ يعني اهي ڪڪريون ۽ اُپون جيڪي برسات جو پاڻي کڻن ٿيون. و٤ اهي ٻيڙيون، جيڪي پاڻي ۾ سهوليت سان هلن ٿيون. و٥ يعني ملائڪن جون اهي جماعتون جيڪي حڪم الاهي سان برسات ۽ رزق وغيره تقسيم ڪن ٿيون ۽ جن کي الله تعالىٰ مدبرات الامر ڪيو آهي ۽ جهان ۾ تدبير ۽ تصرف جو اختيار عطا فرمايو آهي. ڪن مفسرن جو قول آهي ته اهي سموريون صفتون هوائن جون آهن ته اهي مٽي به اڏارن ٿيون، ڪڪرن کي به کڻي گهمائن ٿيون، وري انهن کي وٺي ڪري سهوليت سان هلن ٿيون، وري الله تعالىٰ جي ملڪن ۾ ان جي حڪم سان برسات کي تقسيم ڪن ٿيون. قسم جو مقصد اصلي ان شيءِ جي عظمت بيان ڪرڻ آهي، جنهن جا قسم فرمايو ويو ۽ جو ته اهي شيون ڪمال قدرت الاهي تي دلالت ڪرڻ واريون آهن. عقل وارن کي موقعو ڏنو وڃي ٿو ته اهي انهن ۾ نظر ڪري بعث ۽ جزا تي دليل وٺن

ته جيڪو قادر برحق اهڙن عجيب امرن تي قدرت رکي ٿو، اهو پنهنجي پيدا ڪيل شين کي فنا ڪرڻ کان پوءِ ٻيهر هستي عطا فرمائڻ تي بيشڪ قادر آهي. و٦ يعني بعث ۽ جزا ۽ حساب کان پوءِ نيڪي ۽ برائي جو بدلو ضرور ملندو. و٨ جنهن کي ستارن سان مزين فرمايو آهي جو اي مڪي وارؤ! محبوب نبي ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي شان ۾ ۽ قرآن ڪريم جي باري ۾. و٩ ڪڏهن محبوب رسول ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي ساحر چيو ٿا، ڪڏهن شاعر، ڪڏهن ڪاهن ته ڪڏهن مجنون. (معاذ الله). اهڙي طرح قرآن ڪريم کي ڪڏهن سحر ٻڌايو ٿا، ڪڏهن شعر، ڪڏهن ڪهاڻ ته ڪڏهن اڳين جو داستان. و١٠ جيڪو ازلي محروم آهي، اهو هن سعادت کان محروم رهي ٿو ۽ ڏوڪي ڏيڻ وارن جي ڏوکي ۾ اچي ٿو. محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي زماني جا ڪافر جڏهن ڪنهن کي ڏسندا هئا ته اهو ايمان آڻڻ جو ارادو ڪري ٿو ته ان کي محبوب نبي ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نسبت چوندا هئا ته توهان چو وڃي ٿو ته اهي ته شاعر آهن، ساحر آهن، ڪاذب آهن (معاذ الله تعالىٰ) ۽ اهڙي طرح قرآن پاڪ کي چوندا هئا ته اهو شعر آهي، سحر آهي، ڪذب آهي. (معاذ الله تعالىٰ). و١١ يعني جهالت جي نشي ۾ آخرت کي وساري ويٺا آهن. و١٢ نبي ڪريم محبوب عظيم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کان مسخري ۽ تڪذيب جي طور تي. و١٣ انهن جي جواب ۾ فرمايو وڃي ٿو. و١٤ ۽ ڪين عذاب ڏنو ويندو.

ذُوْقُوْا فِتْنَتَكُمْ ۭ هٰذَا الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿١٤﴾ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ
چکو پنهنجي هيءَ سزا . هيءَ اهوئي آهي جنهن جي توهان کي تکڙ هُئي وف١٥. بيشڪ پرهيزگار
فِيْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿١٥﴾ اٰخِذِيْنَ مَآ اٰتٰىهُمْ رَبُّهُمْ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا
باغن ۽ چشمن ۾ آهن وف١٦ پنهنجي رب جون عنايتون وٺندي بيشڪ اهي
قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِيْنَ ﴿١٦﴾ ۭ كَانُوْا قَلِيْلًا مِّنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُوْنَ ﴿١٧﴾ وَبِالْاَسْحَارِ
اُن کان اڳي وف١٧ نيڪوڪار هُئا. اهي رات ۾ ٿورو سمهندا هئا. وف١٨ ۽
هُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ ﴿١٨﴾ وَفِيْٓ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّاۗىِٕلِ وَالْمَحْرُوْمِ ﴿١٩﴾ وَفِي
پوئين رات بخشش گهرندا هئا. وف١٩ ۽ انهن جي مال ۾ حق هو سوالي ۽ بي نصيب جو. وف٢٠
الْاَرْضِ اٰيٰتٌ لِّلْمُوْقِنِيْنَ ﴿٢٠﴾ وَفِيْٓ اَنْفُسِكُمْ ۭ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ﴿٢١﴾ وَفِي
۽ زمين ۾ نشانيون آهن يقين ڪندڙن جي واسطي. وف٢١ ۽ پاڻ توهان ۾ وف٢٢ پوءِ ڇا توهان ڏسو ٿا.
السَّمَاۗءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوْعَدُوْنَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ السَّمَاۗءِ وَالْاَرْضِ اِنَّهٗ لَحَقٌّ مِّثْلَ
۽ آسمان ۾ توهان جو رزق آهي وف٢٣ ۽ توهان کي جنهن جو واعدو ڏنو وڃي ٿو وف٢٤. پوءِ آسمان ۽ زمين جي رب جو قسم بيشڪ
ع ٢٣ ١٨ وقف لازم
مَآ اَنَّكُمْ تَنْطِقُوْنَ ﴿٢٣﴾ هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيْمَ الْمُكْرَمِيْنَ ﴿٢٤﴾
هيءَ قرآن حق آهي انهيءَ ٻوليءَ ۾ جيئن توهان ڳالهايو ٿا. اي محبوب ! ڇا تو وٽ ابراهيم جي معزز مهمانن جي
اِذْ دَخَلُوْا عَلَيْهِ فَقَالُوْا سَلٰمًا ۭ قَالَ سَلٰمٌ ۚ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ
خبر پهتي. وف٢٥ جڏهن انهن اُن وٽ اچي سلام چيو فرمايائين سلام ! اوپرا ماڻهو لڳن ٿا. وف٢٦
اِلٰٓى اَهْلِهٖ فَجَاۗءَ بِعِجْلٍ سَمِيْنٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهٗٓ اِلَيْهِمْ قَالَ اَلَا تَاْكُلُوْنَ ﴿٢٧﴾
پوءِ پنهنجي گهر ويو ته ٿلهو ڳابو وٺي آيو. وف٢٧ پوءِ انهن وٽ (اهو تيار ٿيل) آڻيائين رکيائين. وف٢٨ چيائين ڇا
فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيْفَةً ۭ قَالُوْا لَا تَخَفْ ۭ وَبَشَّرُوْهُ بِغُلٰمٍ عَلِيْمٍ ﴿٢٨﴾
توهان کائو نه ٿا. پوءِ پنهنجي دل ۾ انهن کان ڊڄڻ لڳو وف٢٩ انهن چيو ڊڄ نه وف٣٠ ۽ ان کي هڪ علم واري پٽ (ڄمڻ)
فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهٗ فِيْ صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوْزٌ عَقِيْمٌ ﴿٢٩﴾
جي خوشخبري ڏنائون. ان تي سندس بيبي وف٣١ رڙ ڪندي آئي پوءِ پنهنجي منهن تي هٿ هنيائين چيائين ڇا پوڙهي سنڍ کي
قَالُوْا كَذٰلِكِ ۙ قَالَ رَبُّكِ ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْحَكِيْمُ الْعَلِيْمُ ﴿٣٠﴾
وف٣٢ . انهن چيو تنهنجي رب ايئن فرمايو آهي. ۽ اهو ئي حڪمت وارو ڏاناءُ آهي.

وف١٥ ۽ دنيا ۾ مسخري سان چوندا هيُو ته اهو عذاب جلدي آڻيو جنهن جو واعدو ڏيو ٿا. وف١٦ يعني پنهنجي رب جي نعمت ۾ آهن باغن جي اندر جن ۾ لطيف چشما جاري آهن. وف١٧ دُنيا ۾. وف١٨ ۽ رات جو گهڻو حصو نماز ۾ گذاريندا هُئا. وف١٩ يعني رات تهجد ۽ شب بيداري ۾ گذارن ٿا ۽ تمام ٿورو وقت سمهن ٿا ۽ رات جو پويون حصو استغفار ۾ گذارن ٿا ۽ ايتري سمهڻ کي به سُستي سمجهن ٿا. وف٢٠ سوالي ته اهو جيڪو پنهنجي حالت جي لاءِ ماڻهن کان سوال ڪري ۽ محروم اهو جيڪو حاجتمند هجي ۽ حياءَ کان سوال به نه ڪري. وف٢١ جيڪي الله تعالىٰ جي وحدانيت ۽ ان جي قدرت ۽ حڪمت تي دلالت ڪن ٿيون. وف٢٢ توهان جي پيدائش ۾ ۽ الله تعالىٰ جي تبديلين ۾ ۽ توهان جي ظاهر ۽ باطن ۾ الله تعالىٰ جي قدرت جا اهڙا بيشمار عجائب ۽ غرائب آهن جن سان ٻانهي کي ان جو شانِ خدائي معلوم ٿئي ٿو. وف٢٣ جو انهيءَ طرف کان برسات وسائي ڪري زمين کي پيداوار سان مالامال ڪيو وڃي ٿو. وف٢٤ آخرت جي ثواب ۽ عذاب جو اهو سڀ آسمان ۾ لکيل آهي. وف٢٥ جيڪي ڏهه يا ٻارهن ملائڪ هُئا. وف٢٦ اها ڳالهه پاڻ پنهنجي دل ۾ فرمايائين. وف٢٧ نفيس ۽ ڳل. وف٢٨ جو کائڻ ۽ اهو ميزبان جي آداب مان آهي ته مهمان جي اڳيان کاڌو پيش ڪري، جڏهن انهن ملائڪن نه کاڌو ته حضرت ابراهيم عليه السلام. وف٢٩ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته سندس دل ۾ ڳالهه آئي ته هي ملائڪ آهن ۽ عذاب جي لاءِ موڪليا ويا آهن. وف٣٠ اسان الله تعالىٰ جا موڪليل آهيون. وف٣١ يعني حضرت ساره. وف٣٢ جنهن کي ڪڏهن ٻار نه ٿيو ۽ نوي يا نوانوي سالن جي عمر ٿي چُڪي. مطلب هي هو ته اهڙي عمر ۽ اهڙي حالت ۾ ٻار ٿيڻ نهايت تعجب جي ڳالهه آهي.